

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Književni prilozi u časopisu *Islamski svijet* (1932-1935)

Završni magistarski rad

Kandidatkinja:

Fatima Aliefendić

Mentor:

Doc. dr. Nehrudin Rebihić

Sarajevo, 2019.

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Fatima Aliefendić

Indeks broj: 2645/2017; redovna studentica

Odsjek za književnosti naroda Bosne i Hercegovine

Književni prilozi u časopisu *Islamski svijet* (1932-1935)

Završni magistarski rad

Oblast: Bošnjačka književnost

Mentor: doc. dr. Nehrudin Rebihić

Sarajevo, novembar 2019.

Sadržaj

Sadržaj.....	3
Uvod.....	5
1. O časopisu <i>Islamski svijet</i> , uredništvu i kulturnohistorijskom okviru nastanka i djelovanja časopisa	8
Uredništvo časopisa.....	14
Kulturnohistorijski okvir nastanka i djelovanja časopisa	16
2. Poezija u časopisu <i>Islamski svijet</i>	21
Autorska poezija	23
Religijska poezija.....	24
Ljubavna poezija	27
Socijalna poezija	30
Pjesme sa folklorističkim motivima.....	33
Ostale pjesme	35
Prevedena poezija	37
3. Proza u časopisu <i>Islamski svijet</i>	39
Klasifikacija proze	40
Novela	45
Slika iz života.....	46
Burleska	48
Crtica.....	49
Anegdota	51
Prevedena proza.....	52
4. Granični književni žanrovi: pismo i putopis	55
Pismo	55
Putopis	56
5. Književnokritički, književnohistorijski i kulturnohistorijski prilozi u časopisu <i>Islamski svijet</i>	58
Književnokritički prilozi.....	58
Književnohistorijski prilozi	62
Kulturnohistorijski prilozi	64
6. Folklorističke zabilješke u časopisu <i>Islamski svijet</i>	66
Usmena poezija.....	66

Usmena proza	69
Bilješke iz starih vremena	72
Književnokritički i književnohistorijski prilozi iz usmene književnosti	74
7. Zaključak	78
8. Bibliografija književnih priloga u časopisu <i>Islamski svijet</i>	80
9. Literatura	84
Elektronski izvori	86

Uvod

U posljednje vrijeme područje periodike, s akcentom na književne pojave u periodičnim publikacijama, jedno je od manje zastupljenih područja istraživanja u bošnjačkoj književnosti. Razlog tome je nedovoljna zainteresiranost i spremnost na naučno-istraživački rad, ili, uopće manjak zainteresiranosti za ono što se krije u periodici. Ovaj rad bavit će se književnim priložima objavljenim u časopisu *Islamski svijet* čija je odrednica bila *glasilo muslimana u Kraljevini Jugoslaviji*. Prvi broj časopisa objavljen je 30. augusta 1932. godine, a posljednji broj izašao je 30. augusta 1935. godine. U to doba, *pojavu novina uslovljava nastojanje vladajućeg sistema da u sve složenijim uslovima kanalizira svoj uticaj i vlast*¹ što nije bio slučaj i sa *Islamskim svijetom* jer se unutar časopisa mogu pronaći tekstovi uredništva koji su izvještaji sa zasijedanja a kojima se ujedno i kritizira nerad istih, kako zbog nedonošenja konkretnih rješenja tako i zbog neslaganja među članovima Vijeća. Naravno, da su to bile oštre kritike, časopis ne bi uspio opstati u dužem vremenskom periodu, tako da su to bile prije opaske i ukazivanje na određeni problem u vlasti nego kritika same vlasti.

Kad je u pitanju vrijednost tada objavljivanih sadržaja, Dragomir Gajević u svojoj knjizi *Kulturno-istorijski okviri novije književnosti* navodi da od oko 2000 knjiga i brošura koliko ih je ukupno objavljeno u tom periodu *vrlo je malo onih koje imaju trajniju vrijednost*.² To svakako ne znači da objavljivane sadržaje treba zanemariti, jer, zahvaljujući tim sadržajima ma kakve vrijednosti bili, možemo stvoriti sliku stanja i prilika toga doba kako u politici i društvu tako, u ovom slučaju, i u književnosti.

Rad se sastoji iz sljedećih poglavlja:

1. O časopisu *Islamski svijet*,
2. Poezija u časopisu *Islamski svijet*,
3. Proza u časopisu *Islamski svijet*,
4. Granični književni žanrovi: pismo i putopis
5. Književnokritički, književnohistorijski i kulturnohistorijski prilozi u časopisu *Islamski svijet*,

¹ Memija, Minka (1996), *Bosanski vjesnici: počeci štampe kod bosanskih muslimana*, El-Kalem, str. 21.

² Gajević, Dragomir (1991), *Kulturno-istorijski okviri novije književnosti*, Svjetlost, Sarajevo, str. 291.

6. Folklorističke zabilješke u časopisu *Islamski svijet*.

Prvo poglavlje sadrži detaljnije informacije o samom časopisu, uredništvu i kontekstu nastanka časopisa.

Poglavlje o poeziji objavljenoj u časopisu *Islamski svijet* sadrži nekoliko potpoglavlja koja predstavljaju klasifikaciju pronađene poezije po žanrovima, istovremeno određene i poetički, pa je poezija podijeljena na: religijsku, ljubavnu, socijalnu, pjesme sa folklorističkim motivima i ostale pjesme. Unutar ovog poglavlja nalazi se i prevedena poezija koja nije bila naročito brojna u poređenju s autorskom i usmenom poezijom.

Kriterij na osnovu kojeg je klasificirana proza u časopisu *Islamski svijet* je književna vrsta. Prilozi su klasificirani prvo na prozu sa odrednicom i na prozu bez odrednice u podnaslovu. Prozu sa odrednicom u naslovu čine: novela, slika iz života, burleska, crtica, pismo, anegdota i putopis. Nisu svi prozni prilozi odgovarali u potpunosti odrednici iz podnaslova pa je za takve priloge dato obrazloženje kojoj književnoj vrsti pripadaju. Ovakva klasifikacija urađena je radi preglednosti priloga i lakšeg snalaženja, ali svakako da nije jedina moguća. I ovo poglavlje, kao i poglavlje o poeziji, sadrži potpoglavlje o prevedenoj prozi objavljenoj u časopisu.

Pismo i putopis dva su granična književna žanra koja se nalaze u časopisu pa se zbog toga nametnula potreba da se kao takvi izdvoje u zasebno, četvrto, poglavlje.

Peto poglavlje rada sadrži književnokritičke, književnohistorijske i kulturnohistorijske priloge objavljene u časopisu. Ovako određeni tekstovi mogu se smatrati književnokritičkim i književnohistorijskim tekstovima u širem smislu.

Poglavlje koje čine folklorističke zabilješke sadrži usmenu poeziju, usmenu prozu te tekstove koji su književnokritičkog karaktera, u širem smislu, a vezani su za usmenu književnost. Prilikom klasifikacije priloga koji su bili iz oblasti usmene književnosti ili su bili vezani za istu, javilo se nekoliko mogućnosti: prva, da se usmena poezija nađe u poglavlju o poeziji i to prije autorske poezije, a isto bi se uradilo i sa prozom i ostalim književnim priložima; druga, da se cijelo poglavlje, koje je naslovljeno kao folklorističke zabilješke, nađe prije svih ostalih priloga; i treće, da se svi ti prilozi nađu na kraju rada. Radi preglednosti i jasnosti, bilo je najjednostavnije sve ih svrstati u jedno zajedničko poglavlje, a da pritom svi ti prilozi koegzistiraju kao cjelina među sobom, ali i kao cjelina s ostalim poglavljima u ovome radu.

Da se ovo poglavlje našlo na samom početku, neki od priloga izgledali bi nejasni, odnosno, nejasno bi bilo zbog čega su klasificirani u to poglavlje, a ne u neko drugo.

Na kraju rada nalazi se zaključak, bibliografski popis književnih priloga objavljenih u časopisu te popis korištene literature i elektronski izvori.

Rad predstavlja jednu od mogućih klasifikacija književnih priloga, pokušaj analize i djelimične interpretacije književnih priloga koji su navedeni u bibliografskom popisu. Prilikom izrade ovog rada najčešće korištena metoda bila je interpretativno-deskriptivna, uz davanje kraćih kritičkih ili teorijskih komentara.

1. O časopisu *Islamski svijet*, uredništvu i kulturnohistorijskom okviru nastanka i djelovanja časopisa

Časopis *Islamski svijet* je muslimanski časopis koji je izlazio u periodu od 1932. do 1935. godine. Ovaj časopis je u svom naslovu imao odrednicu *glasilo muslimana u Kraljevini Jugoslaviji*. Prvi broj časopisa objavljen je 30. augusta 1932. godine, a 161. broj, koji je i posljednji, izašao je 30. augusta 1935. godine. Osnovne informacije o časopisu moguće je pronaći u nekoliko izvora. Jedan od izvora je knjiga *Bosanskohercegovačka štampa (1918. – 1941.)* Fadila Ademovića u kojoj stoji sljedeće:

Nezavisni islamski tjednik „Islamski Svijet“, izlazio u Sarajevu od 1932. do 1935. godine, glasilo je muslimana u Kraljevini Jugoslaviji – Le monde de l'organ des musulmanes en Jugoslavie. Izdavač i vlasnik je Omer Šehić, a odgovorni urednici H. Muhamed Pandža i Asim Šabanović. Izlazio svakog utornika, uz bajramske blagdane donosio posebne priloge na 24 strane i zabavni prilog na 8 strana.³

Za potrebe izrade ovog rada korištena je digitalizirana građa Gazi Husrev-begove biblioteke, a za opis časopisa *Islamski svijet* rečeno je sljedeće:

Sedmičnik *Islamski svijet*: glasilo muslimana u Kraljevini Jugoslaviji pokrenut 1932. godine u Sarajevu. List je imao ukupno četiri godišta i 161 broj. Izdavanje lista je prestalo 30. avgusta 1935. godine. List su naizmjenično uređivali Omer Šehić, Asim H. Karić, Ahmed Mahinić, Muhamed Pandža i Asim Šabanović.⁴

Islamski svijet također je naveden i u *Bibliografiji štampe Bosne i Hercegovine*:

Za izdavača i vlasnika: Omer Šehić, odgovorni urednik. (Urednici: H. Muhamed Pandža i Asim Šabanović).

Sarajevo, latinicom, svakog utornika jedanput, folio (40X29).

Štampan u Štampariji Omera Šehića, Štampariji „Zadruga“ i „Novoj tiskari Vrčak i drug“ u Sarajevu.

God. I (1932), broj 1 (30. VIII) - 18 (27. XII); god. II (1933), broj 19 (3. I) - 68 (20. XII); god. III (1934), broj 69 (5. I) - 123 (28. XII); god. IV (1935), broj 124 (7. I) - 161 (30. VIII).

Promjene: Od broja 8-12 (1932) za izdavača i vlasnika: Asim H. Karić; od broja 17-32. Ahmed Mahinić; od broja 33-42. Hafiz Muhamed Pandža, glavni i odgovorni urednik; od broja 43-161. Asim Šabanović, odgovorni urednik. U II godini (1933) za vlasnika potpisivao se Konzorcij „Islamska svijest“ Asim Šabanović, a glavni urednik bio je H. M. Pandža; poslije se za vlasnika, izdavača i urednika potpisivao Asim Šabanović, direktor. U 1935. godini u glavi ćirilica, sitno sa strane.

³ Ademović, Fadil (1998), *Bosanskohercegovačka štampa (1918. – 1941.)*, Sarajevo, str. 120.

⁴ <http://digital.ghb.ba> (prvi put pristupljeno u decembru, 2018. godine)

Napomena: Svaki broj paginiran za se (po 8 strana). Brojevi 102, 104, 108, 152, 154, 157 i 159 zaplijenjeni. 7. I 1935. izdan svečani bajramski broj sa 24 strane i Zabavni prilog pod imenom „Islamski svijet“ sa 8 lista.⁵

Kad su u pitanju autori koji su pisali o časopisima između dva rata, treba spomenuti i Muhsina Rizvića koji je pisao o časopisima i općenito o književnosti između dva rata u svojoj knjizi *Književni život Bosne i Hercegovine između dva rata*, u tri knjige, a u kojoj je spomenut časopis *Islamski svijet*, no ništa detaljnije o njemu nije pisano.

U prvom broju časopisa data je uvodna riječ u kojoj se objašnjava razlog pokretanja časopisa i njegov cilj. Uredništvo časopisa stava je da časopisi koji su u to vrijeme izlazili i nazivali se muslimanskim nisu zasluženo nosili takav naziv jer

nisu zastupali nikakvog pravca i što nisu imali svog stalnog, utvrđenog mišljenja ne samo o našim domaćim stvarima, nego pogotovo o stvarima u islamskom svijetu, a drugo opet što ovi listovi, po svojim izdavačima, nisu zaslužili povjerenja.⁶

Uredništvo je također smatralo da je jedina svrha postojanja takvih časopisa bila *pribavljanje zarade izdavačima*⁷ što objašnjavaju donošenjem neprovjerenih vijesti iz islamskog svijeta i članaka *koji nisu imali sadržaja*⁸.

Časopis *Islamski svijet* postojao je u periodu između dva svjetska rata i imajući u vidu sudbinu štampe tog perioda (uglavnom je bila pod budnim okom režima, često zabranjivana, urednici i novinari bili su progonjeni, zatvarani ili ubijani), zanimljiva je onda činjenica da je časopis opstao u relativno dužem vremenskom periodu. *Za razliku od prethodnog perioda od 1878. do 1918. godine, kada su mnogi naslovi izlazili duže vremena, u međuratnom razdoblju se rjeđe susreće trajnije postojanje listova i časopisa. Time im je sputavana mogućnost stalnijeg okupljanja šireg kruga saradnika, što je limitiralo i njihov zapaženiji kulturni i politički uticaj.*⁹

Već u trećem broju navode se *ciljevi i zadaće* časopisa, a to je da *objektivno i tačno obavještavamo o događajima i prilikama u islamskim zemljama i kod drugih islamskih naroda.*¹⁰

⁵ Pejanović, Đorđe (1961), *Bibliografija štampe Bosne i Hercegovine (1850-1941)*, IP Veselin Masleša, Sarajevo str. 176-177.

⁶ „Naša prva riječ“ u *Islamski svijet*, 1932, br. 1, str. 1.

⁷ Isto.

⁸ Isto.

⁹ Isto, str. 170.

¹⁰ „Ciljevi i zadaće“ u *Islamski svijet*, 1932, br. 3, str. 1.

Prvobitno je časopis izlazio jednom sedmično, utorkom, a kasnije je, u 97. broju¹¹ najavljeno da će

časopis izlaziti dva puta tjedno: utorkom i petkom, i na taj način krčiti puteve jednom islamskom dnevniku, koji je za sad naš ideal, sastavni dio cilja, kojim idemo u našim nastojanjima. »ISLAMSKI SVIJET« kao polutjednik imat će dakle dvostruko više prostora nego je imao dosad, dvostruko više rada i pažnje bit će posvećeno njegovom izlaženju. Nastojati ćemo, —svijesni da smo dosadašnjim našim načinom rada dali muslimanskoj zajednici, jedan dobar tjednik — na čemu su nam izražena mnogobrojna priznanja i s najviših mjesta i iz najširih narodnih slojeva — dati našoj zajednici dobru polutjednu novinu, koja će svim silama vršiti svoju kulturnu misiju među muslimanima, kao što ju je vršio i vrši »ISLAMSKI SVIJET« kao tjednik.¹²

Određnica iz naslova časopisa se mijenjala: od prvog broja do broja 78 bilo je to *glasilo muslimana u Kraljevini Jugoslaviji*, a od broja 79 određnica je glasila: *nezavisni muslimanski tjednik*. Iz određnice časopisa ne može se znati pravi karakter časopisa pa je zbog toga važno imati uvid u objavljujane sadržaje. Kad se razmotre teme objavljujanih članaka, može se zaključiti da je *Islamski svijet* politički časopis (časopis je u Ademovićevoj knjizi *Bosanskohercegovačka štampa (1918. – 1941.)* i smješten u dio *Bošnjački politički listovi u staroj Jugoslaviji*), ali istovremeno je i vjersko-kulturno-historijskog karaktera jer se bavi prije svega kulturnom emancipacijom jednog nacionalnog kolektiva, muslimana koji žive u Bosni i Hercegovini, i pri tome teži uspostavljanju, odnosno, održavanju kontinuiteta tradicije *muslimanskog* i *bosanskog* koje ni jedna ni druga strana, srpska i hrvatska, nisu željele priznati kao jedinstven i samostalan kolektiv koji ima svoju kulturu, tradiciju i književnost. O tom odnosu prema bošnjačkoj književnoj tradiciji u hrvatskoj i srpskoj književnoj historiografiji pisao je i Enes Duraković u knjizi *Obzori bošnjačke književnosti* gdje navodi da i u jednoj i u drugoj postoji

dvojako negativan odnos prema bošnjačkoj književnoj tradiciji i kulturi uopće: s jedne strane, odbojnost i u osnovi iracionalno poricanje njene legitimnosti jer je, dijelom, nastajala u vrijeme osmanske imperijalne vlasti, u orijentalno-islamskom kulturno-civilizacijskom krugu, a, s druge strane, ako je to stvaralaštvo i prihvatano kao kulturni fenomen „našeg podneblja“, ono je bilo atribuirano kao marginalan tok ili sušičavi mrtvorukavac hrvatske ili srpske književne historije.¹³

Bez obzira što je časopis određen kao politički, neupitno je da sadrži i književne priloge koji su se našli u časopisu kako bi se čitanost više proširila među narodom.

¹¹ Prije toga, o dvosedmičnom izlaženju časopisa, pisano je u bajramskom broju: „(...) Naši vlasnici su čitav naš Islamijet, stog apeliramo na njega da nas izdašno pomogne, da nam osigura opstanak i da nam omogući, — ako Bog da naskoro, — da se u većem ili barem današnjem formatu, pojavimo češće, da „Islamski Svijet“ počne izlaziti dva puta u sedmici!“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 22, str. 9.

¹² „Islamski Svijet izlaziti će dva puta u tjednu“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 97, str. 1.

¹³ Duraković, Enes (2012), *Obzori bošnjačke književnosti*, Dobra knjiga, Sarajevo, str. 44.

U prvoj godini postojanja časopisa (od augusta 1932. godine) izašlo je ukupno 18 brojeva (18. broj izlazi 27. decembra 1932. godine), u drugoj godini 49 brojeva, u trećoj 56 i u četvrtoj godini 38 brojeva.¹⁴

Prva 33 broja časopisa štampana su u štampariji Omera Šehića, a od 21. 4. 1933. godine u štampariji *Zadruga* vlasnika Zijaha Filipovića.¹⁵

Rubrike koje su postojale u časopisu uglavnom su definirane u prvim brojevima i tako organizirane postojale kontinuirano. Jedna od rubrika bila je *Vijesti iz islamskog svijeta* u kojoj su čitaoci mogli čitati šta se dešava u islamskim zemljama širom svijeta, kakve su političke i vjerske prilike i neprilike vladale u zemljama u kojima žive muslimani; rubrika *Vijesti iz grada* donosila je najaktuelnije događaje iz Sarajeva (promaknuća, otvaranje ordinacija, održavanje manifestacija i sl.) te rubrika *Vijesti iz pokrajine* u kojoj su bili članci o dešavanjima u drugim gradovima te u dijelovima tadašnje Jugoslavije.

Rubrika *Književnost* nije bila zastupljena u svakom broju, a naročito je slabo bila zastupljena u prvim brojevima. Književni prilozi koji se nalaze u časopisu često nisu imali odrednicu koja upućuje čitaoca da je u pitanju, naprimjer, priča, kritika, osvrt, ili, prikaz knjige, drame i sl. U rubrici *Književnost* objavljivane su najave novih knjiga koje su ili prevodi sa stranih jezika ili neke brošure i knjige domaćih autora (ne isključivo književnika). Također, u toj rubrici mogao se naći i popis časopisa koji su stigli uredništvu ili popis knjiga koje se preporučuju za čitanje.

U najavi o izlaženju časopisa dva puta sedmično navedeno je da će se uvesti i nove rubrike:

»ISLAMSKI SVIJET« kao polutjednik uz ostale redovite rubrike, koje je kao tjednik imao— obratiti će naročitu pažnju i događajima u svijetu, koji nisu vezani izravno za Islam i muslimane, ali koji su od obćenitog značaja, donositi će mnogo koristno štivo s područja narodne privrede, zdravstva, nauke i kulturnih nastojanja i nastojati će u svakom pogledu zadovoljiti i najobraženijeg intelektualca i čovjeka iz najširih narodnih slojeva, inače u svom budućem radu niti za jednu vlas ne promijenivši svoj dosadašnji smjer i stanovište s kojeg su bili promatrani događaji među nama i oko nas¹⁶.

Zanimljivo bi bilo spomenuti i jedan prijedlog koji je stigao uredništvu časopisa još u jednom od prvih brojeva časopisa (u broju 9). Naime, prijedlog je bio

¹⁴ Pošto su neki od brojeva zabranjeni i tako nisu ni sačuvani, ovdje su navedeni brojevi do kojih se moglo doći, ukupno njih 155.

¹⁵ „Promjena štamparije Islamskog Svijeta“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 33, str. 5.

¹⁶ „Islamski Svijet izlaziti će dva puta u tjednu“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 79, str. 1.

da jednu ili dvije strane našeg lista štampamo turskim jezikom i arapskim hurufatom. U ovom dijelu lista bili bi sadržani u kratkim potezima najvažniji napisi koji u istom broju donosimo na našem jeziku, a specijalno bi se bavili sa onim stvarima, koje interesiraju našu braću iz onih krajeva.¹⁷

Ovaj prijedlog došao je uredništvu od grupe, kako je navedeno, *naših prijatelja iz južne Srbije. Oni su nas posjetili pod vodstvom uvaženog g. Mehdi Hadži Reuf efendije.*¹⁸ U jednom od narednih brojeva pojavio se sličan prijedlog

(...) da „Islamski Svijet“ počme uz izlaženje dva put sedmično, u redovnom izdanju i dosadašnjem opsegu od čega bi dvije ili tri stranice bile tiskane arapskim hurufatom na turskom jeziku i posvećene našoj islamskoj braći u Makedoniji, koji pretežno vladaju turskim jezikom i bolje čitaju arebicu od latinice.¹⁹

Iako je bilo ovakvih prijedloga, niti jedan nije realiziran za postojanja časopisa.

Samo uredništvo često se oglašavalo u časopisu donoseći razne vijesti (o pristupanju ili istupanju urednika iz uredništva, opomene o (ne)plaćanju pretplate, o novim povjerenicima kod kojih se može plaćati pretplata ili obavijest o primanju članaka za svečane brojeve koji su izlazili povodom bajramā). Uvodni tekstovi služili su uredništvu i da objasne namjere i ciljeve koje časopis ima te da je

„Islamski Svijet“ (je) slobodna tribuna, u kojoj svako ima pravo da tretira sve probleme i sva pitanja, koja interesiraju muslimane. Mi u pojedinim pitanjima niti želimo, niti ćemo zauzimati stanovište, jer u mnogo stvari, naročito one koje se tiču prilika i događaja izvan našeg neposrednog domšaja, niti jesmo, niti možemo biti upućeni na temelju vlastitog iskustva. (...) Uredništvo ne potpisuje svojih članaka i napisa i samo za takve članke preuzimamo punu odgovornost. Za sve ono, što je potpisano, odgovaraju pisci sami.²⁰

Važno je i naglasiti da su bajramski brojevi časopisa bili uvijek obimniji od ostalih brojeva jer su bili svečani brojevi (neki od brojeva su imali i po dvadesetak stranica), a u njima se može naći najviše književnih priloga. Također, književni prilozima u svečanim brojevima najčešće su prigodničarskog karaktera, religijske tematike u kojima prevladava svečano, bajramsko raspoloženje koje su autori željeli prenijeti čitaocima.

Povodom treće godine postojanja i izlaženja časopisa uredništvo je u jednom od brojeva objavilo članak o svome dotadašnjem radu, a između ostalog rečeno je i sljedeće:

»Islamski Svijet« je tijekom čitavog svog izlaženja, a naročito pak u posljednje vrijeme svog djelovanja dokazao da je u istinu samostalan, iskren i veoma potreban muslimanski javni organ, jedina novina u državi koja predano, slobodno i nesebično

¹⁷ „Islamski Svijet“ u *Islamski svijet*, 1932, br. 9, str. 5.

¹⁸ Isto.

¹⁹ „Uloga našeg lista u duhovnom životu muslimana“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 23, str. 1.

²⁰ „Molimo naše cijenjene čitaoce da izvole uvažiti:“ u *Islamski svijet*, 1932, br. 13, str. 5.

štiti i čuva islamske interese. »Islamski Svijet« i pored i najraznovrsnijih zapreka i pored teškoća svake vrsti već treću godinu izlazi redovito i bez najmanjeg prekida na osam stranica, s probranim tekstom, koji ne samo, da zanima svakog pismenog muslimana nego uz to predstavlja i jedinu javnu govornicu muslimana u Jugoslaviji, nepristranu i iskrenu. »Islamski Svijet« je, prema mnogobrojnim i usmenim i pismenim priznanjima izraženim redakciji, upravo nasušna potreba nas muslimana. Nije teško pretpostaviti, kakva bi praznina nastala u našem javnom životu, da kojim nesretnim slučajem prestane izlaziti »Islamski Svijet«²¹.

Iako je u nekoliko brojeva, skoro od početka postojanja časopisa, pisano o nastojanju da časopis bude štampan kao dvosedmičnik, u 111. broju objavljeno je da to još uvijek nije realizirano, a kao razlog tome navodi se *da se mnogi naši pretplatnici malo sjećaju i vode računa o pretplati od čega i zavisi izlaženje našega lista*.²² Uredništvo je iz broja u broj obavještavalo čitaoce o uspješnosti postojanja časopisa i novitetima koji se planiraju, ali i o problemima s kojima su se svakodnevno susretali. U četvrtoj godini izlaženja, u 126. broju, uredništvo je dalo kratak izvještaj o uspješnosti postojanja i rada časopisa, no kao jedan od postojećih problema navode nedovoljno prostora za objavljivanje vijesti iz pokrajine i općenito o manjku prostora da se objavi sve što uredništvu pošalju dopisnici. Rješenje tog problema vide u izlaženju časopisa dva puta sedmično, što još uvijek nije realizirano, i povećanju broja pretplatnika.²³

U glavnom dijelu ovog rada bit će detaljnije govoreno o poetici i književnoumjetničkoj i književnohistorijskoj vrijednosti te interpretaciji objavljenih književnih priloga u časopisu *Islamski svijet*.

²¹ „Islamski Svijet“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 85, str. 4.

²² „Iz Uprave“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 111, str. 5.

²³ Detaljnije o tome u „Islamski Svijet“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 85, str. 4.

Uredništvo časopisa

O uredništvu časopisa može se saznati iz kratkih opisa koji postoje o časopisu (već spomenuta knjiga *Bosanskohercegovačka štampa (1918. – 1941.)*, opisa na stranici Gazi Husrev-begove biblioteke i još iz knjige *Bibliografija štampe Bosne i Hercegovine*) ili, iz samog časopisa ako se pažljivije prate obavijesti koje se nalaze u rubrici *Iz uredništva*.

Zanimljivo je da je časopis imao nekoliko urednika koji su naizmjenično obavljali tu funkciju, a neki od njih i u nekoliko navrata.

Munir Šahinović- Ekremov²⁴ bio je jedan od prvih urednika, a tu funkciju prestao je vršiti u drugoj godini izlaženja časopisa.²⁵ Nekoliko je puta ovaj urednik pristupao i istupao iz uredništva časopisa. Nakon svog odsustva kao urednika (otprilike 30 brojeva), u 106. broju može se naći obavijest o ponovnom njegovom istupanju iz uredništva iz koje se može saznati da je uređivao časopis od 71. do 105. broja.²⁶

Također, jedan od urednika časopisa bio je i Muhamed Pandža²⁷. O istupanju dotadašnjeg glavnog urednika iz Uprave časopisa Muhameda Pandže saznajemo u kratkoj obavijesti u 77. broju, a kao obrazloženje navedeni su *njegovi privatni poslovi*²⁸.

Za Omera Šehića zna se da je bio urednik časopisa, međutim o tome nema obavijesti unutar samog časopisa, kao ni o Asimu H. Kariću. Ahmed Mahinić kao urednik objavljuje neke od uvodnih tekstova u časopisu koji su uglavnom vjerskog karaktera, ali se nigdje eksplicitno ne izjašnjava kao urednik časopisa. O Asimu Šabanoviću, još jednom od urednika časopisa, u časopisu postoje samo obavijesti iz kojih se saznaje da je on putovao po Bosni i Hercegovini s *ciljem prikupljanja pretplate za časopis*.

²⁴ Munir Ekremov Šahinović (Sarajevo, 1910. - Zagreb, april 1945.), bio je hrvatski pjesnik, pripovjedač, novinar i diplomat iz BiH, jedan od najsposobnijih bosansko-hercegovačkih novinara svoga doba. Od rane mladosti bio je pristaša Starčevićevih ideja te je branio pripadnost bosansko-hercegovačkih muslimana hrvatskom narodu. Svijest je širio među drugim muslimanima iz BiH. Bio je višegodišnji urednik novina *Muslimanska svijest* zajedno sa Halidom Čauševićem.

(preuzeto sa: https://hr.wikipedia.org/wiki/Munir_Ekremov_%C5%A0ahinovi%C4%87, pristupljeno 5. 7. 2019. godine).

²⁵ „Kako iz stanovitih razloga od 1. jula o. g. neću biti više urednikom »Islamskog Svijeta«, to ovim načinom o mom istupu obavješćujem gg. čitatelje i moje poznanike. Vjerujući da će ovi razlozi biti privremeni, zahvaljujem se svim gg. saradnicima i pretplatnicima na njihovoj pažnji prema »Islamskom Svijetu«. Sarajevo. 15 lipnja 1933. Munir Šahinović- Ekremov, novinar“ u *Islamski svijet*, br. 41, str. 5, II/1933).

²⁶ „Iz Uredništva“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 106, str. 5.

²⁷ Efendija Pandža ostat će upamćen u historiji Bosne i Hercegovine i Bošnjaka kao osoba koja je prevela Kur'an na bosanski jezik, u suradnji sa bivšim reisom Džemaludinom Čauševićem. (...) Jedno vrijeme je izdavao list *Islamski svijet* s Munirom Šahinovićem, a jedno vrijeme sam. (preuzeto sa: <https://stav.ba/sarajevski-nekrologij-muhamed-efendija-pandza/> (pristupljeno 5. 7. 2019. godine)).

²⁸ „Iz Uprave“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 77, str. 5.

Uredništvo je u svojoj rubrici *Iz uredništva* objavljivalo i spiskove povjerenika kod kojih pretplatnici mogu plaćati časopis, spiskove novih povjerenika po gradovima u kojima je bio dostupan časopis te imena povjerenika koji više ne rade za časopis *Islamski svijet*.²⁹ Iz tih se obavijesti iz administracije časopisa može vidjeti zastupljenost ovog časopisa u različitim krajevima tadašnje države.

Kao novi član redakcije od 110. broja časopisa je i novinar Mustafa Čelić,³⁰ koji je istupio iz redakcije u 145. broju, a u istoj obavijesti naveden je i novi inkasant za Sarajevo, Alija Kalajdžić.³¹

Uredništvo je u 64. broju istaknulo jednog od povjerenika časopisa. Riječ je o Osmanu ef. Čejvanu, imamu matičaru koji je bio propagator i povjerenik *Islamskog svijeta* u Prijedoru³², a u 71. broju spomenut je i povjerenik časopisa iz Mostara, imam matičar, hafiz Salih ef. Puzić.³³ Uredništvo je smatralo da je potrebno istaknuti one koji potpomažu *Islamski svijet* te su sve češće donosili obavijesti o nekom od povjerenika.³⁴ Posebno značajan uspjeh za uredništvo bio je i povjerenik u Zagrebu, Ibrahim Kotlo, koji je od 126. broja postao povjerenik časopisa *Islamski svijet*.³⁵

Iz obavijesti u časopisu zna se da su Uprava i Uredništvo časopisa bili smješteni u Kolobari a da su se potom premjestili iz Kolobare na Vojvode Stepe obalu.³⁶

²⁹ U 41. broju navedena su imena povjerenika po gradovima: „Naši su povjerenici u: Visokom Abdul-Azaz ef. Tafro; Zenici Imamović Derviš ef.; Zavidoviću Odžakčić H. Hasan ef.; Maglaju Krajinić Muharem ef.; Tešnju Haki ef. Srkalović; Tesliću Adem ef. Salkičević; Derventa Muftić Hf. Ibrahim ef.; Bos. Brodu Topić Hasib ef. i Doboju Bešlagić Čamil ef.“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 41, str. 5.

U 44. broju navedeni su novi povjerenici časopisa: u Tuzli Mahtutbegović Osman ef.; u Zvorniku Aganović Sabit ef.; Bijeljini Šehić Omeraga, Orašju na Savi Gorak Ibrahim ef; Bos. Šamcu Dr. Džafer Mehmedagić; Odžaku Džananović Arif ef; u Modriću Spužić Hf. Muhamed ef; Gradašcu Skenderović Ali ef; Gračanici Mehinagić Hf. Ibrahim. ef; Brodu na Savi Selić Omer ef; Banjaluci Tetarić Ragib ef; Kozarcu Zahić Hf. Mustafa ef; Prnjavoru Čejvan Hf. Osman ef.

³⁰ „Iz Uprave“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 111, str. 5.

³¹ „Iz uredništva i uprave“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 145, str. 3.

³² „Širitelji »ISLAMSKOG SVIJETA«. Naš propagator i povjerenik u Prnjavoru“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 64, str. 4.

³³ „Naš povjerenik u Mostaru“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 71, str. 8.

³⁴ Obavijest o dvojici novih povjerenika (ili *inkasanata* kako ih uredništvo naziva), a također i o dvojici koji su otpušteni. Riječ je o Šerifu Mrkvi i Aliji Kalajdžiću kao novim povjerenicima i o Ibrahimu Biogradliću i Mustafi Baljiću kao otpuštenima. „Novi inkasanti“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 125, str. 5.

³⁵ U istoj obavijesti stoji i da je povjerenik za Tešanj Ahmed Terzić, a da je povjerenik iz Čajniča Sulejman Hurić prestao biti povjerenikom časopisa. „Iz uredništva i uprave“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 126, str. 5.

³⁶ „Iz uredništva i uprave“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 145, str. 3.

Kulturnohistorijski okvir nastanka i djelovanja časopisa

S obzirom na ekonomsko-političke prilike toga razdoblja razumljivo je pokretanje časopisa *Islamski svijet*. O tim prilikama pisao je Dragomir Gajević u knjizi *Kulturno-istorijski okviri novije književnosti*. Radi preglednosti navest će se samo one činjenice koje su bitne za period postojanja časopisa *Islamski svijet*. Časopis je nastao u tzv. trećoj etapi (nju Gajević određuje kao razdoblje od 1929. do 1939. godine) kada su formirane banovine u Jugoslaviji, to jest *nove upravnoteritorijalne jedinice, kojima se još više nego ranije razbijao integritet pojedinih zemalja*.³⁷

Prvih tridesetak brojeva časopisa sadržavalo je uvodne tekstove uglavnom religiozno-didaktičkog karaktera, dok su se u kasnijim brojevima javljali i tekstovi o politici i stanju u društvu. *Potreba organizacije vjerskih službenika* jedan je od prvih tekstova koji kritiziraju *islamsku ilmijju* koja nije društveno angažirana, prilično je pasivna, te ujedno kritizira i nepostojanje udruženja koja su postojala prije Prvog svjetskog rata (navedena su dva udruženja: Udruženje muallima i Udruženje bosanskohercegovačke ilmijje) a koja su *vodila u napredak muslimane*.³⁸

Kontekst nastanka, postojanja i djelovanja časopisa *Islamski svijet* određen je i s još nekoliko činjenica koje treba istaknuti u vezi s tim razdobljem.

Jedna od činjenica je da je časopis postojao u Kraljevini za vrijeme Ekonomske krize³⁹, *koja je započela u Jugoslaviji 1926. godine i trajala do 1935. godine, a zatim i u godinama do Drugog svjetskog rata*.⁴⁰ Takvo stanje u Jugoslaviji značilo je otežavanje ionako nepovoljnih uslova za život na selu (a većina stanovništva Jugoslavije bila je iz ruralnih sredina), osjećaj i stanje beznađa ljudi koji su prepušteni sami sebi nakon što bi osjetili da su prevareni nakon svakih izbora koji su provođeni, ili, na višem nivou, onda kad su se dešavale „krupne“ promjene na državnom nivou. Časopisi koji su se zalagali za poboljšanje seljačkog načina života i koji su željeli reći vlasti stvarno stanje tog dijela stanovništva teško su uspijevali

³⁷ Gajević, Dragomir (1991), *Kulturno-istorijski okviri novije književnosti*, Svjetlost, Sarajevo, str. 204.

³⁸ „Potreba organizacije vjerskih službenika“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 48, str. 1.

³⁹ Potvrdu tome nalazimo u četvrtom broju časopisa: „Privredna kriza, koja je zahvatila cio svijet, imala je teških posljedica ne samo za one naše ljude, koji žive po gradovima o trgovini i zanatu, nego i za one po selima, koji žive o poljoprivredi. Ove posljednje možda je ona i mnogo teže pogodila, jer nemaju onog oslona, koji pruža grad svojim stanovnicima. Ne klonimo!“ u *Islamski svijet*, 1932, br. 4, str. 1.

⁴⁰ Ademović, Fadil (1998), *Bosanskohercegovačka štampa (1918. – 1941.)*, Sarajevo, str. 102.

postići svoj cilj jer je prevladavala štampa političkih časopisa koji su davali lažnu sliku društva i selo nazivali *snagom i hraniocem otadžbine*.

I časopis *Islamski svijet* je, u tome duhu, od 71. broja počeo donositi informacije o *privredi* (u početku su to bili savjeti šta se radi u kom godišnjem dobu a u vezi je s voćarstvom, stočarstvom, radovima na njivama i livadama i sl. a kasnije će u toj povremenoj rubrici biti i članci o stanju privrede u Jugoslaviji te o izvozu). Jedan od takvih članaka je članak *Teškoće bosanskih stočara* iz broja 46 u kojem je pisano o vidljivom neuspjehu sezonskog rada: cijene stoke su niske, mliječni proizvodi a naročito znameniti sirevi s Vlašića, Livna i Glamoča prodaju se *skoro u bescijenje*.⁴¹ Poneki broj sadržavao je i kratku rubriku koja je bila naslovljena sa *Cijenik* u kojoj je ukratko dat pregled cijena osnovnih životnih namirnica na lokalnoj pijaci.

Međutim, važniji razlog zašto je ovaj časopis mogao biti pokrenut je događaj koji je poznat kao **šestojanuarska diktatura**. Doba šestojanuarske diktature Butković označava kao *doba tiranije i pritiska na intelektualno posebno ljevičarsko slobodoumlje*⁴². O stanju štampe u periodu od 1929. do 1941. godine zna se da je to jedan od najtežih perioda u historiji štampe:

Od zavođenja diktature do propasti Jugoslavije između dva svjetska rata partijska organizacija u Bosni i Hercegovini, uključivši i njenu štampu, izložena je čestim provalama, surovim progonima od strane policije. U periodu postojanja kraljevine sputavana je sloboda mišljenja i informacija, kočen proces razvitka društva i njegovog funkcionisanja na demokratskim principima, onemogućavana demokratska društvena misao.⁴³

Kad se bolje sagleda stanje u državi od 1918. do 1929. godine, primjetno je da je to period stalnih turbulencija i promjena u vladi, a dokaz tome su i promijenjene 24 vlade u periodu od devet godina. Taj period karakteriziralo je još i lično bogaćenje i profiterstvo, proizvođenje i primjena onih propisa i zakona koji su bili u interesu vladajućih režima, zaostalost zemlje, ekonomske i političke krize i sl. To stanje došlo je do svog punog izraza u svim oblastima, ali najviše ipak u oblasti štampe. Onog trenutka kad je zavedena diktatura (pokušaj je to bio Aleksandra Karađorđevića da riješi krizu koja je nastupila, a to je uradio proglašenjem Zakona o kraljevskoj vlasti i državnoj upravi u noći između 5. i 6. januara 1929. godine),

⁴¹ „Privredne vijesti. Teškoće bosanskih stočara“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 46, str. 6.

⁴² Butković, Redžo (2009), *Saputništva i predvorja bosanskohercegovačke lirike od 1918. do 1941.*, Bosanska riječ, Tuzla, str. 45.

⁴³ Ademović, Fadil (1998), *Bosanskohercegovačka štampa (1918. – 1941.)*, Sarajevo, str. 161.

odmah su doneseni i novi zakoni, a među njima i Zakon o štampi. Nakon mnogih izmjena koje uvodi Karađorđević (prije svega zavođenje diktature, ukidanje Ustava iz 1921. godine te nacionalnih stranaka i organizacija, podjela Kraljevine Jugoslavije na banovine kao nova upravna područja) na red je došao i Zakon o štampi, to jest njegove izmjene i dopune. Uvedena je preventivna cenzura i zabranjena svaka sloboda izražavanja, zabranjeni su svi stranački i mnogi drugi listovi i časopisi, a domaćim novinama koje su nastavile izlaženje bilo je zabranjeno izvještavati o bilo kakvim promjenama u zemlji, dok je stranim listovima koji su pisali nepovoljno o novom režimu onemogućeno rasturanje u Jugoslaviji. „U prvo vrijeme cenzuru je vršila policija, a poslije službenici Pres-biroa. Naime, pri predsjedništvu vlade osnovan je Centralni pres-biro. Njegovi službenici su svakodnevno dobijali instrukcije od pojedinih ministarstava šta se može, a šta ne smije objaviti. (...) Iz biroa je diktirano novinama kako moraju pisati, dopušteno je štampanje tekstova samo ako su u skladu sa vladinim instrukcijama. (...) Listovi su mogli biti zabranjeni bez ikakvog obrazloženja i bez prava žalbe.“⁴⁴

Zavedena diktatura onemogućavala je i svu legalnu političku opoziciju štampu. U tom je slučaju političku štampu nadomjestila različita zabavna, ilustrovana, revijalna ili neutralna štampa. Sva ona štampa koja je imala informativni karakter, da bi se zaštitila od zabrane, objavljivala je sadržaje i zanimljivosti iz vanjske politike, a na unutrašnjem planu reportaže o kriminalističkim i ljubavnim aferama. Zbog svega toga nije više bilo mogućnosti za izdavanje legalnih političkih listova, osim onih koji su – posredno ili direktno – u službi diktature.

Časopis *Islamski svijet* za četiri godine postojanja doživljavao je zabrane distribucije nekih svojih brojeva. Pretpostavka je da se u tim brojevima nalazilo članaka koji su bili protiv određenih odluka koje je donijela vlast.

U trećoj godini izlaženja časopisa nisu zabilježeni brojevi 101 i 104. Unutar časopisa nema nikakvih obavještenja zašto nema tih brojeva, dok je za broj 108 kazano da nije mogao izaći iz *nepredviđenih razloga*.⁴⁵ Broj 85 političke vlasti u nekim dijelovima sjeverne Bosne su zabranile usljed nesporazuma te je uredništvo zamolilo da se zadržani časopisi vrate pretplatnicima jer taj broj nije zabranjen i uredništvo posjeduje *službeno odobreni i potvrđeni primjerak odnosnog broja lista*.⁴⁶ Broj 91 nije mogao izaći iz štampe, pa je uredništvo i naglasilo da broj 91 ne ulazi u evidenciju i da umjesto njega, sa istim datumom, izlazi broj

⁴⁴ Isto, str. 35.

⁴⁵ „Uredništvo“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 110, str. 3.

⁴⁶ „Zabrana našeg lista br. 85.“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 87, str. 4.

92.⁴⁷ U vezi s tom obavijesti može se zaključiti da je časopis imao 160 brojeva, a ne 161 kako se smatralo.

U četvrtoj godini izlaženja, u 155. broju, uredništvo je izvijestilo svoje čitaoce da je zaplijenjen 152. broj i da je izdat 153.⁴⁸ U 156. broju navodi se nova zabrana, zabranjen je 154. broj, ali je izašao 155.⁴⁹ Nakon što je izašao 156. broj, u broju 158 navodi se da je zaplijenjen i 157. broj.⁵⁰ Broj 124 nije zastupljen u digitaliziranoj građi časopisa na stranici Biblioteke. U samom časopisu nema naznaka da je taj broj zabranjen pa je moguće da je izgubljen, ali se za taj broj zna da je bio svečani bajramski broj.⁵¹

Islamski svijet je u svojim člancima (misli se na članke čiji su autori urednici časopisa) bio na strani Islamske zajednice podržavajući, predstavljajući i promičući njen rad čitaocima časopisa.⁵²

U četvrtom godištu postojanja časopisa uvodni tekstovi uglavnom su bili vezani za politiku i politička dešavanja. U toj godini je i zabranjeno nekoliko brojeva. Uvodni tekstovi uglavnom su kritizirali zasjedanja Vakufskog vijeća, to jest, Vijeće se u svojim obraćanjima javnosti hvalilo donijetim odlukama na prethodnom zasjedanju, a *Islamski svijet* je to osporavao:

⁴⁷ „Islamski svijet broj 91.“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 93, str. 4.

⁴⁸ „Zapljena »Islamskog Svijeta«. Državno tužništvo u Sarajevu svojim riješenjem br. 4. 1935. — 99., od 26. jula 1935. naredilo je zapljenu »Islamskog Svijeta« br. 152. od 26. jula 1935., te zabranu prodaje i rasturanja toga broja. Radi gornje zapljene u subotu 27. jula 1935. uredništvo i uprava »Islamskog Svijeta« izdali su svoj 153. broj.“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 155, str. 7.

⁴⁹ „Zapljena 154. broja »Islamskog Svijeta«. Riješenjem državnog tužioca u Sarajevu od 2. augusta 1935., zabranjeno je rasturanje i prodavanje lista »Islamski Svijet« broj 154. od petka 2. augusta 1935. Uredništvo »Islamskog Svijeta« izdalo je u subotu 2. augusta svoj 155. broj.“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 156, str. 1.

⁵⁰ „Zapljena 157. broja »Islamskog Svijeta«. Državno Tužništvo u Sarajevu, svojim riješenjem broj Kšt 4.— 1933. —202. uzaptilo je list »Islamski Svijet« broj 157. od 10. augusta 1935., te zabranilo prodaju i raspačavanje ovog broja. Uredništvo »Islamskog Svijeta« izdalo je u subotu 17. augusta 1935. svoj 158. broj“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 158, str. 1.

⁵¹ U 123. broju u obavijesti na 5. str. stoji: „Izvjestavamo naše poštovane čitaoce, da će slijedeći broj našega lista izaći u ponedjeljak na 7. januara 1935. godine kao svečani bajramski broj, jer na 7. januara pada prvi dan bajrami šerifa, što molimo da se primi na znanje.“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 123, str. 5.
Broj 124 postoji u arhivi Grada Sarajeva.

⁵² U 63. broju časopisa u jednoj obavijesti pretplanicima da trebaju izmiriti svoje dugove koje imaju prema časopisu stoji i sljedeća izjava: „Mi smo išli do krajnih granica sa čekanjem, a sada je gospodo pretplatnici na Vama, da li ćete omogućiti daljnje izlaženje lista, kako ste to izrazili želju da treba da imamo i da čitamo jedini muslimanski tjednik — koji štiti i brani interese islamske zajednice.“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 63, str. 5.

U 83. broju u uvodnom tekstu „Naše stanovište“ uredništvo časopisa je i ponovilo svoj stav: „(...) Mi smo, bez obzira na ikog, kritizirali sve što je škodilo našem kolektivu ili njegovim pojedincima, nas nikad nije zbunio nikakav autoritet, nikakva opasnost, nikakva bojazan, mi smo pošteno, časno i bez prikrivenih tendencija nastojali, da služimo na predku islamske vjerske zajednice u Jugoslaviji u svakom pogledu.“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 83, str. 1.

Pozivati se na djela i rad prošloga zasijedanja Vijeća, nema ni najmanje razloga, jer do danas još nemamo stvarnih rezultata toga vijećanja. Osnovno uzevši u Vijeću kao takovom manjka kontinuitet, a opet cijelo to tijelo diametralno se razilazi sa raspoloženjem širokih narodnih slojeva. Ovo je po našem dubokom uvjerenju temeljni razlog da poslovi vakufa nemadu onih pozitivnih rezultata, koji su potrebni.⁵³

Ulema Medžlis tužila je *Islamski svijet* u nekoliko navrata, a najviše zbog članka u kojem uredništvo časopisa skreće pažnju na iznajmljivanje dijela harema džamije za odlaganje konjskog izmeta i vezanje konja, a koje je odobrilo Vakufsko vijeće (s obzirom da je iznajmljeni dio uvakufljen).⁵⁴ I u broju 143 uvodni članak opet se dotiče vakufa, a ovaj put direktora te ustanove kritizirajući način kako se bira direktor, to jest, uredništvo skreće pažnju da je

popunjavanje toga položaja stalno (je) na se obraćalo veliku pažnju, pa nesamo ličnosti, nego li i razne političke grupe ulagala su maksimum svojih napora, da taj položaj zauzmu.⁵⁵

U posljednjoj godini svoga postojanja sve je više brojeva štampano samo na četiri stranice usljed nedostatka novčanih sredstava, to jest neredovne pretplate čitalaca.

Povodom četiri godine postojanja časopisa Uprava je kazala sljedeće:

»Islamski Svijet« je kroz četiri godine svog neprekidnog izlaženja, — koje je značilo za njegove izdavače i urednike, isto toliko razdoblje materijalnih i moralnih žrtava, neugodnosti i zaprijeke svake vrsti, — dokazao, da je kao novina vjeran obavještač najširih muslimanskih slojeva u svakom pogledu, a kao organ javne misli, da je u izvođenju svog programa potpuno nesebičan, požrtvovan i predan branič općih muslimanskih interesa. To je činjenica, koju nitko dobronamjeran ne može osporiti.⁵⁶

⁵³ „Visoki vjerski predstavnici“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 85, str. 1.

⁵⁴ O tome više u tekstu „Ulema Medžlis tužio »Islamski Svijet«“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 99, str. 4.

⁵⁵ „Direktor vakufa“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 143, str. 1.

⁵⁶ Tekst je objavila Uprava u *Islamski svijet*, 1935, br. 147, str. 4.

2. Poezija u časopisu *Islamski svijet*

U ovom dijelu rada bit će govora o poeziji koja je objavljivana u časopisu *Islamski svijet*. Zanimljiva je činjenica da u prvom godištu časopisa nema zabilježena niti jedna pjesma. Tek u drugom godištu od bajramskog broja časopisa (br. 22, 1933) počinju se objavljivati pjesnička uobličjenja manje ili više poznatih pjesnika, novinara, kulturnih radnika općenito, a zabilježene su i pjesme jedne učenice. O tim pjesnicima pisao je Redžo Butković u svojoj knjizi *Saputništva i predvorja bosanskohercegovačke lirike od 1918. do 1941.*

Tadašnja književna kritika /koliko je bila kompetentana/ za takvo stanje je najčešće eufemistički davala ocjenu da njihov poetski izraz (misli se na pjesnike saputnike) i nije umjetnički vrijedan, ali da zaslužuju pažnju jer se radi o „talentovanim stvaraocima“ ili „potencijalnim pjesnicima“.⁵⁷

Jovan Kršić je pišući o bosanskohercegovačkoj književnosti tridesetih godina 20. stoljeća primijetio da je i pored dominantno prisutne poezije u književnom stvaralaštvu ipak proza bila bliža čitaocima.⁵⁸ Zahvaljujući tom Kršićevom zaključku može se stvoriti slika o književno-čitalačkim preferencijama toga razdoblja: poezija je pisana znatno više od proze, no proza je bila čitanija jer ju je čitalačka publika bolje shvatala. Kao potvrdu Kršićevim zapažnjima može se istaknuti i činjenica da je u časopisu *Islamski svijet* pronađeno više priloga iz poezije u odnosu na prozne književne priloge (47 pjesama i 42 prozna književna priloga). Od ukupno 47 izdvojenih pjesničkih priloga, čak je 12 objavljeno u prvom svečanom bajramskom broju⁵⁹, što govori u prilog intenciji uredništva da svečane brojeve časopisa, koji su se posebno i pripremali povodom vjerskih praznika, učini što bogatijim⁶⁰. „Veliki udio u trasiranju međuratne poetike je imala i tadašnja književna kritika koja je iz raznoraznih razloga/ političkih, idejnih, a manje estetskih/ „usmjeravala“ tokove poetskog stvaralaštva.“⁶¹

S obzirom da su tadašnji časopisi uglavnom imali kratak period postojanja i djelovanja, a autori koji su objavljivali u časopisima uglavnom bili naklonjeni tradiciji, kasnije će se pokazati da to poetsko stvaralaštvo i nije značajno u književnoumjetničkom smislu unutar

⁵⁷ Butković, Redžo (2009), *Saputništva i predvorja bosanskohercegovačke lirike od 1918. do 1941.*, Bosanska riječ, Tuzla, str. 48.

⁵⁸ Vidi više u „Pripovjedačka Bosna“ u Kršić, Jovan (1979), *Sabrana djela*, Svjetlost, Sarajevo.

⁵⁹ Radi se o 22. broju časopisa *Islamski svijet*.

⁶⁰ Isti slučaj je bio i sa sljedećim bajramskim brojem, 31. broj koji je izašao na 16 stranica.

⁶¹ Butković, Redžo (2009), *Saputništva i predvorja bosanskohercegovačke lirike od 1918. do 1941.*, Bosanska riječ, Tuzla, str. 39.

bosanskohercegovačke književnosti od 1918. do 1941. godine, ali da itekako jeste značajno za književnohistorijski kontinuitet postojanja bošnjačke književnosti. Butković navodi da se *već krajem dvadesetih godina 20. stoljeća u Bosni i Hercegovini na planu književnog stvaralaštva javljaju (se) različite struje koje će postojati sve do 1941. godine.*⁶² Tako on izdvaja tradicionalni nacionalno-književni tok koji se okupljao oko obnovljenih nacionalnih časopisa i društava, a čija se poezija temeljila na već ustaljenim poetičkim načelima, te tok socijalne književnosti koji je podrazumijevao međuratni period u bosanskohercegovačkoj književnosti u kojem su nastajala književna djela s aktuelnom društvenom tematikom i socijalno angažovanim stavom književnikā.

Časopis *Islamski svijet* bogat je književnim priložima. Sve pronađene književne priloge u časopisu moguće je klasificirati na poeziju, prozu, kulturnohistorijske i svojevrsne pokušaje književnokritičkih priloga te na folklorističke priloge. Pri prvom čitanju i pregledanju brojeva jasno je bilo uočljivo da se može govoriti o tri vrste poezije unutar časopisa i to: autorska poezija, prevedena (ili prenesena poezija kako stoji pored nekih pjesama) i usmena poezija, koju su zabilježili onovremeni književnici i saradnici časopisa. O svakoj od navedenih grupa dat će se osnovne informacije te će se pokušati dati i klasifikacija i poetičko određenje pjesama. Usmena poezija bit će obrađena u okviru priloga iz usmene književnosti u časopisu *Islamski svijet*, a što se tiče autorske i prevodilačke poezije, najviše pažnje bit će posvećeno autorskoj poeziji koja je i najzastupljenija. Ova klasifikacija poezije urađena je prema žanru, a u okviru jednog žanra pjesme su razvrstane na tematske cjeline. Zajednička karakteristika cjelokupne poezije objavljivane u časopisu *Islamski svijet* jeste da je ona uglavnom ostala u okvirima tradicijskog, da se nije približila evropskim tokovima književnosti već da je vršila neku vrstu potvrđivanja već odavno prisutnih obrazaca, tema i motiva dotadašnjeg književnog stvaralaštva u bosanskohercegovačkoj književnosti.

⁶² Isto, str. 43.

Autorska poezija

Autorska poezija u časopisu *Islamski svijet* čini većinu poezije ovog časopisa. Autori su prema broju objavljenih pjesama nejednako zastupljeni. Neki od njih javljaju se sa svega jednom pjesmom i pojavljuju se samo jednom u časopisu za sve vrijeme njegova postojanja (Salih Alić, Safet Burina, Muhamed Hamidović, Ismet Islamović, Safet Kahvedžić itd.), dok su neki objavljivali po nekoliko svojih pjesničkih uobličjenja u više brojeva (Muhamed Hadžijahić, Munir Šahinović, Mustafa Grabčanović, Husein Šehić itd.).

Većina autora koji su objavljivali svoju poeziju u časopisu *Islamski svijet* određeni su kao *saputnici*. U kontekstu književnog stvaralaštva to bi bili oni pisci čija djela nadopunjavaju književnu produkciju u određenom periodu. Redžo Butković saputnike definira kao književne stvaraocce čija književna produkcija nije tematski, stilski značajna, ni obimom velika, a ostala je, kako kaže Rizvić 'u listovima i časopisima', još je neistražena ali bitna u kontekstu razumijevanja neke književne pojave odnosno književne ukupnosti jednog perioda.⁶³ Period između dva svjetska rata karakterizira različito poetičko određenje pisane poezije. U to vrijeme piše se socijalna, neoromantičarska, intimistička, pobožna, epska ali i poezija u duhu ekspresionizma⁶⁴, kako kaže Butković. Ali, jasno je da se međuratna poezija općenito, a vidljivo će to biti naročito na primjerima poezije iz samog časopisa, najviše naslanjala na tradiciju te tako nije uspjela biti drugačija, ili modernija, od one prethodne.

Autorska poezija može se klasificirati na pjesme religijske/muslimanske/islamske tematike, pjesme sa folklorističkim motivima, ljubavne pjesme i pjesme socijalne tematike. Ovakva klasifikacija urađena je prema zastupljenosti pjesama u časopisu pa će se tako krenuti od onih najzastupljenijih prema manje zastupljenim pjesmama.

U časopisu su i dvije pjesme koje nisu mogle biti svrstane u neku od navedenih grupa.

⁶³ Butković, Redžo (2009), *Saputništva i predvorja bosanskohercegovačke lirike od 1918. do 1941.*, Bosanska riječ, Tuzla, str. 10-11.

⁶⁴ Isto, str. 16.

Religijska poezija

Relativno najbrojnije pjesme religijske tematike u bosanskohercegovačkoj književnosti susreću se kod bošnjačkih pjesnika⁶⁵. I u časopisu je najviše objavljivana religijska poezija (devet je pjesama ove tematike). Ovu poeziju u časopisu odlikuje islamsko učenje i vjerovanje u Boga ili je povod toj poeziji bio Bajram. Književnoumjetnički to nisu najuspjelije pjesme, ali značajne su u kontekstu koji podrazumijeva kontinuitet stvaranja bosanskohercegovačkih pjesnika u razdoblju koje je bilo po mnogo čemu specifično (o tome je pisano u prethodnim poglavljima u vezi s nastankom časopisa, kulturnim kontekstom i društveno-političkoj situaciji). U časopisu su objavljene sljedeće pjesme koje su religijske tematike: *Muhammed a. s. Omera Čampare*⁶⁶, *Kad junaci umiru* Muhameda Hadžijahića, *Na Kurban bajram* Muhameda Hamidovića, *Bajramska zora* Ismeta Islamovića, *Bajramski akordi* Munira Šahinovića, *Kur'ani a. š.*, *Islam i Muslimanka* Džemile Zekić i *Smrt hazreti Omera* Ismeta Žunića⁶⁷.

Tematski je ove pjesme moguće klasificirati na: a) one u kojima se pjeva isključivo o veličanju Boga i zahvaljivanju na poslanome Božijem poslaniku (*Muhammed a.s.* i *Bajramski akordi*, i tri pjesme koje je u časopisu objavila, tada učenica ženske realne gimnazije u Sarajevu, Džemila Zekić); b) na one u kojima se iskazuje poštovanje prema velikanima Islama (pjesma *Smrt hazreti Omera* kojom se iskazuje poštovanje najpravednijem halifi, drugome po redu, a pjesma je napisana povodom *1210. godišnjice smrti*); c) na pjesme o Bajramu i svečanom raspoloženju povodom svetog islamskog blagdana (*Na Kurban bajram* Muhameda Hamidovića – u kojoj se opisuje rani odlazak u džamiju i klanje kurbana po povratku, čestitanje Bajrama i iskazivanje želje za odlaskom *na Kjabu* i *Bajramska zora*

⁶⁵ Butković navodi da je najbolji uvid u vjersku poeziju napravio Zilhad Ključanin u knjigama *Lice svjetlosti* i *Panorama pobožne bošnjačke poezije XX stoljeća*.

⁶⁶ O poeziji Omera Čampare Butković piše da je dijelom bila u duhu neoromantičarskog pjevanja, kao i poezija Abdulaha Alijagića i Ilijasa Dobardžića, ali nedovoljno je to bilo izdiferencirana poezija da bi se njih trojica mogla izdvojiti kao istinski pjesnici neoromantizma. U časopisu je zabilježena jedna Čamparina pjesma koja je religijske tematike i naizgled sličijednoj neoromantičarskoj pjesmi: kult forme (forma soneta) je zadovoljen, no detalja i nijansi nema – uopćeno je sve; pjesmu ne odlikuje pesimizam koji je svojstven neoromantičarima, već naprotiv, prilično je optimističnog, spasilačkog tona.

⁶⁷ Ismet Žunić se u bosanskohercegovačkoj poeziji prvi put javlja u *Novom Beharu* /1935/ u kome je objavljivao i u toku Drugog svjetskog rata. Za života je objavio oko tridesetak pjesama, a Butković ga smješta u grupu saputnika bez objavljene samostalne zbirke. Sve što je pisao objavljeno je u časopisima. Rano je pogubljen, a književna kritika međuratnog perioda uglavnom ga ne spominje kao ni kritika poslije Drugog svjetskog rata. Pisao je vjersku, ispovjednu i ljubavnu poeziju. Jedno vrijeme se javljao pod pseudonimom Bešir Babić.

Ismeta Islamovića – u kojoj pjesnik opisuje ljepotu zimskog jutra na Bajram (*Koraljna se je prosula rumen/ Iznad vrhova snjiženih gora...*), buđenje grada i sokaka prilikom pozivanja mujezina na jutarnji namaz (... *Skoro je bilo po gradu gluho,/ A sada mnoštvo sokakom grne... i ... Nad gradom magla tanka i fina/ Kroz nju na namaz s vitih munara/ Pozivlje zvučni glas muezina.*)); d) na one u kojima se pjeva o jačini vjere (*Kad junaci umiru* Muhameda Hadžijahića) i e) na one koje su religijske tematike, ali sadrže i neke druge elemente (*Ramazanska noć u kasabi* Mustafe Grabčanovića).

Zanimljivo je da su Čamparina i Žunićeva pjesma napisane u formi soneta, dok su ostale sastavljene od različitog broja katrena. Pjesme su uglavnom plošnog karaktera, bez dubljih značenja te na taj način vrlo čitljive i razumljive široj čitalačkoj publici, često s jasnom eksplicitnom porukom koja je zajednička većini pjesama ove tematike: veličanje Boga i Poslanika ponos je i najvažnija dužnost svakog muslimana. Izuzetak ipak čini pjesma *Smrt hazreti Omera* Ismeta Žunića koja se razlikuje od ostalih religijskih pjesama u časopisu najviše po tome što nije samo *dekorativne prirode* (termin posuđen od Butkovića) kao što je kod većine tadašnjih pjesnika religijske poezije, već je religija ipak doživljena na jedan drukčiji, poseban način, gotovo mističan. Butković Žunića određuje kao jednog od boljih pjesnika-saputnika u bosanskohercegovačkoj međuratnoj književnosti.

Što se tiče pjesama koje je objavila Džemila Zekić, o njoj poeziji kazano je sljedeće:

Poetički gledano, njena poezija obiluje pjesmama vjerskog karaktera, koje su nastale kao plod Džemilinog istinskog vjerovanja u Boga, zatim, uz vjersku poeziju, tu se mogu pronaći pjesme intimnog i socijalnog karaktera. (...) Pjevajući o vjeri, o Bogu, o Kur'anu i drugim vjerskim simbolikama, Zekićeva ne slijedi ni čatićevsko ni bašagićevsko pjevanje islama, njena poezija je oslobođena metafora i simbolika, ona je plošna i deskriptivna, jednostavna i lahka.⁶⁸

U svojim pjesmama objavljenim u časopisu ona iskazuje ponos jer uči Kur'an kao svetu knjigu islama, jer joj je vjera islam i jer je, kako sebe naziva, *vjerna muslimanka* koja za sebe kaže:

*Ljubim štujem dragog Boga
Islam vjeru uzvišenu
I muslimana brata svoga. (Muslimanka)*

Kad junaci umiru Muhameda Hadžijahića pjesma je koja opisuje jedan događaj koji se desio u džamiji u Mostaru na dan Kurban-bajrama i baš zbog specifičnih poetičkih karakteristika (tema, ton i forma kojom je ispjevana) čini zasebnu tematsku cjelinu. Dok su vjernici

⁶⁸ Književnica Džemila Hanumica Zekić, Rebihić, Nehrudin (dostupno na <http://preporod.ba/wp-content/uploads/godisnjak-2014.pdf>), str. 344-345 (pristupljeno 6. 2. 2019.).

obavljali namaz u džamiji, u Mostar je stigao Stojan Janković koji je *mahalu vatrom zapalio*, potom je ušao *kukavički* u džamiju i počeo *sabljom sjeći nemilice* vjernike koji nisu prekidali svoju molitvu. Potpuna kulminacija tog incidenta je da ni imam nije ostao pošteđen (u pjesmi je zanimljivo da Stojan ubija od zadnjih redova u džamiji prema imamu koji je u mihrabu), a koji kao svoje posljednje riječi izgovara: *Bog je jedan*. Hadžijahić je pjesmom nastojao pokazati jačinu vjere, imana prema Bogu u neprekidanju svetog obreda, molitve Bogu uprkos situaciji u kojoj su se vjernici našli u džamiji. Tri su razloga zašto ova pjesma sama čini posebnu tematsku grupu i nije svrstana u neku od prethodne dvije. Prvo: iako je tematika također religijskog karaktera kao i kod pjesama prve tematske grupe o kojima je bilo govora, izdvojena je jer se jačina vjerovanja kod vjernika pokazuje djelima, a ne riječima kao u drugim pjesmama. Drugo: vrijeme dešavanja u pjesmi također je Bajram kao kod pjesama druge tematske grupe, međutim, pjesma je tragičnog sadržaja i ne opisuje Bajram kao blagdan sreće, mira i spokoja, već je pjesniku poslužila samo kao vremenska odrednica smještanja nemilog događaja. Treće: ton kojim je ispjevana pjesma nalik je tonu epske pjesme, a uočljivi su i neki drugi elementi epske poezije (naprimjer, kad je u pitanju stih radi se o epskom desetarecu, uočljive su i neke epske formule – *ali eto jada iznenada!*, *junak vatra živa*; umanjence koje se često nalaze u opisima epskih pjesama – *topla krvca, na zemljicu pade*) a kojih nema u ostalim pjesmama unutar ove tematske cjeline.

Ramazanska noć u kasabi Mustafe Grabčanovića zbog svoje tematike čini također posebnu tematsku cjelinu (iako liči prvoj tematskoj cjelini pošto je opisana ljepota noći u svetom muslimanskom mjesecu), jer je nešto drukčijeg karaktera od ostalih pjesama, najviše zbog tona kojim je ispjevana i podsjeća na sevdalinku:

*Kroz noć raskošnu noć i njezin čar
Čuj, dertli zvuke sevdahli saza! –
(...)*

*Čarobna noći, tvoj čar me opi –
Srce zanosom strepi
Duša u milju tihom se topi:
Trenutci ovi božanski su lijepi!...*

Ova pjesma čini zasebnu tematsku cjelinu i jer je jedino religijsko u ovoj pjesmi *sveti muslimanski mjesec* kao vremenska okosnica „dešavanja“, a svi ostali elementi pjesme prije bi ovu pjesmu činili ljubavnom već religijskom.

Ljubavna poezija

Nakon religijske poezije sljedeća najzastupljenija u časopisu je ljubavna poezija koja osim osjećajnosti kao glavne karakteristike koju posjeduju ove pjesme sadrži još i socijalne, religijske, folklorističke te zavičajne motive. U časopisu je pronađeno osam ljubavnih pjesama čiji su autori Mustafa Grabčanović (*Urnek iza mušebaka*), Safvet Kahvedžić (*Njoj*), Sait Orahovac (*Udovica*), Husein Šehić (*Žalba, Njoj, Pred njenu udaju i Porušeni konaci*) i Hajrudin Smailagić (*Na Bajram*).

Jedno od zastupljenijih imena koja se općenito sreću na stranicama časopisa *Islamski svijet* je Mustafa Grabčanović ili kako se nekada potpisivao Hadžigrabčanović. „Njegove rane pjesme pretežno su intimističke. Donose melankoliju zavičajnih pejzaža, nostalgичne reminiscencije na djetinjstvo, svijest o prolaznosti, bol i osjećaj usamljenosti. Socijalni naglasci kreću se od pobune do rezignacije.“⁶⁹ Butković je za Grabčanovića rekao da je u njegovoj poeziji moguće vidjeti dvije faze: do tridesetih godina XX stoljeća on je pod uticajem zavičaja i folklor, a u drugoj fazi postaje izrazito socijalni pjesnik. Pisao je još i rodoljubivu poeziju. Grabčanovićeva pjesma *Urnek iza mušebaka* je pjesma o *Adembegovoj Esmi*. Onako kako je ispjevana ova pjesma, podsjeća na sudbine mnogih djevojaka koje su plijenile svojom ljepotom kako mladiće tako i cijelu okolinu, a kojima je porodica pronalazila muževe za koje će se udati (*Njeni će joj naći!...*), dok su one same ustvari u duši čeznule za drugim. S obzirom na glavni motiv (draga i njena nesretna sudbina da je udaju za nevoljnog) pjesmu je moguće okarakterizirati ljubavnom, ali u njoj ima i folklorističkih (*Za njom čezne divna uz šargiju pjesma:/ „Divna li je starog Adembega Esma, –/ Ljepoti joj nema do Stambola para“...*), i socijalnih elementa koji ne mogu biti potpuno zanemarivi, samo su u manjoj mjeri zastupljeni od ljubavnog motiva. Još jedna Grabčanovićeva pjesma kojom se može potvrditi stvaralaštvo ovog zavičajnog i folklornog, a kasnije i socijalnog pjesnika (v. nap. 64), je *Pod žrvnjem današnjice* koja, istina, nije ljubavna, ali se ovdje navodi kao primjer pjesme koja ima elemente i zavičajnog i folklornog. To je ujedno i pjesma u kojoj se osjeti nostalgija za davno minulim vremenima, begovatom koji je uživao ugled; pjesma je to o Džaferbegu koji je bio *ponos begovata*:

Sva Bosna ga znala... Iz zlatnih vremena.

⁶⁹ Preuzeto sa <http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=58960> (Hrvatski biografski leksikon: Grabčanović, Mustafa) (pristupljeno 17. 7. 2019. godine)

Urnek iza mušebaka pripadao bi prvoj Grabčanovićevoj stvaralačkoj fazi, dok bi njegove pjesme *Pod žrvnjem današnjice*, a naročito *Ljudi s bilečkih krševa* bile djelimično ili potpuno socijalnog karaktera, a kao primjer religijske pjesme može se navesti *Ramazanska noć u kasabi*. Navedeni primjeri potvrđuju opus stvaralaštva ovoga pjesnika.

Kao jedna od tipično romantičarskih pjesama optimističkog karaktera koje nisu bile strane tadašnjoj čitalačkoj publici može se navesti Kahvedžićeva pjesma *Njoj*, koja osim romantičarskog zanosa dragog prema dragoj sadrži i elemente religijskog: molitva Bogu da ih nikad ne rastavi:

Duša moja za te diše –

Srce moje tebe slavi –

I slaveći Boga moli

*Da nas nikad ne rastavi.*⁷⁰

Orahovac je, iako najviše poznat po svojoj uspjeljoj socijalnoj poeziji, pisao i pjesme ljubavne tematike. Njegova *Udovica*, u čijem podnaslovu u časopisu stoji „iz drugog ciklona *Motivi iz Bosne*“, može se odrediti kao romantičarska. Specifičan je ton pjesme kojim je ispjevana jer se osjeti prizvuk sevdalinke u posljednja dva stiha pjesme:

S usne drhti tugovanka stara:

„Ja sam željna muškog milovanja!“.

Kao jedno od glavnih obilježja Saitove poezije, Redžepagić navodi njegove „lirske pesme kojima je izražavao doživljajnost i emocionalni i refleksivni odnos prema životu i sveukupnoj zbilji. Lirika mu je živopisna, zrelo oblikovana, zasnovana i na narodnom melosu“.⁷¹

Jedna od rijetkih pjesama slobodnog stiha je Šehićeva *Žalba* koja je kao i prethodne romantičarskog karaktera, ali je za razliku od ostalih odlikuje melanholičan, donekle i pesimističan ton. Osnovni motiv je tugovanje za dragom jer nisu zajedno, a taj se motiv pojavljuje i u pjesmi *Pred njenu udaju* (u ovoj je pjesmi taj motiv dalje razvijen kroz opis tuge koju lirski subjekt osjeća jer se njegova draga udala za drugog; ona će vehnuti negdje *u tihom arnautskom selu*, njena će pjesma tamo umuknuti, a za njom *će naši plakati sokaci*). I u druge dvije njegove pjesme *Ah, gdje si?* i *Njoj*, kao i u *Žalbi*, jesen je godišnje doba kad on žali za

⁷⁰ Kahvedžić, Safet „Njoj“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 22, str. 11.

⁷¹ Redžepagić, Jašar *Bitna obeležja poezije Saita Orahovca i njegov doprinos folkloristici* (dostupno na: <http://sandzackaknjizevnost.com/jasar-redzepagic-bitna-obelezja-poezije-saita-orahovca-i-njegov-doprinos-folkloristici/#more-1035>) (pristupljeno 17. 7. 2019. godine)

svojom dragom, doziva je, traži; doba kad je sve ionako tužno, lišće opada i mahale su tihe i puste. Forma pjesama *Ah, gdje si?* i *Njoj* su katreni u kojima je prisutna i rima.

Šehićevi *Porušeni konaci* pjesma je koja ima slične motive kao i druge njegove pjesame, ali postoji jedan motiv koji je drukčiji. To je motiv kojeg pjesnik gradacijski razvija preko simbolike porušene kule: porušena kula i doksat postali su *ruine*, a njihova prošlost (misli se na prošlost lirskog subjekta i njegove drage) zakopana je u *crne ruine*.

Iako bi pjesma *Na Bajram* Hajrudina Smailagića naslovom upućivala na pripadnost poeziji s religijskom tematikom, kao što je to bio slučaj s mnogim književnim priložima u časopisu, svojim je sadržajem ipak ljubavna pjesma. Pjesnik opisuje kroz bajramsko raspoloženje, koje vlada svuda oko njega, svoju tugu za njemu dragim bićem koje *nije živo*: to je Ajša.

Što se tiče ove grupe pjesama, nije se ukazala potreba za razvrstavanjem u tematske grupe jer su sve pjesme imale romantičarski karakter i uglavnom pjevale o istom: o dragoj i sjećanju na prošla vremena. Zajedničko ovim pjesama je da nisu samo ljubavne (*Njoj* Huseina Šehića), već imaju folklornih motiva (*Urnek iza mušebaka, Udovica*) i motiva religijskog (*Njoj* Safeta Kahvedžića, *Na Bajram*).

Socijalna poezija

Jedna od karakteristika socijalno angažiranih pjesnika jeste aktivan odnos koji imaju prema neposrednoj društvenoj stvarnosti. Za pokret socijalne književnosti Butković kaže da

je ostao duhovno i poetički neoformljen, budući da su se književno ispoljavali tek u okviru nekih značajnijih ranije uspostavljenih tradicija ili, pak, programski uokvirenih ali u praksi heterogenih literarnih pokreta.⁷²

Tako su u časopisu uz religijsku i ljubavnu poeziju brojne i pjesme socijalne tematike. Takvih je sedam pjesama u časopisu. Pjesme socijalne tematike u časopisu su objavili Salih Alić (*Sobarica*), Ilijas Dobardžić (*Siromasi u kasabi*), Mustafa Grabčanović (*Ljudi s bilečkih krševa*), Husein Muradbegović⁷³ (*Refleksije*), Sait Orahovac⁷⁴ (*Jednoj radnici Muslimanki*) i Šukrija Pandžo (*Naša romanca* i *Bajram siročeta*). Iako su sve imenovane socijalnim pjesmama, možda bi neke preciznije bilo odrediti samo kao pjesme sa socijalnim motivima.

Pjesma *Sobarica* jedna je od uspješnijih autorskih pjesama. Poruka koju nosi je snažna i socijalnog je karaktera. To je pjesma o teškom položaju žena koje obavljaju poslove kao spremačice i čistačice po hotelima i koje uvijek strepe pred svojim ljutim šefom. Te žene nemaju vrijeme da se odmore osim što *popodne snom otkine dana*, ali već *u suton opet se digne/ i žuri poslu na vrijeme da stigne/ dok nije psavana*. Slične tematike je Orahovčeva pjesma *Jednoj radnici Muslimanki*⁷⁵ u kojoj se slavi rad, a ne uživanje u životu, kako je u pjesmi kazano, kao *što ga imaju viši slojevi društva*. Ovom pjesmom pravda se radinost žene

⁷² Butković, Redžo (2009), *Saputništva i predvorja bosanskohercegovačke lirike od 1918. do 1941.*, Bosanska riječ, Tuzla, str. 47.

⁷³ *Refleksije* je i istoimena Muradbegovićeva zbirka pjesama objavljena 1944. godine. Objavljivao je poeziju i prozu po listovima i časopisima koji su izlazili od 1918. do 1941. ali i kasnije kao i većina tadašnjih mladih pjesnika i prozaista. Uglavnom je to bila ljubavna i ispovjedna lirika slabog izraza i dubine misli pa je i sve iskazanō uglavnom površno. Tadašnja kritika ga ocjenjuje kao besperspektivnog. Kasnije će biti nešto uspješniji u prozi, no opet ni ona neće biti ocijenjena toliko umjetničkom.

⁷⁴ Pjesništvo Saita Orahovca koji je intenzivno sarađivao u časopisu *Snaga* je pretežno socijalne sadržine, ali se ponekad javlja i stih ljubavne sadržine.

Vidi „Poetika bosanskohercegovačkog pjesništva od 1918. do 1941.“ u Butković, Redžo (2009), *Saputništva i predvorja bosanskohercegovačke lirike od 1918. do 1941.*, Bosanska riječ, Tuzla, str. 46.

⁷⁵ Kao jedno od obilježja Saitove poezije Redžepagić navodi i da je ona „izrasla iz patnje i bunta nacionalno i socijalno obespravljenih radnih masa i da teži nestajanju socijalnih i drugih razlika, bede i siromaštva. On će naročito u pesmama intimnije ispovesti, tzv. “malim temama” ispoljiti bunt i otpor prema zlu, nepravdama i nasilju.“ u: Redžepagić, Jašar *Bitna obeležja poezije Saita Orahovca i njegov doprinos folkloristici* (dostupno na: <http://sandzackaknjizevnost.com/jasar-redzepagic-bitna-obelezja-poezije-saita-orahovca-i-njegov-doprinos-folkloristici/#more-1035>) (pristupljeno 17. 7. 2019. godine)

*Što svakog jutra u fabriku hitaš,
Da kruh zaradiš, kuću izdržavaš,
A ne da skitaš, zuhriš i mahnitaš.*

Ovakvom pjesmom podstiče se, veliča i potvrđuje položaj žena koje su društveno korisni članovi društva: to su žene koje treba da odole primamljivanju *obijesnih muškraca* koji žude

*da zagrle bjeloću tvog tijela
Pa da te najzad na ulicu bace
Kao otpatke staroga odijela.*

Ove dvije pjesme mogli bismo svrstati u podgrupu pjesama socijalne tematike koje pjevaju o tome kako su žene viđene u društvu kojem pripadaju, dok bi pjesme *Siromasi u kasabi*, *Ljudi s bilećkih krševa* i *Bajram siročeta* bile pjesme o obespravljenim i najnižim slojevima društva.

Pjesma *Siromasi u kasabi*, kako joj i sam naslov kaže, pjesma je o siromasima koji su apsolutno neprihvaćeni u kasabi u kojoj žive. Dobardžić siromahe upoređuje s robovima i ljudima koji još iz djetinjstva, obilježenog siromaštvom, *svaki u život ponese klicu bede*. Najteže im je zimi kad nema ni hljeba, *stvarnost im se ruga*; nakon zime *iz sirotinjskih stanova teško zamiriše/ smrad i memla što ih večno guše*. Zbog toga što su *usmrđeli (su) proleće pa i leto*, općinski *ćata* naređuje da ih se izbaci na kraj kasabe. Ovom pjesmom Dobardžić slika položaj društveno odbačenih u kasabi koja ne želi vidjeti i razumjeti siromašne, već uživa u miru i ljepoti bezbrižnoga života. Grabčanović pak u pjesmi *Ljudi s bilećkih krševa* pjeva o onima koji pošto su rođeni u siromašnim selima, kad odrastu odlaze u svijet da rade, zarađuju i na taj način nastoje obezbijediti sebi bolji život. Međutim, u svijetu ih se samo izrabljuje za *male pare* i kad ih rad iscrpi, kad više nisu za taj posao, ponovo se vraćaju u svoj rodni kraj *da glad sa svojim rođenim trpe*. Posljednja dva katrena pjesme otkrivaju kakav je to život bio: zarad postizanja boljeg načina rada i života, dizale su se bune i prosipali su *mlijeka jezera* i spalili *pune žitnice žita*, a u svijetu je bilo toliko gladnih. Slične tematike je i pjesma *Naša romanca* Šukrije Pandže. Razlika u odnosu na pjesmu *Siromasi u kasabi* je što u *Našoj romanci* na kraju pjesnik kaže da se oni mole

*(...) Njemu, što nad svim ljudstvom bdije
i molićemo se toplo: za vaše zdravlje i sreću,*

*Njegova milost je jača od sunca koje grije,
a od njegove dobrote, ko će da nađe veću.*

U ovoj pjesmi ljudi se uzdaju u Boga, iako su *jedino tužni, sirotni*, a sve drugo imaju.

Pjesma *Refleksije* kritika je velikih ljudi koji imaju malo neljudsko srce. Pjesma je svrstana u ovu grupu pjesama jer se tiče humanoga u samom čovjeku. Ova se pjesma može tumačiti i kao viđenje svijeta oko sebe očima jednog pjesnika, naročito ako se uzme u obzir da pjesnici *osjećaju* svijet. U drugoj Pandžinoj pjesmi socijalne tematike *Bajram siročeta* kao okosnica pjesme poslužio je najznačajniji muslimanski blagdan. Naime, usljed neimaštine, nana svog unuka tješi da će ga na Bajram obradovati poklonima. No, ona je sve to izmislila i radi toga je tužna, a unuk se raduje, kako to samo djeca znaju, velikom blagdanu i poklonima koje će dobiti.

Ovoj grupi pjesama još se može dodati pjesma *Kraj lika jednog gašenja* Safeta Burine. U pjesmi su prisutni socijalni motivi, a uglavnom kroz lirski monolog obraćanja majci i sestri s relativno pesimističnim osjećanjem i strahom *od jezive noći*. S obzirom da je književna kritika Burinu različito, pozitivno i negativno, ocjenjivala, može se izvesti zaključak da je on bio perspektivan, ali ne i izrastao pjesnik. „Književna produkcija Safeta Burine /poezija, proza/ esej.../ je mala i neznatna posmatrano u kontekstu bosanskohercegovačke književnosti u periodu između dva svjetska rata. Lutao je od ljubavne do socijalno angažirane poezije ali se ni u jednom segmentu do kraja nije izrazio. Ostao je nedorečeni pjesnik i pripovjedač.“⁷⁶

⁷⁶ Butković, Redžo (2009), *Saputništva i predvorja bosanskohercegovačke lirike od 1918. do 1941*, Bosanska riječ, Tuzla, str. 204

Pjesme sa folklorističkim motivima

Kao još jedna grupa autorskih pjesama mogu se izdvojiti i pjesme sa folklorističkim motivima. Njihovi autori su Husein Šehić i Ilijas Dobardžić.

Osim pjesama s religijskom, ljubavnom i socijalnom tematikom, nekoliko je pjesama s motivima preuzetim iz usmene književnosti. To su pjesme: *Tale Ličanin*, *Hrnjica Mujo* i *Na grobovima krupskih kapetana (Badnjevića i Krupića)* Huseina Šehića, i *Pjesme za gorom* Ilijasa Dobardžića. U ovoj grupi mogu se izdvojiti dvije tematske cjeline. U prvu možemo svrstati pjesme *Tale Ličanin* i *Hrnjica Mujo*. To su pjesme o dvojici od pet najpoznatijih epskih junaka bošnjačke književnosti. Pjesma o Talu Ličaninu slikā epskog junaka u svjetlu koje nije tipično za predstavljanje takvih junaka. Usmena epska poezija zapamtila je Tala Ličanina koji je drukčiji od ostalih epskih junaka bošnjačke usmene književnosti. Alija Đerzelez, Mujo i Halil Hrnjica te Mustajbeg Lički epski su junaci koji imaju najbolje oružje, odjeću i konja, dok Tale Ličanin, odnosno Budalina Tale, nema ni najbolje oružje, ni odjeću, ni konja. U književnoj kritici Budalina Tale se često određuje kao anti-junak u smislu da ga ne krasi sjaj kao ostale epske junake, već je on sve suprotno od epskih junaka. Tako je epska usmena poezija zapamtila lik Tala Ličanina kao junaka koji umjesto pravog oružja ima tek malu pušku, umjesto ata samo običnog kulaša koji nema ni uzde, a kamoli da je okićen, umjesto dolame samo poderanu odjeću. Baš takvog ga i Šehić opisuje, kao junaka koji *jezdi*,

*Ne na srmom okićenom atu
Već kulašu bez uzda i rahta
Junak vičan planini i ratu... Od dolame ni habera nema,
Oderan je kao mrki vuče,
Tek za fesom puška mala dr'jema...*

Iako predstavljen netipično za jednog junaka, naročito krajiškog junaka, to je ipak junak kojeg se svi boje. Suprotno ovakvom viđenju junaka, u pjesmi *Hrnjica Mujo* Šehić slika ovog epskog junaka u njegovom najboljem svjetlu:

*Sad Hrnjičin maman đogat kasa
(...)
Za pasom mu puške i handžari,*

Sve u zlatu i u srni gori. (sic)

Mujo Hrnjica ustvari ide u pohode na Kotare banu kako bi oslobodio svog pobratima iz zatočeništva kotarskog bana, a njegov pohod banu Šehić je nastojao opisati po uzoru na epske pjesme.

Pjesme za gorom Ilijasa Dobardžića⁷⁷ čine drugu tematsku cjelinu. Već pri prvom čitanju osjeti se prizvuk narodne poezije. To je ujedno i bila jedna od odlika Dobardžićevog pjesničkog stvaralaštva. O tome piše Ismet Rebronja i kaže da je Dobardžić predstavljao vezu između narodne lirike, posebno sevdalinke, i moderne poezije.⁷⁸ Kao dokaz tome mogu poslužiti primjeri iz ove njegove pjesme: *čardak se u gori bijeli, djevojka dragog klela, projahaću bijelca niz drume* itd.

Trećoj tematskoj cijelini pripada pjesma *Na grobovima krupskih kapetana (Badnjevića i Krupića)* koja nema jasno izražene motive iz usmene književnosti, već posmatra u cjelini odiše slavom Krajine, i njenih moćnih kapetana, koju usmena književnost itekako pamti kao kraj odakle su potekli hrabri i odvažni junaci. Ne bez razloga, navedena su u podnaslovu dva prezimena: Badnjevići i Krupići. Naime, to su bile dvije najpoznatije porodice koje su dale svoje kapetane na krupskoj tvrđavi. Prvo su to bili Badnjevići koje su, nakon što su izgubili kapetaniju, naslijedili Arnautovići koji su se kasnije prezivali Krupići.⁷⁹ Kroz cijelu pjesmu osjeti se žaljenje za davno minulim vremenima:

*»Davno je to bilo kad Krajinom ljutom
Vrištali su ati gordih kapetana,
Davno je bilo kad Krajinom divnom
Pjevale se pjesme boja i mejdana.*

Lirski subjekt na ovaj način izražava svoje emocije o prošlim, slavim vremenima tako kao da priča priču o junacima Krajine koji su nestali, a o njihovim uspjesima svjedoče samo *spomeni*:

⁷⁷ Ilijas Dobardžić pripada grupi socijalnih pjesnika, a pisao je i ljubavnu poeziju. Ovdje je, zbog objavljene pjesme u časopisu, svrstan u poeziju s motivima iz usmene književnosti. Za života je objavio jednu zbirku pjesama *Pesme niz dolove* (1930). Nakon objavljene zbirke javljao se ponekad u časopisima s poetskim i nešto proznih tekstova. U časopisima su i objavljivane uglavnom pjesme iz već objavljene zbirke.

⁷⁸ Rebronja, Ismet, *Setna lirika Ilijasa Dobardžića* na <http://sandzackaknjizevnost.com/ismet-rebronja-setna-lirika-ilijasa-dobardzica/> (pristupljeno 2. 2. 2019.)

⁷⁹ *Historija Bosanske Krupe* na <http://opcinabosanskakrupa.ba/opcina/historija-bosanske-krupe/> (pristupljeno 2. 2. 2019.)

*Ove kršne strane što sad tihe stoje
Prepune su bile nabodica ljuti',
A sad ništa nema, tek spomeni stoje
I pričaju prošlost dok Krajina šuti. (...)*

Ostale pjesme

Pjesma *Musa Ćazim Ćatić* Huseina Šehića biografska je pjesma o životu bosanskohercegovačkog pjesnika. Šehić je opjevao njegov boemski život, hedonizam i kako je umro sam bez igdje ikog svog:

*Umoren s' lutanja dugih ko jesenji list je pao.
Bez ikog svoga, bez krova i hljeba – – –
Vaj, život je svirep a svijet je zao,
Ugasnuo je tiho, ko zvijezda sred neba...*

Druga pjesma koja nije klasificirana odlomak je didaktičke poeme Hasana Kaimije. U časopisu je o ovome rečeno sljedeće:

Pjesnik Šejh Hassan Kaimi- Sarajlija je živio i djelovao u Sarajevu u XII. vijeku (umro u Zvorniku 1691.), te je ostavio nekoliko odličnih pjesničkih radova na našem i filozofskih djela na turskom jeziku. Bio je poznat kao narodni vođa i tribun, te je radi jedne revolucije po turskoj upravi osuđen na progonstvo u Zvornik, gdje je i umro. On je prvi Evropejac koji je shvatio da je duhan štetan, te u svojoj dugoj poemi, u formi Kasside, iznosi sva zla, koja nanosi duhan. Evo nekoliko strofa iz poeme: „Ostante se duhana!”⁸⁰

⁸⁰ Ko ga pije zlopati,
Nemojte se trovati
Lulu, kamiš kopati
Ostante se tutuna!

Kim ičerse*) tužan
Saruk mu je ružan,
Hodi kano sužanj.
Ostante se tutuna

I mi smo ga pili
I u smradu bili
Kano bogumili
Ostante se tutuna!

Kaimijina didaktička poema pripada alhamijado literaturi, literaturi koja je pisana arapskim pismom na bosanskom jeziku. Kaimija je i „pripadao krugu pjesnika koji su pisali na bosanskom i turskom jeziku. Podaci o njegovom životu su veoma kontraverzi i historijske činjenice se isprepliću s predajom. Zna se da je bio veoma vezan uz puk, pa ga je i to, pored njegovih pjesama, učinilo popularnim (...).“⁸¹

Poema se sastoji od sedamnaest katrena, a u časopisu su navedena četiri katrena (7, 10, 13. i 17.) s tim da je u časopisu preveden posljednji katren, a u originalu on glasi:

*Kaimi dir sujleruz
Bir nasihat ejleruz,
Bir emer dur nejleruz.
Ostante se tutuna.*⁸²

Nuti muke tvrde,
Sve haljine smrde,
Svakome se grde
Ostante se tutuna
i.t.d.

*) Kim ičerse — turski; „Ko bude pušio!“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 31, str. 4.

⁸¹ O Hasanu Kaimiji i alhamijado literaturi više na <http://www.camo.ch/kaimija.htm> (pristupljeno 15. 9. 2019. godine)

⁸² *Pjesma šejh Hasan Kaimije (preselio 1680.) o štetnosti pušenja duhana, dalekovidnost i oštroumnost autora koji još prije 350 godina upozorava na ovu štetnu pojavu* (tekst objavljen 11. 9. 2016. godine) dostupno na <https://hanefijskimezheb.wixsite.com> (pristupljeno 15. 9. 2019. godine)

Prevedena poezija

Za prevedenu poeziju ne može se reći da je brojna, naročito u odnosu na autorsku, ili, kasnije, usmenu poeziju, ali je zanimljivo porijeklo, jezik i kultura odakle su prevedene te pjesme i donijete u časopis *Islamski svijet*. U časopisu se kao prevedene/prenesene pjesme mogu izdvojiti sljedeće: *Sjećanje, Serha, zdravo!* i *Plavki-Vranki*.

Pjesme *Sjećanje* i *Serha, zdravo!* objavljene su zajedno, u istom broju, a u podnaslovu navedeno je da su *Iz Muavijina Nedždijata*. Pretpostavka je da se radi o nekom od djela orijentalne književnosti, a s obzirom da je ime Nedždet ime arapskog porijekla⁸³, možda bi tragove postojanja ovog djela trebalo i tražiti u arapskoj književnosti. Prilikom izrade ovoga rada nije se pronašlo nikakvo djelo koje bi odgovaralo podnaslovu. Obje pjesme sastavljene su od po tri katrena.

Pjesma *Sjećanje* misaona je pjesma na čijem se kraju nalazi poruka o filozofiji života:

(...)

Jer se sudba ne mijenja

Mržnjom, niti zadovoljstvom!

U drugoj pjesmi, *Serha, zdravo!*, lirski subjekt kroz monolog otkriva svoja osjećanja: žali za djevojkom, Serhom, a, kako kaže:

(...) *pogan zarekla se*

Napiti se krvi moje

samo zato što je pozdravio djevojku. Da se zaista radi o ljubavnoj čežnji, otkrivamo u stihovima:

I sad zdravo, opet zdravo!

Opet zdravo — tri put zdravo!

Makar ništa ti ne rekla—

Serha zdravo!

Muhamed Seid Mašić donosi i pjesmu *Plavki-Vranki* koja je također ljubavnog karaktera. Sastavljena je od četiri katrena, no za nju se ne zna da li je iz istog djela kao prethodne dvije.

⁸³ Vlastito ime *Nedždet* ar. *smion, hrabar; ukrasiti, okititi* u Zukorlić, Mensur (2008), *Muslimanska lijepa imena*, Novi Pazar

Pored pjesme naznačeno je samo da se radi o prevodu, a zanimljivo je da se pjesma našla u rubrici označenoj kao *Kulturni pregled*.

Sva četiri katrena su monolog lirskog subjekta koji djevojku u koju je zaljubljen zove *plavkom*, ali ona želi da je se zove *vrankom*:

Ti se ne daš zvati plavkom,

Nego Džemkom ili Vrankom;

Lirski subjekt pristaje na svako ime kojim ona želi da je zove, a sve samo da bude njegova draga:

(...)

Daj mi sa usana

Dženneta i vina!

Ljubit nije mana

Današnjeg mi dana;

(...)

Jedina pojava prevedene poezije u časopisu su tri navedene pjesme koje je u časopisu objavio Muhamed Seid Mašić. Pretpostavka je da je uredništvo ipak više objavljivalo usmene tvorevine, koje su zabilježili različiti kulturni radnici i pjesnici, ili autorsku poeziju, za razliku od prevoda koji očito nisu imali toliku vrijednost za uredništvo, ili, za čitalačku publiku.

Osim ove tri prevedene/prenesene pjesme, u časopisu je *slobodno prepjevan* i jedan epitafij. Svrstan je u ovu grupu jer je prepjevan sa arapskog jezika. Naime, riječ je o *Epitafiju nad grobom bosanskog pjesnika šejh Ilhamije*. Munir Šahinović Ekremov prepjevao je ovaj epitafij *prema arapskom tekstu nad pjesnikovim grobom u turbetu u Travniku, od nepoznatog epitafoografa*⁸⁴.

⁸⁴ Šahinović, Munir „Epitafij nad grobom bosanskog pjesnika šejh Ilhamije“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 22, str. 10.

3. Proza u časopisu *Islamski svijet*

Pored poezije koja je objavljivana u časopisu *Islamski svijet*, u časopisu je i dosta priloga iz proze. Kao što je i poezija klasificirana žanrovski i poetički, isto će biti urađeno i s prozom, kako bi se imao što bolji pregled proznih vrsta objavljivanih u časopisu. Priloga iz proze nema u prvoj polovini prvog godišta časopisa, za razliku od poezije i priloga književnohistorijskog karaktera.

Proza objavljena u časopisu izdvojena je ili po odrednici koju sadrži u svome naslovu (novela, anegdota, burleska, crtica, slika iz života) ili po svome sadržaju. Svu prozu moguće je klasificirati na autorsku i prevedenu proza. Prvo će se pažnja posvetiti autorskoj prozi koja je najbrojnija i unutar koje se mogu izdvojiti žanrovske i tematske cjeline, dok će se za prevedenu prozu naći svega nekoliko priloga. Također, o priložima proznih vrsta koji se tiču usmene književnosti bit će više rečeno u poglavlju o priložima iz usmene književnosti.

Nakon što su izdvojeni prilozi iz proze u časopisu, dalo se lahko zaključiti da je većini autora, prevodilaca ili onih koji su zabilježili nešto iz usmene književnosti, bilo u cilju da baš taj tekst donesu u časopis jer: a) ili ima poruku moralno-didaktičkog karaktera na kraju (naprimjer, priča *Mati i žena s djetetom u naramku*), b) ili se propagira sam časopis *Islamski svijet* (*Uoči Bajrama i Fehmino bajramsko jutro*), ili, c) jer tekst objavljen u časopisu sadrži nešto iz folklora te se njegovim objavljivanjem sprečava da se neka ličnost ili događaj zaboravi (to je naglašeno posebno u tekstu Muharema Šljive *Šeh Murat Delić*). Naravno, nije sva proza imala ovakve ciljeve. Neke od priča tematiziraju rat i ratna dešavanja (pisano je i o dolasku Austro-Ugarske ali i o ratnim dešavanjima i konstantnoj mobilizaciji bosanskog stanovništva u Prvom svjetskom ratu). Gledano u cjelini, od svih motiva koji se javljaju u prozi u časopisu ima najviše folklornih, koji se javljaju barem jednom ili na više mjesta unutar jednog teksta, a mogu se prepoznati i elementi istočnog folklora (uglavnom u prevodima), dok tek nešto malo građe karakterizira ono što je bilo savremeno za taj period (događaji, aktualna situacija u društvu i sl.). „Iako su ciljevi i usmerenja istih sadržajnih i formalnih vrednosti bili specifični za svakog pojedinca ili nacionalnu grupaciju i odgovarali duhovnoj situaciji doba (podređeni su opštim zahtevima literarizovanog, poučnog i luksuziornog koncepta književnosti, u prvi plan ističu zahteve poučnosti), oni su u osnovi ostajali na liniji tadašnjih interesovanja za folklor, za istočne motive...“⁸⁵

⁸⁵ Vučković, Radovan (1991), *Razvoj novije književnosti*, Institut za književnost, Svjetlost, Sarajevo, str. 20.

Poetički gledano, za književne priloge koji su pronađeni u časopisu može se reći da ih karakterizira sve ono što je kazano za književnost na južnoslavenskom kulturnopovijesnom prostoru, a to je da je

20. stoljeće bitno (je) određeno upravo tradicionalnom književnopovijesnom svijesću, osobito u etabliranju i kanonizaciji srpskih i hrvatskih etnokulturnih naracija zasnovanih na ideološkoj simbiozi moći i znanja, dok je bošnjačka/bosanskohercegovačka književnost „tekla“ ponorno, sa sporadičnim nagovještajima književnohistorijskih i poetičkih osvještjenja i osvjetljenja.⁸⁶

Klasifikacija proze

Kriterij prema kome će biti urađena klasifikacija proze je *književna vrsta*. Kod nekih od književnih vrsta, bilo je moguće izdvojiti i različite teme. Nije bilo jednostavno klasificirati prozne priloge tako da je ova klasifikacija samo jedna od mogućih. Proza se mogla klasificirati i na osnovu tema o kojima se piše, ali je zbog preglednosti ipak odabran kriterij književna vrsta. Prvi korak u klasificiranju bio je da se odredi proza koja u svome podnaslovu ne sadrži nikakvu odrednicu. Ostali prozni prilozima u podnaslovu imali su neku odrednicu pa su prema njoj i svrstani u pojedinačne cjeline. Bitno je naglasiti na početku da nisu svi prozni prilozima odgovarali odrednici koja se nalazi u njihovom podnaslovu, pa je tako bilo potrebno te prozne priloge ponovo odrediti.

Prozni tekstovi u časopisu koji nemaju odrednicu u svome podnaslovu čine brojniju skupinu tekstova u odnosu na pojedinačne skupine tekstova s odrednicom, mada, tematski su jako raznovrsni. U ovu grupu priloga svrstani su sljedeći tekstovi: *Uoči Bajrama* Ismeta Žunića, *Emigracija* Huseina Šehića, *Čekanje*, potpisano pseudonimom Lejla, *Žalost Tahirage Srnalića* Ilijasa Dobardžića, *Akifova ženidba* Refika Hadžihasanovića, *Kolegica* Husejna Muradbegovića i *Rudar Martin* Salima Hadžihasanovića te kratak tekst *Majka* potpisan inicijalima M. M.

Navedene priloge moguće je klasificirati na a) didaktičko-poučne tekstove, b) tekstove u kojima se zagovara važnost i vrijednost časopisa *Islamski svijet* te c) na pripovijetke.

⁸⁶ Duraković, Enes (2012), *Obzori bošnjačke književnosti*, Dobra knjiga, Sarajevo, str. 119.

Didaktičko-poučnog karaktera je *Žalost Tahirage Srnalića* Ilijasa Dobardžića koja predstavlja kratku priču o jednom dućandžiji koji uviđa da sve brže i brže propada njegov dućan, a s njim i sam Tahiraga. *Pa vrijedi li biti pošten, pita se Tahiraga, kolebljivo odgovara na to pitanje, poslije se pribira i odlučno ostaje pri svome.*⁸⁷ I ova priča kao i još neke priče u časopisu o kojima će biti govora u nekom od sljedećih odjeljaka, sadrže poruku na kraju. Dobardžić svoju priču zaključuje Tahiraginim riječima: *Umrijeti, skapavati, lipsati kao šarov od gladi, a ne špekulirati, ne sakriti, ne izjesti tuđe.*

Jedan od dva teksta⁸⁸ u kojima se ističe važnost časopisa *Islamski svijet* je kratka priča *Uoči Bajrama* Ismeta Žunića. Žunić u svojoj kratkoj priči o Aganu eksplicitno ukazuje na važnost postojanja i izlaženja časopisa *Islamski svijet*. Nije slučajno odabran sveti muslimanski blagdan kao vremenska okosnica ove priče jer baš je on poslužio autoru za autentičniju priču i mada je u poeziji bio čest motiv, u prozi je ipak bio rjeđi. Žunić je oslikao lik Agana, koji noć prije Bajrama sanja o provokacijama Pante Trišina, svoga poslovođe u rudniku koji ga je otpustio s posla, ali i ismijavao zbog religijske pripadnosti, tako što je od njega načinio reprezent svakog radnika muslimana koji je formula izrugivanja Drugačijeg iz vjerskih razloga. Pante Trišin izrugivao se Aganu, a svaki put ironijski pitajući ga: *Agane, kamo ti „Islamski Svet“?* Sve njegove provokacije Agan je *podnio*, i u snu i na javi, a blagost i ljepota bajramskog jutra koje je osvanulo učinilo je da na sve zaboravi i osjeti *gordi ponos islamski.*⁸⁹ Nakon ovakve priče objavljene u časopisu postavlja se pitanje da li je ovako izgrađena fabula imala temelje u stvarnosti; zašto je ispričana na ovaj način, zbog čega je ismijavana činjenica da postoji časopis *Islamski svijet*: da li zbog sadržaja koji se objavljuju ili zbog nečeg drugog itd. To su pitanja koja se nameću ako se uzme u obzir sve ono što su bile prilike i neprilike za muslimane u vrijeme postojanja časopisa.

Ostali prilozi iz ove grupe su pripovijetke i tematski se mogu klasificirati na ljubavne i socijalne.

Priče *Akifova ženidba* i *Kolegica* ljubavne su tematike i tragičnog kraja. *Akifova ženidba* priča je o mladiću koji je svaku noć išao ašikovati sa svojom dragom Mejrimom; bio je ubrajan u momke za ženidbu iako mu je bilo svega sedamanest godina. Uskoro je počeo slabiti zbog nespavanja te je u proljeće već bio bolesnik na postelji. Svi su se nadali da će ozdraviti ako bude mirovao, no Akif je umro. Njegova se Mejrma udala za Ibrahima i sinu, koji se rodio

⁸⁷ Dobardžić, Ilijas „Žalost Tahirage Srnalića“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 125, str. 2.

⁸⁸ Drugi tekst je crtica „Fehmino bajramsko jutro“ također Ismeta Žunića.

⁸⁹ Žunić, Ismet „Uoči Bajrama“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 79, str. 16.

godinu dana kasnije, dala ime Akif a za nesuđenim Akifom je dugo patila i *češće bi ga se sjetila fatihom*.⁹⁰ Ova priča kao da je pisana isključivo za širu čitalačku publiku jer stil kojim je pisana je jednostavan, sama fabula razvija se hronološki bez nekog posebno zanimljivog zapleta kojim bi se više zaintrigirao čitalac.

Druga priča, *Kolegica*, jedna je vrsta ispovijesti mladog učitelja koji je učiteljevao u selu B. Naime, pošto je to bio prilično pust kraj, narator se nije imao s kim družiti pa je većinu vremena provodio prelistavajući školsku arhivu u kojoj je pronašao izvještaje učiteljice koja je tu radila prije njega. Na sreskoj skupštini svih učitelja on ju je sreo i ostao očaran njenom pojavom. Nakon skupštine napisao joj je pismo i izjavio svoju ljubav, no ona ga je odbila rekavši mu da je kasno i da je povrijeđena te da nikog više ne može voljeti. Za razliku od prve priče, ova sadrži više napetosti te tako ima sposobnost više zaintrigirati čitaoca. Također, stil kojim je napisana drukčiji je od stila prve priče. Iako su obje priče ljubavne tematike, priča *Kolegica* djeluje kao uspjelija priča od *Akifove ženidbe*. Poetički ih se može odrediti jedino kao romantičarske priče (*romantizam kao književnohistorijski tipološki pojam i književni pokret predmetom umjetnosti i književnosti smatrao je svijet čovjekovih osjećaja*⁹¹ a upravo to može se jasno uočiti u obje priče) jer nemaju elemenata neke druge stilske formacije na osnovu kojih bi ih se moglo odrediti drukčije.

Jedini prilog u časopisu koji je potpisan ženskim imenom (možda je to pseudonim) je kratka priča *Čekanje*, priča o Zumri, jednoj od pacijentica koje su smještene u bolnicu za umobolne. Priča počinje opisom enterijera bolnice. Opisivanje je realistično i svi predmeti i žene koje borave u bolnici opisani su tako da se stvara dojam kao da su ispred čitaoca, odnosno kao da je sve predstavljeno „okom kamere“, a, u nekim redovima, tako ispričana podsjeća i na didaskalije u dramskom tekstu. Zumra je petnaestogodišnja djevojčica koja je smještena u bolnicu kao umobolna. Njena sjećanja opisana su prilično živo, usko vezana za bosansku tradiciju i ambijent (ona se prisjeća avlije, mahala, rituala ispijanja kahve uz mangalu, zalijevanja cvijeća u avliji), a toga svega sad nema u bolnici i ona samo *čeka... čeka...*⁹²

Kroz ovu priču razmatra se socijalna tematika žena koje su ionako obespravljene u društvu, a pri tome su i umno oboljele, dok priča *Rudar Martin*, s druge strane, također slika socijalne (ne)prilike radnika, rudara, s kojima se susreću radeći ionako opasan posao.

⁹⁰ Hadžimehanović, Refik „Akifova ženidba“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 133, str. 14.

⁹¹ Vidi *romantizam* u *Rečnik književnih pojmova*

⁹² Lejla „Čekanje“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 123, str. 2.

Priča *Rudar Martin* jedna je od priča u časopisu koja je objavljena u nastavcima. U ovoj priči opisan je težak život mladića Martina, koji je uvidjevši da neće imati dovoljno zemlje koju bi obrađivao kad se oženi Linom, odlučio krenuti u svijet kako bi zaradio novac i kupio još nekoliko jutara zemlje. Obavljao je razne poslove, no, pošto je ili slabo zarađivao ili bivao otpušten u nedostatku posla, došao je do posla rudara. Priča počinje opisom posljednjeg dana u rudniku jer je Martin dao otkaz saznajući da je Lina naslijedila zemlju od svoje tetke. U nastavku se retrospektivno saznaje cijeli historijat njegove borbe da zaradi novac. Sva ta njegova razmišljanja narator vješto prekida pa nastavlja, da bi se, u jednom trenutku, sva njegova razmišljanja rasprsnula. Desila se eksplozija u rudniku u kojoj su svi rudari osim Martina stradali. Nakon dužeg vremena u bolnici, Martin je trebao krenuti kući i svojoj Lini, s ubjeđenjem da će ga Lina prihvatiti takvog kakav jest. No, kad su mu dali ogledalo da se pogleda, on se zgrozio na izgled svoga lica i čvrsto odlučio da neće otići iz rudnika, čak štaviše nastaviti će raditi u istom u kojem ga je zadesila zla sudbina.

Ovako postavljenu priču možemo svrstati, djelimično, u tematsku cjelinu zajedno s *Kolegicom* i *Akifovom ženidbom* jer su sve tri imale tragičan kraj po zaljubljenika ili po oboje, ali sama priča *Rudar Martin* poetički se može odrediti kao socijalna jer opisuje težak život radnika i sav akcenat je na toj njegovoj borbi, a ljubav prema Lini samo je motiv koji ga je doveo do te borbe.

Emigracija Huseina Šehića priča je koja za temu ima događaj iz prošlosti – *emigracija* muslimana u Tursku. Jedina je priča ove tematike (u priložima iz poezije također je samo jedna pjesma koja problematizira ovu temu, a to je *Ljudi sa bilečkih krševa* Mustafe Grabčanovića) i niko osim Huseina Šehića (kad je u pitanju proza) nije pisao o tome u časopisu. Radnja je smještena u Krajinu koja je opisana kao mjesto u kojem *svak misli na daleku Anadoliju, zemlju padišaha, golemih turbana i pobožnih hodža*.⁹³ Glavni junak priče je stari Hasica kojem se nikako nije sviđela ideja napuštanja svoga zavičaja i odlaska u tuđinu, pa makar to bilo i u Tursku, zemlju koja je u svijesti muslimana bila zemlja nauke, rada, islama. Pošto je uspio djelimično uticati na mišljenje stanovnika i nagovoriti ih da prvo provjere kakve su to tamo prilike, oni su odlučili da pošalju njega. Kako je Hasica u *Anadolu* imao sina koji se školovao, otišao je prvo kod njega. On je savjetovao da nikako Krajišnici ne dolaze jer

⁹³ Šehić, Husein- Ahmedov „Emigracija“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 120, str. 2.

Ne mogu se naši ljudi ovdje naviknuti. Vi ste tamo naučili, pa kako vam je god, bolje će vam biti nego ovdje. Ne može naš Krajišnik bez naših vrleti, bez kukuruze,, graha i rasola.⁹⁴

O samom odlasku u Tursku, emigraciji Bosanaca i Hercegovaca, u jednom od brojeva u časopisu kao uvodni članak našao se jedan tekst uredništva, *Selidbe u Tursku*⁹⁵, iz kojeg se saznaju najosnovnije informacije o napuštanju Bosne i Hercegovine. Kao glavni prvobitni razlog navedena je Austro-Ugarska okupacija, odnosno, u narodu se *javlja (se) jak pokret za seobu u Tursku, da se ne živi pod »nevjernikom« i da se sklanja onamo, gdje još sultan vlada.*⁹⁶ Drugi razlog napuštanja bile su nepovoljne ekonomske prilike, a odlazak u Tursku obećavao je bolji i kvalitetniji život. Iz teksta se može saznati još i koliko je stanovništva, odnosno članova vjerske zajednice otišlo u Tursku (navodi se brojka od 250.000 članova islamske zajednice). Nekoliko brojeva nakon ovog uvodnog teksta, Husein Šehić objavljuje svoj tekst *Emigracija*.

Kratki tekst o majci, koji se našao u ovoj grupi tekstova, autora potpisanog inicijalima M. M., *Majka*, sadrži neke autorove misli o važnosti majke u životu svakog ljudskog bića, a navedene su i neke rečenice, kako ih on naziva, koje se mogu stalno čuti u narodu, kao naprimjer: *Nije šala mati!, Majka je jedini dott bez mita!, Džennet je pod materinim nogama!*⁹⁷ itd. od kojih su neke hadisi, a neke samo izreke u narodu.

⁹⁴ Isto, str. 3.

⁹⁵ „Selidbe u Tursku“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 105, str. 1.

⁹⁶ Isto.

⁹⁷ M. M. „Majka“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 22, str. 15.

Novela

U časopisu su samo dva priloga označena kao novela⁹⁸ a to su *Hajrija* i *Ljubav jedne Ruskinje*. Autor obje novele je Omer Sefić. Novele su napisane prema realističkom modelu te je radnja u njima *i svedena na jedan osnovni motiv, na događaj koji razotkriva prirodu ljudske ličnosti ili predstavlja uzorak ljudskog ponašanja*.⁹⁹ Djelimično je u novelama prisutan i baladeskni ton, a najbolju potvrdu tome nalazimo u tragičnom kraju obje novele u kojima strada djevojka (*Ljubav jedne Ruskinje*) ili oboje zaljubljenika (*Hajrija*). Glavne junakinje su, kako su novele i naslovljene, žene. Hajrija je djevojka čiji je otac strah i trepet u Mostaru i koji je njenog dragog pogubio samo zato što je bio Hajrijin dragi. Slična sudbina čekala je i Ibrahima, pa je Hajrija pobjegla s Ibrahimom oslobodivši ga iz kule u koju ga je zatvorio Omer-paša. Pošto su pobjegli u Foču, Omer-paša se zarekao da će Hajrija umrijeti od njegove ruke. Kad je Hajrija rodila Ibrahimu sina, dijete je bilo unakaženo, a proročica je rekla da je *očino prokletsvo seveb (je) tomu*. Još jedna nedaća koja ih je snašla bio je Ibrahimov odlazak na front, što je Hajriji naročito bilo teško. Jednom je kroz Foču naišao Omer-paša kojeg je Hajrija dozivala da joj oprost, a on ju je nemilosrdno ubio. Na frontu je Ibrahima ubio isti onaj dželat koji je smaknuo prvog Hajrijinog dragog.

Marija je Ruskinja koja je bježeći od rata dospjela u Bosnu, a kao svoju šticeuzeo ju je Ahmetbeg. Pošto je stalno boravila u begovog biblioteci, pronašla je knjige o islamu te se sve više počela zanimati religijom. Jednom prilikom saopćila je begu da je prihvatila islam i nastavila dalje iščitavati prevod Kur'ana i vjersku literaturu, a svoje ime promijenila je u Hatidža. Jedan od Ahmetbegovih prijatelja, tražio je da oženi Hatidžu. Ahmetbegu to nije bilo drago čuti, a Hatidža se, čuvši za to, razboljela od tuge. Na samrti je priznala Ahmetbegu da voli njega i nakon toga umrla.

Fabule ovih novela postavljene su tako da je uočljiv jedan jedini susret, u kojem se odjednom otkriva neka crta karaktera ili neki ljudski odnos (u oba slučaja su to ljubavni susreti dvoje zaljubljenika), a pri čemu se u pozadini naslućuje i socijalni milje u kojem se radnja zbiva. Tako je u noveli *Hajrija* jasno da je to apsolutno patrijarhalni, bespogovorni milje u kojem riječ ima samo jedan pojedinac, otac, odnosno onaj koji je vlast. U drugoj noveli također

⁹⁸ U knjizi *Teorija književnosti* Zdenka Lešića novela je definirana kao „priča u kojoj se radnja događa u stvarnom svijetu s određenim mjestom i vremenom; mada se čuda i tu događaju, očekuje se od slušatelja da povjeruju u njih, što bajka čini“. u: Lešić, Zdenko (2005), *Teorija književnosti*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, str. 419.

⁹⁹ Isto, str. 430.

socijalni milje nije idealan. Prihvatanje inovjerke u svoj dom kao štice, u okruženju izaziva neodobravanje, ili, kao što to biva na samom kraju novele, mušku pohotu zbog koje mlada djevojka tragično skonča.

Prema svojoj strukturi, tehnicu pripovijedanja te povezanosti sudbine i karaktera, književni prilog *Žrtve* Hamida Trebinjca, iako određen kao *ulomak iz bosanske tragedije*, ustvari je novela. Tematika ove novele je, možda se može reći već tipizirana tema, dvoje mladih koji snuju o zajedničkom životu, ali čije snove prekine rat. Istina, jedan je ovo od rijetkih primjera novela ove tematike u kojem se djevojka odlučuje na odlazak u rat:

I ja ću se ratovati, pa neka nas oboje ili poginemo ili zajedno obranimo svoj dom. (...) Nju je još jedna stvar na to tjerala. Njen otac bijaše neki službenik u sudu, pa je rekao, da se on neće biti. Šta će svijet na to reći i zar ga neće proglasiti izdajicom roda svoga, pomisli ona, ponosna kći Bosne. – Ne! Ta sramota neće pasti na našu kuću. Ja ću dati ono, što svaki dom Bosne treba da daje!¹⁰⁰

Nije bez razloga novela označena kao *tragedija* jer i Ahmed i Fata, glavni protagonisti novele, tragično stradaju od *Švabine ruke*.

Slika iz života

Kao *slika iz života* označene su dvije priče: *Tucin život* Refika Hadžimehanovića i *Vasvijina ljubav* Ibni Muhameda.

Tucin život je kratka priča čija je tematika zlo koje dolazi od pića, a koja na kraju sadrži poruku. Glavni junak je jedan bezbrižnik zvani Tuco koji je znao samo besposličariti i trošiti novac. Kad mu je nestalo novca, založio je kuću kod vjerovnika, a kad je i to potrošio, ostao je na ulici bez ičega. Jedne zime kad je dobio milostinju, otišao je u birtiju da je potroši na piće. Sljedeće jutro su ga našli *smrznuta, mrtva, kako leži ispružen na podu*¹⁰¹. Na kraju priče narator završava naraciju vlastitim komentarama na Tucinu smrt navodeći piće kao glavni uzrok svemu što je Tuciu zadesilo.

Druga priča koja je označena kao *slika iz života* je *Vasvijina ljubav* autora koji se potpisao kao Ibni Muhamed. Ova priča jedna je od onih koje su u časopisu objavljivane u nastavcima (*Vasvijina ljubav* je objavljena u šest brojeva). Nastavci su u časopisu, s obzirom na stil

¹⁰⁰ Trebinjac, Hamid „Žrtve: ulomak iz bosanske tragedije“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 158, str. 6-7.

¹⁰¹ Hadžimehanović, Refik „Tucin život“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 129, str. 2.

pisanja i tematiku, funkcionirali kao poglavlja nekog kratkog romana. Tome je doprinosila i određena napetost koja postoji kad se priča čita u nastavcima. Vasvija je djevojka koju je Mehmed namjeravao ženiti iako nije bio odslužio vojsku. Vasvijin rođak Enver pomagao joj je kad je Mehmedu slala pisma, a s njim se i savjetovala kad je odlučila da će pobjeći od kuće kako bi se udala za Mehmeda, jer njena majka nije bila saglasna da se ona uda. Na kraju su uspjeli ukrasti Vasviju iz njene kuće, a za glavnog krivca što se to desilo bio je okrivljen Enver.

Ne bez razloga su ove dvije priče označene kao *slike iz života* jer i jedna i druga donose svakidašnje situacije s kojima se narod susretao, ili mogao susresti. Također, obje funkcioniraju i kao slike stvarnosti i opis tadašnjeg načina života i situacija.

Navedenim priložima može se dodati i *Mati i žena s djetetom u naramku* koja u svome podnaslovu ima odrednicu *svakidašnja priča*. Autor je kroz kratku priču predstavio jednu svakodnevnu sudbinu koja je zadesila porodice nakon što se muški član porodice vrati iz rata. Vrijeme dešavanja radnje je 1932. godina, a u tako vremenski smještenom periodu najbolje se vide dugoročne posljedice koje je odlazak na front u Prvom svjetskom ratu ostavio na učesnike koji su se vratili kući i koji su sa sobom donijeli sjećanja na strahote koje su vidjeli. Glavni junak priče je Ramo koji je u djetinjstvu rano ostao bez oca i živio samo s majkom. Kada je počeo Prvi svjetski rat i Ramo je bio mobiliziran. Nakon povratka iz rata, majka ga je dala na zanat kako bi zarađivao. Pošto je zapao u loše društvo, ostavio je posao, a ni ženidba nije pomogla da se prođe opijanja u mehani. Opijanje nije pripisano samo lošem društvu, već i pokušaju da se zaboravi sve ono što se preživjelo u ratu. Narator je sveznajući pripovjedač koji na kraju daje i vlastiti komentar kako ga je ražalostila slika koju je vidio ispred mehane: *Ramina majka i žena s djetetom u naramku* dozivaju ga da dođe kući pošto su već tri dana gladne a o njima se nema niko brinuti. Iako je određena kao svakidašnja priča, ona u časopisu funkcionira istovremeno i kao didaktičko-poučni tekst koji sa sobom nosi eksplicitnu poruku.

Burleska

U časopisu su objavljene i dvije burleske. Burleska se može definirati kao *književno-scenska vrsta koja se odlikuje pretjeranošću komičnih efekata i grubošću karikiranja likova i situacija*.¹⁰² Ne vodeći računa o posvećenim veličinama, autoritetima ili javnim funkcijama, burleska drastično razgolićuje i vulgarizuje individualne ili društvene mane, pokazujući pravo lice iza lažne maske. *Burlesku nalazimo i u poeziji, i u drami i u prozi: svuda podjednako nastoji da izvrgne ruglu običaje, ličnosti, institucije ili djela služeći se prostačkom imitacijom i karikaturalnim preuveličavanjem*¹⁰³, a može imati i kritičku i zabavnu funkciju. Kao burleska označena su dva priloga: *Škandal u vozu* Rasima Filipovića i *Sreća u nesreći* Salih J. Bakamovića. Filipovićev *Škandal u vozu* ustvari je **drama**, i može se reći da to jeste burleska jer je jasno uočljiv nesklad između situacije o kojoj se govori i načina na koji se o njoj govori: ozbiljnim, formalnim tonom kondukt u vozu govori o zabrani pušenja i, kasnije, o razbijenom prozoru, što su, možda, besmislene i beznačajne stvari, ali su postale ozbiljne i važne u datom trenutku. Za razliku od Filipovićeve burleske, burleska *Sreća u nesreći* nešto je drukčije tematike jer tonom i izrazom podsjeća na putopis ili čak i na dnevnik, a napisana je u **prozi**. Ona nema komike i komičkog pretjerivanja uopće već je to priča o doživljaju vlasnika aviona i njegovog pilota za vrijeme Drugog svjetskog rata. Naime, sam događaj (pad njihovog aviona u pustinji) podsjeća na početak *Malog princa* Antoinea de Saint Exuperya, a kontakt s plemenima isuviše je bajkovito opisan da bi ostavio prostor za komično. Ništa se ne ismijava, nema nesklada između događaja i načina na koji je ispričan niti su prisutne bilo kakve šale. Jedan je to od primjera da autori koji su objavljivali u časopisu možda nisu uvijek vodili računa o tome da li su zaista odredili svoj tekst onako kako bi trebalo a postavlja se pitanje i zašto su upotrijebili baš takvu odrednicu. Iako je jedna burleska ustvari drama, a druga proza, obje su smještene u isto potpoglavlje radi preglednosti.

¹⁰² Rečnik književnih termina

¹⁰³ Isto.

Crtica

Nekoliko je priloga označeno kao *crtica*. Naime, crtica se može definirati kao *kraći oblik narativne proze koji se obično svodi na naznačenje obrisa nekog događaja ili lika*.¹⁰⁴ U drugoj polovini 19. stoljeća crtica je bila jedan od omiljenih oblika pripovjedačkog svjedočenja i iskaza jer je bila usko vezana s narodnim i anegdotskim pripovijedanjem, a u svjetskoj književnosti najbliža je skici.¹⁰⁵ U časopisu su kao crtica, ili crtice, označeni sljedeći prilozi: *Udijelite siromahu* Mustafe Bašića, *Fehmino bajramsko jutro* Ismeta Žunića, *Na straži* Halida Čauševića, *Smrt slijepca Bahrije* Envera Hadžića i *Komšijsko zlo* Huseina Šehića. Neke crtice prema definiciji su zaista crtice, kao naprimjer crtice iz rata *Udijelite siromahu* koje su također jedan od književnih priloga koji je izlazio u nastavcima¹⁰⁶, ili, crtica *Na straži* koja se sastoji iz dva dijela. Obje crtice imaju razvijenu fabulu, naročito crtica *Udijelite siromahu*.

Fehmino bajramsko jutro, *Komšijsko zlo* i *Smrt slijepca Bahrije* prema svome sadržaju i karakteru više su skice već crtice. To se vidi i po sažetosti forme i nerazvijenosti fabule, a i akcent je na samo jednom događaju i jednom liku (to su mali dječak Fehim, Rekanova žena i slijepac Bahrija). Žunić je kroz kratku priču o bajramskim radostima dječaka Fehima istakao vrijednost i važnost postojanja muslimanskog časopisa *Islamski svijet*. Dječak se raduje svojim novim čizmama koje su mu roditelji kupili za Bajram, a od silnog uzbuđenja jedva da je zaspao. Ujutro poslije Bajrama otac ga vodi prvi put u čitaonicu gdje se Fehim susreće s časopisom o kojem mu otac govori sve pohvalno tako da i dječak izjavljuje *...i ja volim ovu našu lijepu novinu, volim je kolik i nove čizme i...*¹⁰⁷ Na taj način je dječije radovanje novim čizmama i radovanje postojanju jednog muslimanskog časopisa svedeno na istu vrstu radosti. Ovim postupkom je Žunić uspio približiti čitaocima važnost postojanja časopisa *Islamski svijet*. Šehić je u crtici, odnosno skici, *Komšijsko zlo* predstavio lik Rekanove žene od koje svi zaziru, a glavni događaj crtice je kad Rekanovica optuži općinskog maltadžiju Rahmana da *gleda u njene pendžere*. Rahmana ni krivog ni dužnog zatvore zbog zlobne Rekanove žene.

¹⁰⁴ *Rečnik književnih termina*

¹⁰⁵ U *Rečniku književnih termina* za skicu je rečeno sljedeće: „(ital. schizzo – prskanje, pljuskanje); (...) Mala prozna forma – sažet književni sastav koji podsjeća na kratku priču, ali manje izrazit i formalan, obično namerno pojednostavljen u postupku, prisnog tona i stila. Najčešće skica je bez razvijene fabule, bez opsežnije i komplikovane radnje i posebne karakterizacije, sastojeći se od jednog (glavnog) događaja i jednog karaktera, pretežno subjektivne inspiracije, donoseći uz to fragmentarne ispovesti (...)“

¹⁰⁶ Crtice su označene rimskim brojevima od I do X i objavljivane su u sedam brojeva časopisa, od 140. broja do 146. broja.

¹⁰⁷ Žunić, Ismet „Fehmino bajramsko jutro“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 147, str. 2.

Ova je skica najbolji primjer pojednostavljenog postupka kratke priče koja je manje formalna od crtice jer je prisutan naročito prisan ton i stil pisanja. Isti je slučaj i sa crticom *Smrt slijepca Bahrije* u kojoj je opisan život vrijednog Bahrije koji je radio više i bolje od mnogih koji nisu bili slijepi te je za glavni događaj crtice opisana njegova smrt i tuga sela koje je izgubilo svog *dobrog i vrijednog Bahriju, a mladež svoga prijatelja koji ih je u dugim zimskim noćima svojim pričanjem tako ugodno zabavljao.*¹⁰⁸

Zanimljivo je da su baš prve dvije crtice ratne tematike, dok su one crtice koje su po svom karakteru više skice za temu imale jedan događaj i jedan karakter iz svakodnevnog života (kod crtice *Fehmino bajramsko jutro* je i naglašeno da je to crtica iz života).

¹⁰⁸ Hadžić, Enver „Smrt slijepca Bahrije“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 152, str. 2.

Anegdota

U časopisu se našao i jedan prilog koji je u podnaslovu određen kao *Anegdota sa Serhat-Krajine*, a to je tekst *Šturlički dizdar* Murata Šuvalića. Anegdota je priča koja je, prema definiciji, *kratka, doživljaj neobičan, sa duhovitom poentom*.¹⁰⁹ Ovaj prilog bilježi neobičan doživljaj jedne ličnosti iz historije, dizdara sa Serhat-Krajine kojeg uvrijedi paša jer mu *pokrsti (mi) grah, glavnu hranu (moga) zavičaja*.¹¹⁰ Samim tim što se radi o neobičnom, doživljaju i poenta na kraju je neobična. Dizdar je od paše, pri njihovom rastanku u Travniku, tražio konja koji je naučen da postupa po vojnoj komandi iako ga je paša savjetovao da izabere nekog drugog konja. Kako je dizdar otišao iz Travnika uvrijeđen, po Krajini je pričao da je paša pokrstio grah te je uskoro počeo spremati ustanke. Paša je obilazio Krajinu i tražio od naroda da ga poslušaju jer je njegova riječ careva riječ, no, uglavnom su takve molbe imale malo uspjeha. Potom se dosjetio da vojska opkoli središte ustanka te da na vojnu komandu vojnici uzmaknu, tada dizdarev kulaš, jer je naučen da poslušaju vojnu komandu, dovede dizdara u pašin vojni logor. Paša je tako porazio dizdara i spriječio dalje ustanke. Prije samog dizdarevog pogubljenja, dizdar je rekao paši:

Jest, pašo, ljubav životinje car je stekao, ali je izgubio ljubav naroda. Ljubavi ovog naroda više nikad steći neće, jer mu je povrijedio običaje, pravice i raskasapio zavičaj. Car ne može vladati bez ljubavi naroda, jadni pašo, — dizdar odgovori ponosan i blažen, miran i veseo kao da će u svate a ne u smrt.¹¹¹

¹⁰⁹ *Rečnik književnih termina*

¹¹⁰ Šuvalić, Murat „Šturlički dizdar (Anegdota sa Serhat-Krajine)“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 22, str. 14.

¹¹¹ Isto.

Prevedena proza

Kao što je bilo svega nekoliko priloga prevedene poezije, isti je slučaj i sa prozom. U priloge prevedene proze mogu se uvrstiti *Istina o tajni života* Saliha J. Bakamovića, *Derviševa mudrost* Husejna Prohića, *Šetnja kroz život* Huseina Šehića, *Uobraženi Turkuša i dovitljivi Čeker Oglu* te *Ibu-Jussuf – mudroslovac bagdaski* Munira Šahinovića koji su specifični svaki na svoj način. Ono što se od književnih priloga u časopisu našlo kao prevod, uglavnom je prevod s orijentalnih jezika (perzijskog i turskog), osim jednog priloga koji je prevod s njemačkog, ali je i taj prilog vezan za Orijent kao i prethodno navedeni. U bošnjačkoj književnosti podstrek za prevođenjem istočne literature došao je od Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka i to *kao jedna od vizija budućeg razvoja bošnjačke književnosti i ideja o posredničkoj ulozi Bošnjaka između Istoka i Zapada*.¹¹²

Istina o tajni života slobodan je prevod Hafizove *romance u prozi* s perzijskog jezika koju u časopis donosi Salihbeg Bakamović¹¹³. Hafizova *poezija imala je ogromni socijalni značaj i smatrana je tumačem Objave*¹¹⁴, a njegov *Divan* smatra se kanonskim djelom, *čiji ethos tumači islamsku tradiciju*.¹¹⁵ U bošnjačkoj književnosti značajan je uticaj perzijske književnosti, a to se naročito vidi kroz prevedena, čitana i komentirana djela općenito s orijentalnih jezika, istovremeno, vidljiv je uticaj i orijentalnih književnosti na bošnjačke pjesnike koji su stvarali na tim jezicima. Nije onda ni iznenađujuća činjenica da se u časopisu pojavi prevod s perzijskog jezika u svijetu, naročito islamskom, cijenjenog Šemsuddina Muhammeda Hafiza Širazija.

Šetnja kroz život Huseina Šehića nije u potpunosti preveden tekst, ali je svrstan u ovu grupu priloga jer se sastoji iz prevedenih dijelova *Mesneviije* i nekoliko stihova s turskog jezika. Tekst je u formi pisma i autor se obraća čitaocu, a i u naslovu sadrži odrednicu *jedno pismo*.

Uobraženi Turkuša i dovitljivi Čeker Oglu je mistično-alegorična priča u stihovima iz *Mesneviije*, a u časopisu je objavljena kao prevod u prozi. Priču je preveo Ibni Adem. U obrazloženju prije same priče stoji da se

¹¹² Rizvić, Muhsin (1994), *Panorama bošnjačke književnosti*, Ljiljan, Sarajevo, str. 27.

¹¹³ Salih Bakamović se u predgovoru knjige *Turska književnost u bosanskohercegovačkoj periodici (roman, pripovijetka, poezija, drama) (1895-1942)* navodi kao jedan od „vrsnih prevodilaca sa turskog jezika“.

¹¹⁴ Gačanin, Sabaheta, *Hafiz Širazi – Kanonski pjesnik od Balkana do Bengala* u *Živa baština*, br. 7, god. 3., 64-72 (pdf).

¹¹⁵ Isto.

komentatori Veličanstvene Mesneviije slažu u tome, da se priče Mesnevi-i šerifa ne mogu uspoređivati sa nikakvim pričama prolaznog svijeta, već su One tumač skrivene hazne Kur' ani a. š.¹¹⁶

Prevod se sastoji od četiri dijela: priče iz Mesneviije (prvi i treći dio) i dva komentara koji su dati prema *Dulzari Hakikatu*, *Pokazivanje pravog puta* i *Buđenje*, simbolično tako naslovljenih jer ukazuju na poruku koja se treba izvesti iz ispričane priče. Zanimljivo je da su komentari obraćanje slušaocu s ciljem da mu se *pokaže pravi put* te da se *probudi* iz zablude u kojoj se našao, a odlikuje ih stihovani izraz. Čeker Oglu je krojač koji je toliko vješt u potkradanju svojih mušterija da ga ni najoprezniji ne mogu uhvatiti u krađi. Turkuša¹¹⁷ je uobraženjak koji je toliko bio siguran da njega Čeker Oglu ne može prevariti te se odlučio sam uvjeriti i tako otišao kod krojača. Ne bez razloga nazvan dovitljivi, Čeker Oglu je uspio toliko zasmijavati Turkušu da je ovaj i zaboravio da treba paziti, pa ga toliko pokrao u materijalu da je na kraju bilo upitno hoće li mu se išta moći skrojiti od preostalog materijala.

Ibu-Jussuf – mudroslovac bagdaski Munira Šahinovića u podnaslovu ima odrednicu *elegija sa Istoka*. Elegija je prvobitno prema definiciji označavala vrstu distiha, a potom pjesme ispjevane tim distihom i to tužne pjesme ili tužbalice. Za elegiju se još zna da postoji rimska i grčka elegija te da rimska *govori još i o ljubavi prema jednoj ženi, koja je ovladala pesnikom kao „gospodarica“ (domina)*.¹¹⁸ Ovaj Šahinovićev prevod nema formu lirske pjesme već je proznog karaktera i može se reći da odgovara prirodi rimskih elegija. Ibu-Jussuf je mladić kojeg je opčinila ljepota princeze koja je prošla pored njega zajedno sa svojom svitom. S obzirom da je on mudroslovac, čovjek od religije, nepojmljivo je bilo njegovo izražavanje emocija koje je probudila jedna žena:

(...) pogled mu privuče zastor na nosiljci, koji se pomače u stranu i iza sebe ukaza obrise jednog lica i čar jednog pogleda, kakav samo valjda krv najplemenitijeg sustava izazvati može. (...) Pođe Ibu-Jussuf, mudroslovac, za nosiljkom prekrasnom, užarenih očiju, sa čuvenim htijenjem u duši pravedničkoj svojoj, koje se je razlivalo kroz tjelesne sudove u kojim krv nekud burnije strujaše, i da su mudraci bagdaski za korak

¹¹⁶ Rumi, Dželaludin, *Prevod u prozi – mistično-alegorična priča u stihovima iz Mesnevi-i šerifa*, *Uobraženi Turkuša i dovitljivi Čeker Oglu* u *Islamski svijet*, 1935, br. 140, str. 7.

¹¹⁷ U knjizi *Od tradicije do identiteta: Geneza nacionalnog pitanja bosanskih Muslimana* M. Hadžijahić za izraz Turkuša navodi sljedeće: „Za Turčina u etničkom smislu imali su izraz „Turkuša“ ili „Osmanlija“. Vjersko obilježje ovog pojma reflektovalo se u osnovnoj maksimi vjeroispovijedanja koja je glasila: Ja sam turčin, mumín, muslim, hakka elhamdulillah.“ u: Hadžijahić, Muhamed (1974), *Od tradicije do identiteta: Geneza nacionalnog pitanja bosanskih Muslimana*, IP Svjetlost, Sarajevo, str. 70.

¹¹⁸ *Rečnik književnih termina*

ovaj njegov saznali nepromišljeni mudrosiovcu smirenog nedolični, besumnje bi mu osporili pravo imena istraživača istina nauke vječne.¹¹⁹

Nije poznato s kojeg jezika je Munir Šahinović preveo tekst niti ko je autor originala. Zanimljivo je da je ovo jedini tekst koji je preveden tako da treba uložiti određeni trud da se uhvati misao koja se želi prenijeti, za razliku od ostalih prevoda koji su lahko čitljivi, bez posebno složene sintakse i specifičnog stila

Autor teksta *Derviševa mudrost* je Ernst Alfred Neumann, a Husejn Prohić je tekst preveo s njemačkog jezika. *Derviševa mudrost* ustvari je vjersko-didaktička priča o mudrom dervišu i Omeru koji se čudi derviševoj sreći koju čine sitnice, a ne materijalne stvari. Na kraju priče derviš poentira razgovor s Omerom riječima:

Šta je morao taj čovjek zgriješiti, da ga je Allah kaznio sa posjedovanjem tolikih zemaljskih dobara?¹²⁰

¹¹⁹ Šahinović, Muhir Ekremov, „Ibu-Jussuf — mudroslovac bagdaski (Elegija sa Istoka)“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 22, str. 13-14.

¹²⁰ Prohić, Husejn „Derviševa mudrost“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 119, str.2.

4. Granični književni žanrovi: pismo i putopis

Nakon klasifikacije književnih priloga u časopisu bilo je vidljivo da osim poezije i proze te jednog primjera drame (burleska Rasima Filipovića), postoje i prilogi koji pripadaju graničnim književnim žanrovima.

Iako je zanimanje za granične književne žanrove, književnost manjih estetskih dometa kako ih se često znalo određivati, minimalno, u posljednje vrijeme, čak posljednjih nekoliko desetljeća ono je znatno poraslo. Takvi žanrovi smatrani su manje značajnim za razvoj i historiju književnosti. Granični književni žanrovi, kao što su putopis, dnevnik, autobiografija, feljton, pismo i sl. bili su općenito smatrani manje značajnim književnim vrstama.

U časopisu su pronađena tri književna priloga za koje se može reći da pripadaju graničnim književnim žanrovima.

Pismo

U časopisu su se našla dva priloga označena kao *pismo*. Prema definiciji, pismo nema književnih pretenzija, a poseban književni žanr tvori tek kad postigne umjetničke kvalitete kompozicije i stila. U okviru epistolarnog žanra razlikuje se više vrsta pisama: antički retoričari razlikovali su privatna pisma od poslovnih, a mogu se izdvojiti i narativna pisma, ljubavna pisma, pisma saučešća itd. „Posebne grupe čine: intelektualna pisma književnika, filozofa i naučnika, politička pisma državnika, vladara, političara, religiozna pisma teologa, mističara, crkvenih otaca.“¹²¹

Književni prilog u časopisu *Pred njeno vjenčanje* Safveta Kahvedžića označen je kao *jedno pismo* i predstavlja ljubavno pismo koje Fikret piše svojoj nesuđenoj dragoj, Fadili. Ovaj prilog uvršten je u književne priloge jer sadrži, kako je navedeno i u definiciji, umjetničke kvalitete kompozicije i stila. Naročito je zanimljiv stil kojim je pismo pisano: u jeziku pisma prisutne su nedorečene rečenice (*Mogla si da si samo htjela. Ali, ne...*)¹²², retoričko pitanje (*A ljubav? Šta je ljubav?*) te dosta primjera uskličnih rečenica kojima se u pismu vrši karakterizacija lika koji je čas opijen ljepotom svoje drage, čas je nesretan, čas patetičan itd.

¹²¹ *Rečnik književnih termina*

¹²² Kahvedžić, Safvet „Pred njeno vječanje“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 22, str. 17.

(*Gdje si da me utješiš svojim milim pogledom, koji mi je toliko drag?!, Da ti zagorčam život kao ti meni??. Zadnja mi je želja da ispustim svoju napaćenu dušu, u blizini tvojoj, neprežaljena Fadila.*).

Drugi prilog označen kao pismo više funkcionira kao priča o minulim vremenima. Rešad Kadić piše pismo *bratu (dragi moj brate!)* u kojem donosi priču o Mustajbegovoj porodici za čiju propast je „kriv“ pad begovata. Na samom početku pisma Kadić poetički određuje *savremenu i stvarnu literaturu* koju pišu *socijalni literati*, ali događaj o kome će on pisati romantičarskog je karaktera. Kroz priču koju priča Kadić osjeća se žaljenje za prošlim vremenima i tuga zbog svjedočenja propasti cijelih porodica nakon dolaska Austro-Ugarske, ali isto tako, i kritika jer se zbog potpunog povjerenja u begovat desilo da je narod potpuno nespreman dočekao nove prilike. Onoga trenutka kad je Austro-Ugarska došla u Bosnu i Hercegovinu u narodu je zavladao *teška depresija i mržnja protiv svega što je donosio okupator, pa i protiv svih njegovih kulturno-prosvjetnih planova*.¹²³ Pismo je na kraju poentirano kroz metaforu muslimana koje Kadić poredi s ružom, pa su oni bosanska *ruža*, koja *vene*, a nekad je uživala ugled i bogatstvo.

Putopis

Pored dva pisma u časopisu je zabilježen i jedan putopis, *Prirodne ljepote Bosne i Hercegovine*, Saliha Omanovića koji je objavljivao u nastavcima. Zanimljivo je da se nastavci nisu pojavljivali u svakome broju časopisa. Nakon putopisa objavljenog u devet nastavaka (od 105. broja do 116. broja), Omanović piše razloge svoga putovanja po Bosni i Hercegovini u 117. broju:

Da pojedincu nakon prikaza svoga putovanja po raznim krajevima naše Bosne i Hercegovine ulijem volju i probudim želju za turizmom, ja ću čitaoce upoznati sa nekim važnim faktorima, koji su od koristi po ljudsko tijelo i dušu a koji su faktori samo ovisni od korisnog iskorišćavanja turizma u našim krajevima.¹²⁴

Putopis je značajan kako sa literarnog tako i sa kulturnohistorijskog stanovišta. On djeluje *didaktičko-pedagoški time što prenosi geografska znanja, što uči kako se posmatraju ljudi, pa*

¹²³ Kršić, Jovan (1979) „*Udeo muslimana u našoj književnosti*“ u: *Sabrana djela, knj. 1, Književnosti naroda Jugoslavije*, Svjetlost, Sarajevo, str. 282.

¹²⁴ Omanović, Salih „*Prirodne ljepote Bosne i Hercegovine*“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 117, str. 7.

*i nevezanim nizanjem humorističkih i satiričkih zapažanja,*¹²⁵ a da je takav i njegov putopis, sam Omanović eksplicirao je u svome objašnjenju. S obzirom da se prednost daje izlaganju u prvom licu, otvara se put ka subjektivnom viđenju svijeta:

Želim zainteresirati javnost i prijatelje prirode za romantičnost i prirodne čari mnogih lijepih krajeva naše domovine.¹²⁶

U *Hrvatskoj općoj enciklopediji*, Leksikografskog zavoda Miroslava Krleža, putopis se definira, u širem značenju, *kao općekulturna, književna, vjersko-religiozna, znanstvena i popularno znanstvena vrsta teksta u kojoj autor izlaže svoje putničko iskustvo.*¹²⁷

Omanovićevo putničko iskustvo, sudeći po opisanim mjestima, djeluje bogato. Njegovo prvo putovanje kreće iz Sarajeva prema Istočnoj Bosni (Goražde, Foča, Ustikolina) i tom su putovanju posvećena dva nastavka objavljena u časopisu. U sljedećem putovanju, Salih Omanović kreće prema *bugojanskom i prozorskom srezu*, a put i podrazumijeva obilazak Bugojna i okoline te put prema Prozoru. Dalje se putovanje nastavlja prema Nevesinju čije je ljepote, turizam i život tamošnjih *planinštara*, kako ih naziva Omanović, opisao u dva nastavka. Oni nastavci koji se tiču južnih krajeva, Omanović je nazvao *Kroz kršne gudure Hercegovine*. Nakon njih slijede opisi planina koje je nazvao *Snježni bosanski pejzaž*. Pošto je proputovao dijelovima Hercegovine, opisan je i *zenički srez*, najviše uvala potoka Bistričaka, da bi se putovanje nastavilo, ponovo, prema Istočnoj Bosni. *Kroz neiskorištene prašume Istočne Bosne* naslov je nekoliko nastavaka u kojima Omanović opisuje put od Srednjeg preko Olovskog polja do Han-Pijeska. Sljedeći naslov putopisa je *Na veličajnom Prenju* prema kojemu kreće iz Sarajeva preko Igmana, Treskavice i Bjelašnice opisujući Prenj kao planinu od koje *nema ljepše ni veličanstvenije.*¹²⁸ U posljednjem nastavku putopisa opisan je put od vrha planine Prenj prema znamenitom Boračkom jezeru.

Pojava jednog putopisa u ovom časopisu ukazuje na činjenicu da putopis nije potpuno zanemaran književni žanr i da pojavljivanje makar jednog putopisa doprinosi bogatstvu objavljivanih književnih priloga u časopisu.

¹²⁵ *Rečnik književnih termina*

¹²⁶ Omanović, Salih „Prirodne ljepote Bosne i Hercegovine“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 105, str. 4.

¹²⁷ *Putopis u Hrvatska opća enciklopedija* (2008), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=51177> (pristupljeno 16.9. 2019. godine)

¹²⁸ Omanović, Salih „Prirodne ljepote Bosne i Hercegovine“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 115, str. 7.

5. Književnokritički, književnohistorijski i kulturnohistorijski prilozi u časopisu *Islamski svijet*

U časopisu se osim priloga iz poezije i proze našao i popriličan broj književnokritičkih, književnohistorijskih i kulturnohistorijskih priloga što govori o vrijednosti ovog časopisa kojeg je uredništvo u nekoliko navrata opisivalo kao *vjerski* (ali se časopis bavio i političkim dešavanjima). Prilozi iz ove grupe bit će obrađeni redom kako su navedeni u samom naslovu poglavlja rada. Važno je napomenuti da su prilozi svrstani u grupe s ovakvim nazivima radi preglednosti, ali oni uglavnom nemaju književnokritičku, već više književnohistorijsku vrijednost. Zahvaljujuću uvidu u ovakve priloge može se stvoriti jasnija i preciznija slika književne stvarnosti toga doba, čak i ako su to većim dijelom bili samo „izvještaji“ i bilješke iz književnog života bosanskohercegovačkih književnih i javnih radnika.

U vrijeme postojanja časopisa *Islamski svijet*

književni rad u Sarajevu i u Bosni i Hercegovini je bio uglavnom 'sitni rad' po svemu, kvantitetom i kvalitetom. (...) U ovom vremenu književna kritika je najčešće bila informativna i prikazivačka kritika sažetih impresija i kratkih ocena, pa onda kritika u vidu članaka načelnog i polemičkog karaktera. Retki su bili oni koji su pisali tada književne ogledе i studije o književnosti i umetnosti.¹²⁹

Književnokritički prilozi

U časopisu *Islamski svijet* mogu se naći književnokritički prilozi o radu bosanskohercegovačkih književnika i njihovim novim djelima u okviru bosanskohercegovačke ili, kako se često u časopisu ističe, muslimanske književnosti. Primarna je funkcija književne kritike, kao što joj i sam naziv govori, kritičko vrednovanje literarnih djela i pojava, ali bi njeno svođenje na to primarno značenje uslovalo stvaranje uprošćene i osiromašene slike današnjeg trenutka naše književnosti u cjelini.¹³⁰

¹²⁹ Leovac, Slavko (1991), *Književna kritika Bosne i Hercegovine (1878-1941)*, Prilozi za istoriju književnosti Bosne i Hercegovine, Institut za književnost, Svjetlost, Sarajevo, str. 51.

¹³⁰ Martinović, Juraj (1984), *Kritička i teoretska misao savremene književnosti u Bosni i Hercegovini*, u: *Savremena književnost naroda i narodnosti u BiH u književnoj kritici*, Svjetlost, Sarajevo, str. 443.

Priroda književnih priloga koji su stvarstani u ovu grupu nije takva, ona je, kako je već ranije kazano, više obavijesna i donosi kroz jednu vrstu izvještaja sliku o stanju u književnosti toga doba.

Prvi članak književnokritičkog karaktera koji je objavljen o ovom časopisu je članak Saita Orahovca *Musa Ćazim Ćatić kao vjerski pjesnik*¹³¹ u kojem Orahovac ističe Ćatićeve religioznost kao jednu od bitnih karakteristika muslimanskih književnika te njegov patriotizam i didaktičnost ispred umjetnosti i stvaralaštva. Također, navedeni su stihovi Ćatićeve pjesništva vjerske tematike (o Bogu, poslaniku Muhammedu i svetosti noći). Orahovac tvrdi da je *sa ovo nekoliko primjera iz oblasti Ćatićeve religiozne poezije dokazano (je), računamo, u dovoljnoj mjeri da je naš pjesnik i u ovoj grani pjesništva imao zavidnog uspjeha i njegov artizam ga je izdvajao od plejade ostalih muslimanskih pjesnika, kojih su stihovi protkani istim duhom i istom tendencijom. Stvaraoc, velik i jak, nadahnut vjerom, on ih je daleko nadkrilio.*¹³² Orahovac je i u sljedećim brojevima časopisa donosio književnokritičke članke. U članku *Šemsudin Sarajlić – povodom zbirke pripovjedaka „Iz bosanske romantike“* piše o Sarajliću kao poznatom javnom radniku koji je počeo s djelovanjem prije rata, u vremenu kada se u punom jeku razvijala muslimanska prosvjeta.¹³³ Orahovac još kaže da je *prije rata (je) sarađivao u „Beharu“ i „Biseru“ kao i u mnogim drugim muslimanskim publikacijama. Poslije rata izdao je nekoliko knjiga i aktivno radio na književnom i novinarskom polju. Njegov rad je zapazila i uprava Matice Hrvatske, pa mu je ove godine izdala zbirku novela pod naslovom „Iz bosanske romantike“, koju je zagrebačka kritika s pohvalom i sa simpatijama primila.*¹³⁴ Nakon Sarajlića, Orahovac je pisao o Ahmedu Muradbegoviću donoseći njegovu biografiju i objavljena književna djela. Za Muradbegovića kaže da je *zajedno sa Hamzom Humom reprezent današnjih muslimanskih prozaista*¹³⁵ te da njima još treba dodati i Hasana Kikića. *On je prvi vjesnik muslimanskih književnika, koji je počeo u svojim radovima iznašati socijalna previranja, uviđati modernistički način prikazivanja sa otmenijim stilom i bogatijom sadržinom.*¹³⁶

Iako je u prvim brojevima časopisa Sait Orahovac pisao o drugim književnicima, pisalo se i o njegovom pjesničkom stvaralaštvu. Rasim Filipović piše jedan članak o novoj zbirci pjesama

¹³¹Orahovac, Sait „Musa Ćazim Ćatić kao vjerski pjesnik“ u *Islamski svijet*, 1932, br. 1, str. 6.

¹³² Isto.

¹³³ Orahovac, Sait „Šemsudin Sarajlić - povodom zbirke pripovjedaka 'Iz bosanske romantike'“ u *Islamski svijet*, 1932, br. 2, str. 6.

¹³⁴ Isto.

¹³⁵ Orahovac, Sait „Ahmed Muradbegović“ u *Islamski svijet*, 1932, br. 6, str. 7.

¹³⁶ Isto.

Saita Orahovca kojeg on opisuje kao pjesnika *socijalne orijentalnosti, buntovnog i mladog pjesnika koji još treba da se uspinje*. Filipović je napisao taj članak povodom nove zbirke pjesama koja nosi naziv *Usponi* te u vezi s tim naslovom on i opisuje Orahovca kao pjesnički nadarenog ali i pjesnika koji još treba da uči kako bi se, kako kaže Filipović u članku, razvio *u jednog od najboljih naših poslijeratnih pjesnika*.¹³⁷ Prije zbirke *Usponi*, Orahovac je izdao zbirke *Vihor uzdaha, Nemirne svjetiljke, Motivi iz Bosne*. Nakon objavljivanja *Uspona*, njegova zbirka *Motivi iz Bosne* doživjela je drugo dopunjeno izdanje sa novim neobjavljenim pjesmama za koje Orahovac kaže da su samo socijalnog karaktera te se ideološki ogradio od same zbirke. O tom drugom dopunjenom izdanju pisao je E. Miralem.¹³⁸

O Saitu Orahovcu pisalo se i u mjesečniku za kulturu i umjetnička pitanja, *Književnost*, iz Ljubljane. Navedeno je da je napisan pohvalan esej o mladom književniku Saitu Orahovcu te da je još 1931. godine Mile Klopčić, jedan od prvaka moderne slovenačke književnosti, također napisao esej i preveo nekoliko Orahovčevih pjesama iz zbirke *Nemirne svjetiljke*.¹³⁹

U rubrici *Književnost* u članku o novoj zbirci pripovjedaka *Kasaba šapće* Hamida Dizdara poetički je određen novi put kojim je Dizdar krenuo pišući ovu zbirku.

Tema je specijalno za muslimansku književnost nova i djeluje kao magnet. (...) On se udaljio od svojih dosadašnjih romantičnih dispozicija i karasevdisanja. Krenuo je novom stazom, prikazivanje socijalne nevolje, patnje, bijede i životnih okolnosti našeg čovjeka — patnika — muslimana iz kasabe, kroz koje peripetije i faze prolazi u životnoj borbi.¹⁴⁰

U časopisu, za sva četiri godišta izlaženja, mogu se izdvojiti dva teksta književne kritike koji govore o stvaralaštvu književnika međuratnog perioda. Prvi članak objavljen je u drugom godištu časopisa i nosi naziv *Današnja generacija pionira muslimanske književnosti*. Članak nije potpisan što će reći da je uredništvo časopisa njegov autor, s obzirom da je u časopisu i rečeno za sve one tekstove u kojima nije naveden autor, nisu potpisani ili ako nije drukčije naznačeno da su to tekstovi uredništva časopisa. Članak počinje sugestijom da se u to vrijeme dosta književnika udaljava od islamskih časopisa i publikacija te da nema novih imena među književnicima. Dalje se navode oni književnici koji su danas jedini *predstavnici bosansko-muslimanske lijepe književnosti*¹⁴¹: Alija Nametak, Hasan Kikić, Munir Šahinović Ekremov, Hamid Dizdar, Šemsudin Sarajlić, Ahmed Muradbegović, Sait Orahovac, Mustafa H.

¹³⁷Filipović, Rasim, „Sait Orahovac – Usponi“ u *Islamski svijet*, 1932, br. 15, str. 6.

¹³⁸E., Miralem, „Motivi iz Bosne' Saita Orahovca“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 61, str. 4.

¹³⁹„Slovinci o gosp. Orahovcu“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 70, str. 15.

¹⁴⁰„Hamid Dizdar: Kasaba šapće“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 45, str. 4.

¹⁴¹„Današnja generacija pionira muslimanske književnosti“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 22, str. 15.

Grabčanović, Salih Alić, Rešad Kadić, Hifzija Bjelavac, Ilijas Dobardžić, Safvet Burina, Murat Šuvalić, Husnija Čengić, Rasim S. Filipović. Uglavnom su o svakom autoru navedeni podaci o tome na kojem polju književnosti i kulture djeluje i da li je uopće aktivan, koja djela treba uskoro da se objave i sl. Svi ovi autori javili su se barem jednom u časopisu *Islamski svijet* nekim svojim književnim djelom. Drugi članak o književnicima napisao je Rasim Filipović. U članku *Muslimani u našoj poratnoj književnosti* Filipović navodi da se

u poratnoj jugoslavenskoj literaturi, koja kao i sve druge napredne zemlje nastoji da emancipira od šablonsko romantičnog opisivanja po zastarjelim uzorima, svakako zauzimaju vidno mjesto i naši muslimani... Jedino se mora konstatirati, da muslimanski književnici, razumije se oni poratni i jedino danas aktivni pregoaci savremene literature, još ni danas nemaju svoje prave opredjeljenosti niti zajedničkog zbliženja u jednoj tijesnijoj suradnji, koja bi ih jedino mogla da upozna s nastojanjima i idejama savremenog duhovnog stvaranja.¹⁴²

Filipović nakon kratkog uvoda navodi imena književnika koji bi mogli bosanskohercegovačke muslimane reprezentovati u savremenoj jugoslavenskoj literaturi: Ahmed Muradbegović, Hamza Humo, Hasan Kikić, Hamid Dizdar, Alija Nametak, Rešad Kadić, Husnija Čengić, Muhamed Konjičanin, Ilijas Dobardžić, Munir Šahinović-Ekremov, Sait Orahovac, Mustafa Grabčanović, Husejn Muradbegović, Salih S. Alić, Abdulah Alijagić, Omer Čampara, Ahmed Šehić, Mustafa Mulalić, Murat Šuvalić. Za razliku od prvog članka, u ovome su date opširnije informacije o književnicima.

O radu muslimanskih književnika pisano je još u časopisu i to u prikazu knjige Muhameda Handžića. U članku je navedeno da je to *bibliografsko-biografska radnja pod naslovom »Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana«, koja je dugo vremena u nastavcima izlazila u »Glasniku Vrhovnog Starješinstva Islamske Vjerske Zajednice« u Beogradu.*¹⁴³ Handžić je ustvari htio prikazati, koliko je to moguće, *sav rad bosansko-hercegovačkih muslimana na književnom polju kroz gotovo pet vijekova, od pada Bosne pa do nešto iza 1878. godine, koji su pisali na arabskom, turskom, perzijskom i našem jeziku u ma kojoj bilo književnoj struci.*¹⁴⁴ Sam autor je u predgovoru knjizi naveo da bi se i radovi muslimanskih književnika trebali smatrati dijelom *naše književnosti.*¹⁴⁵ Također, u članku su još navedeni i Handžićevi prethodnici koji su pisali o književnom stvaranju bosanskohercegovačkih

¹⁴² Filipović, Rasim, „Muslimani u našoj poratnoj književnosti“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 133, str. 10-11.

¹⁴³ „Knjiga H. Mehmeda Handžića“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 97, str. 7.

¹⁴⁴ Isto.

¹⁴⁵ Knjigu je autor podijelio na osam poglavlja: vjerska književnost na orijentalnim jezicima, rad na historiji, pjesnici na turskom jeziku, pjesnici na perzijskom jeziku i rad na perzijskom jeziku uopće, pjesnici na arapskom jeziku, rad na arapskom jeziku, početak rada na našem jeziku i njegov razvitak i rad na raznim naukama.

muslimana poput Bašagića, Šejh Kemure, Ćorovića, Hilferdinga i Mehmed-bega Kapetanovića.

Bibliografski rad o prevodima turskih književnika na naš jezik *Hrvatski prijevodi turske beletristike* Alije Nametka¹⁴⁶ još je jedan od književnokritičkih priloga u časopisu¹⁴⁷. Nametak je uradio pregled turskih prevoda objavljivanih po časopisima *Behar* i *Biser*, u časopisima u izdanju *Muslimanske biblioteke* te kasnije i u *Novom Beharu*. On se prije svega zanimao književnim prevodima ostavljajući, kako je i sam rekao, *naučne prevode za neku drugu priliku*.¹⁴⁸

Književnohistorijski prilozi

Časopis je relativno bogat književnohistorijskim priložima u kojima se mogu naći uglavnom književnici i njihov životopis, književni rad te obilježavanje različitih godišnjica. Muhamed Hadžijahić piše upravo takav jedan tekst u drugom godištu časopisa o Mula Mustafi Bašeskiji¹⁴⁹, odnosno o sto trideset godina od smrti ovog značajnog javnog radnika, pisca i ljetopisca te hroničara. Hadžijahić piše članak o Bašeskiji prije svega kao o hroničaru koji je, uz ostale hroničare poput Huseina ef. Muzaferije, Osmana ef. Šuglije, Abdulaha ef. Kantamirije i Mustafe ef. Fikarije, bio najzaslužniji od svih njih. Hadžijahić je još pisao o životu i događajima koje je bilježio Bašeskija u svom ljetopisu. Jedno od najvažnijih imena bošnjačke književnosti je i Safvet-beg Bašagić, opisan kao

istoričar, poznavalac orijentalne kulture i književnosti, prevodilac s orijentalnih jezika, podražavalac orijentalne poezije (...).¹⁵⁰

Kasim Gujić pisao je o Safvet-begu Bašagiću¹⁵¹ donijevši u svome tekstu njegovu biografiju, potom književni rad ali i njegov značaj za historiju Bosne i Hercegovine jer je njegovo djelo

¹⁴⁶ Nametak, Alija, „Hrvatski prijevodi turske beletristike“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 156, str. 4.

¹⁴⁷ Muhamed Hadžijahić u *Islamskom svijetu* donosi pretiskano iz *Novog Behara* prilog o Aliji Nametku i njegovom djelu „Karadžobeg i njegovo doba“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 57, str. 2.

¹⁴⁸ Nametak, Alija, „Hrvatski prijevodi turske beletristike“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 156, str. 4.

¹⁴⁹ Hadžijahić, Muhamed „Sto trideset-godišnjica smrti Mula Mustafe Bašeskije (1803- 1933)“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 44, str. 4.

¹⁵⁰ Kršić, Jovan (1979), *Udeo muslimana u našoj književnosti*, u: *Sabrana djela, knj. 1, Književnosti naroda Jugoslavije*, Svjetlost, Sarajevo, str. 284.

¹⁵¹ Gujić, Kasim „Dr. Safvetbeg Bašagić- naš učenjak i književnik“, u *Islamski svijet*, 1932, br. 10, str. 4.

Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine prvi pokušaj da se piše historija Bosne i Hercegovine na temelju turskih djela. Kao drugo značajno Bašagićevo djelo Gujić navodi djelo *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, koje je ustvari Bašagićeva doktorska disertacija¹⁵² i kao (tada) najnovije djelo navodi *Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini*. Kad Gujić piše ovaj članak o Bašagiću, iza Bašagića je trideset godina rada. Drugi tekst o Bašagiću napisao je također Hadžijahić, ali povodom Bašagićeve smrti¹⁵³ donoseći biografiju o njegovom životu i pišući o zaslugama koje je napravio svojim radom. Također, u članku su i detalji sa dženaze koja je klanjana Bašagiću. I treći tekst o Bašagiću je povodom obilježavanja prve godišnjice od njegove smrti¹⁵⁴. Članak je napisao Sait Orahovac poredeći značaj Bašagića sa značajem Zmaja u pravoslavnoj sredini, a potom pišući o Bašagićevom uticaju na Avdu Karabegovića, Osmana Đikića i Musu Ćazima Ćatića te o Bašagićevom pjesničkom stvaralaštvu. O Bašagiću se nakon njegove smrti pisalo i u *Hrvatskoj Reviji*, časopisu koji je izlazio u Zagrebu. Časopis *Islamski svijet* donosi kratku vijest o jednom članku¹⁵⁵ Alije Nametka koji je u obliku nekrologa pisao o životu i radu Bašagića.¹⁵⁶

Muhamed Hadžijahić napisao je jedan članak o trideset godina književnog rada Hamdije Kreševljakovića pod naslovom *Tridesetgodišnjica književnog rada profesora Hamdije Kreševljakovića (1904. -1934.). Povjesnik Sarajeva i Bosne*.¹⁵⁷ Članak počinje navođenjem prve priče koju je objavio Kreševljaković (narodna priča *Halal para* koju je zabilježio u *Beharu* 1904. godine, a čuo ju je od svoga oca). Hadžijahić dalje u članku navodi tri grupe tekstova koje je pisao Kreševljaković: samo historijski tekstovi i djela¹⁵⁸, tekstovi iz historije književnosti te tekstovi vezani za geografiju. S obzirom da je povod ovome članku bilo obilježavanje književnog rada Kreševljakovića, na kraju je predočena kratka bibliografija njegovih djela objavljena od 1912. do 1933. godine a koju čini 11 bibliografskih jedinica.

¹⁵² U knjizi *Bošnjačka i bosanskohercegovačka književnost* autora Sanjina Kodrića za Bašagića stoji sljedeće: „ (...) nesumnjivo najznačajnije ime bošnjačke književne historiografije i kritike do Drugog svjetskog rata jeste Safvet-beg Bašagić, koji je i bard bošnjačke književnosti preporodnog doba, ali – s bečkom diplomom iz orijentalno-islamskih jezika i književnosti – stvarni utemeljitelj i bošnjačke orijentalne filologije, ali i uopće moderne bošnjačke književne historiografije“. u: Kodrić, Sanjin (2018), *Bošnjačka i bosanskohercegovačka književnost*, Dobra knjiga, Sarajevo, str. 129.

¹⁵³ Hadžijahić, Muhamed „Merhum prof. dr. Safvetbeg Bašagić“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 81, str. 5 i nastavak na str. 8.

¹⁵⁴ Sait Orahovac „Dr. Safvetbeg Bašagić u historijskoj perspektivi“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 136, str. 4.

¹⁵⁵ „Jedan dobar članak o dr. Bašagiću“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 89, str. 7.

¹⁵⁶ Knjigu o Bašagiću napisao je Džanko, Muhidin (2006), *Dr. Safvet-beg Bašagić (Mirza Safvet: Vitez pera i mejdana): Intelektualna povijest i ideologijska upotreba djela*, Sarajevo Publishing, Sarajevo.

¹⁵⁷ Hadžijahić, Muhamed „Tridesetgodišnjica književnog rada profesora Hamdije Kreševljakovića (1904. - 1934.). Povjesnik Sarajeva i Bosne“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 85, str. 4.

¹⁵⁸ Hadžijahić u 62. broju *Islamskog svijeta* na str. 4 (iz godine 1933.) donosi preporuku za čitanje dvije Kreševljakovićeve knjige *Željezni obrt u Varešu do godine 1891.* i *Počitelj* navodeći da su to značajne knjige o bosansko-hercegovačkoj prošlosti.

Jedan zanimljiv članak o jednome skoro zaboravljenom Sarajliji¹⁵⁹, a povodom sedamnaest godina od njegove smrti, napisao je Hamdija Kreševljaković. Naime, to je tekst koji na svom početku kritizira zapostavljanje jedne značajne ličnosti jer se nije ništa pisalo o njemu. Riječ je o Sejfudinu Fehmi ef. Kemuri, pjesniku i istraživaču grada Sarajeva, šejhu, učitelju i historiografu. Kreševljaković donosi njegovu biografiju, njegov pjesnički rad te prevodilački rad, s obzirom da je bio učitelj orijentalnih jezika na sarajevskoj ruždiji. Naročito je Kreševljaković ukazao na značaj jednog ovakvog istraživača koji je skrenuo pažnju na mnoge vrijednosti dotad neizučavanih sidžila i dokumenata iz *Osman Šuhdi efendine biblioteke* u kojoj je bio i bibliotekar.

Kulturnohistorijski prilozi

Prvi od kulturnohistorijskih priloga u časopisu je kratki članak Omera Sefića koji donosi nekoliko informacija o Hadim Hajdar paši, *koji je u XVI. vijeku živio i obitavao i kroz dugi niz godina kao mudar državnik kormilario sudbinom ogromne turske imperije*.¹⁶⁰ Članak je kratko podsjećanje na značaj dobrotovora *koji je dao sagraditi u Mostaru veliki kameni most „staru ćupriju“, koji je dovršen god, 1566*.¹⁶¹

Muhamed Hadžijahić napisao je jedan kratki kulturno-historijski članak o Goraždu (*Goražde – kratak pogled na njegovu povijest*) s akcentom na begovsku porodicu Sijerčića. On kaže *što su za Sarajevo Morići i Halilbašići, za Banjaluku Đumišići, za Gradačac Gradašćevići, to su za Goražde begovi Sijerčići*.¹⁶² Date su i najvažnije informacije o građevinama (most koji je sagradio Hadži Ibrahim paša, dvije džamije dvojice begova Sijerčića, hram sv. Georgija, dva turbeta) i o prvoj bosanskoj štampariji.

Kulturnohistorijskog karaktera je i nepotpisani tekst *Topovi Avde Jabučice* iz čijeg se podnaslova saznaje da je to tekst *iz vremena austrijske okupacije*. O Avdi Jabučici zna se da je učestvovao u otporu austrijskoj okupaciji osmanske Bosne i Hercegovine¹⁶³, da je bio puškar i sahadžija, a da je pogubljen nakon što je austrijska vojska osvojila Sarajevo. *Topovi Avde Jabučice* priča je o Avdinim topovima koje je on osposobio za potrebe otpora austrijskoj vojsci. To su bili onesposobljeni topovi iz vremena turske vlasti, a Avdo je svojim umijećem i

¹⁵⁹ Kreševljaković, Hamdija „Sjećanje na jednog zaslužnog Sarajliju: pjesnik i povjesni istraživač grada Sarajeva (1864— 1917.)“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 100, str. 6.

¹⁶⁰ Sefić, Omer S. „Jedan zaboravljeni dobrotvor Mostara“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 31, str. 10.

¹⁶¹ Isto.

¹⁶² Hadžijahić, Muhamed „Goražde – kratki pogled na njegovu povijest“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 79, str. 13.

¹⁶³ Dostupno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Avdo_Jabučica (pristupljeno 18. 8. 2019. god.).

znanjem osposobio iste kako bi se Sarajlije imali čime odbraniti. Glavni akter priče o tom osvajanju, pored Avde Jabučice, je i Ivan Filipović, general austrijske vojske koji je trebao caru Franji Josipu I. sutradan čestitati rođendan i javiti da je Sarajevo osvojeno, a iz teksta se zna da su opisana dva dana te okupacije, 17. i 18. august 1878. godine. Nakon što je austrijska vojska osvojila Sarajevo, strijeljani su svi oni koji su učestvovali u otporu pa je tako i Avdo Jabučica

među prvima smaknut na mjestu, gdje se danas u Kranjčevića ulici pod brdom nalazi vojna bolnica, jer je njega Filipović smatrao uzročnikom, da nije Franji Josipu na rođendan mogao dati — osvojeno Sarajevo.¹⁶⁴

¹⁶⁴ „Topovi Avde Jabučice“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 123, str. 4.

6. Folklorističke zabilješke u časopisu *Islamski svijet*

Ovaj dio rada obuhvata sve one priloge koji se tiču usmene književnosti, a radi preglednosti smješteni su u jednu grupu. Na prvom mjestu je usmena poezija, potom usmena proza te priloge koji su književnokritičkog ili književnohistorijskog karaktera koji se tiču usmene književnosti.

Usmena poezija

Usmenu poeziju u časopisu bilo je lahko prepoznati, kako zbog motiva i tema tako i zahvaljujući naznakama pored pjesama: *narodne umotvorine, muslimanska lirika, iz narodne lirike, iz muslimanske narodne poezije* i sl. Interes za usmenu književnost opada u međuratnom periodu pa tako nema značajnijih zbirki lirske i lirsko-narativne poezije, za razliku od onih objavljivanih u autrougarskom razdoblju.¹⁶⁵ Samo su neki časopisi objavljivali poneku usmenu lirsku ili epsku pjesmu. U časopisu (sva četiri godišta) zabilježeno je svega devet pjesama iz usmene književnosti. To su:

Sarajski kadija, Djeisija aga Sarajlija, Dženetića Diša, Umihana Hadži Jusufova, Hata Dizdareva, Smrt Budimlije Hase, Biserbegovica, Nevjerni pobratim i Sumbul-udovica.

Ove pjesme moguće je klasificirati na: usmene lirske pjesme s lokalnim obilježjem (*Sarajski kadija, Djeisija aga Sarajlija, Dženetića Diša, Sumbul-udovica* koje su vezane za lokalitet Sarajeva), romanse (*Biserbegovica, Nevjerni pobratim, Umihana Hadži Jusufova*), romana sa elementima epske usmene pjesme (*Hata Dizdareva*) i na mitološke pjesme (*Smrt Budimlije Hase*). S obzirom da *naše narodne lirske pesme po pravilu nisu „čisto“ lirske, već su oblikovane oko jednog isečka događaja, oko jedne „sižejne situacije“ po Propovoj terminologiji,*¹⁶⁶ ova klasifikacija predstavlja klasifikaciju usmenih pjesama u širem smislu. „Među lirskim pjesmama u Bosni i Hercegovini, tematski i s obzirom na oblike stiha kojima su ostvarene, najveću skupinu čine i najraznovrsnije su ljubavne.“¹⁶⁷

¹⁶⁵Više o tome u Maglajlić, Munib (1991), *Usmena lirska pjesma, balada i romansa*, Institut za književnost, Svjetlost, Sarajevo, str. 36.

¹⁶⁶*Rečnik književnih termina*, str. 472.

¹⁶⁷ Maglajlić, Munib (1991), *Usmena lirska pjesma, balada i romansa*, Institut za književnost, Svjetlost, Sarajevo, str. 51.

Iako su označene kao usmene lirske pjesme s lokalnim obilježjem, ove pjesme nisu isključivo o lokalitetu već su istovremeno zapamtile i neke ličnosti i događaje (bilo ljubavne ili neke druge događaje) vezane za njih. Pjesmu *Sarajski kadija* zabilježio je Munir Šahinović Ekremov. To je pjesma o traženju muštuluka Omerovoj majci jer joj je sin izabran za kadiju. Majka odgovora da je više voljela čuti da joj sin nije izabran za kadiju jer zna kakve sve teškoće nosi sa sobom kadijski posao, a pogotovo zna da će se o nanošenju nepravde odgovarati i pred Bogom. Pjesma *Djeisija aga Sarajlija* označena je kao *narodna umotvorina* u kojoj lirski subjekt priželjkuje odjeću (*djeisiju*) kao što je nose mlade age Sarajlije (nabrojane su najpoznatije ličnosti Sarajeva koje se najčešće i sreću u narodnim pjesmama: Ibrahim Morić, beg Džennetić, Bajraktarevići, Uzunići, Turhanije, Alibeg Kadić i dr.) kako bi se dopao *Merhemića Zlati*. *Dženića Diša* pjesma je o djevojci koja je vezući džerdžef sanjala Azraila (meleka smrti) koji joj saopćava njenu skorbu smrt. Prenući se iz sna, otrčala je u kulu na Bistriku (svoj dom) kako bi spalila svoje djevojačko ruho i rekla majci kako neće dočekati jutro, a ovu pjesmu zabilježio je Muhamed Hadžijahić. Druga pjesma koju bilježi Hadžijahić je *Sumbul-udovica*. To je kratka pjesma o sokolu koji leti iznad Sarajeva tražeći hlad gdje će *hladovati*. Odabravši jelu nasred Sarajeva, opazio je *Sumbul-udovicu* i *djevojku rumenu ružicu*. Simbolika značenja sokola u narodnoj poeziji je nadahnuće i pobjeda.¹⁶⁸ Soko se premišlja koju bi *uzeo* a na kraju se odlučuje za djevojku poentirajući svoju odluku, jednu vrstu pobjede, izrekom u stihovima:

Bolje zlato malo i harato,

Nego sedlo jako sakovato.

Pjesme su ispejvane u formi dijaloga (*Sarajski kadija*, *Dženića Diša*) ili monologa (*Djeisija aga Sarajlija*).

Drugu skupinu čine tri romanse koje se mogu razvrstati na dvije podskupine: romanse s temom vragolastog ili preduzimljivog momka i romana s temom vragolaste ili preduzimljive djevojke. *Nevjerni pobratim* primjer je romanse s temom vragolastog ili preduzimljivog momka koji se predstavlja kao lažni pobratim – momak vara djevojku iznevjeravajući pobratimstvo. Maglajlić tematski ovu skupinu romansi označava kao *lirski paralelizam u kojem se djevojka obraća momku, vjerujući u njegovo pobratimstvo, a on prividno prihvata*

¹⁶⁸ Lampić, Mario (1999), *Mali rečnik tradicionalnih simbola*, Libretto, Beograd

njezino zazivanje, da bi ga na kraju djelotvorno iskoristio za sebe.¹⁶⁹ Nevjerni pobratim je pjesma o djevojci koja je zamolila *tudina*, a nazivajući ga bratom, da je privede *priko Romanije/ Bez ljubljenja i milovanja/*. Kad su došli pred njegove dvore, djevojka saznaje da su to njegovi dvori i da ju je on oženio. Drugi primjer je *Biserbegovica* koju bilježi Muharem Kurtagić. Romansa je ostvarena kroz dijalog između Biserbegovice i njenog zaovića Huse koji ju ispituje kako *ljubi Biserbeže*, na što mu ona odgovara ukorom:

Muči Huso mukom zamuknuo!

Da te čuje dajo Biserbeže,

Ti bi mrtvom glavom govorio.

Drugu podskupinu romansi čini jedna romansa pronađena u časopisu a to je *Umihana Hadži Jusufova*. Umihana je dovitljiva djevojka koja je smislila način kako da odabere dragog pa je bacila *aspurliju* (tanku crvenu maramu) u Vrbas te je izgledalo kao da se utopila. U vodu nije smio niko skočiti osim Deli Ibrahima. Umihana ga je spriječila da skoči rekvši da *nije mlada u vodu skočila, već je umivala svoje lice* kako bi je ljubio baš on.

Treću skupinu pjesama čini romansa sa elementima epske usmene pjesme, a kao takva označena je *Hata Dizdareva*. Pjesmu *Hata Dizdareva* zabilježio je Fejzullah Čavkić. To je pjesma o Hati iz Krajine koja je vodeći kolo, a svojom ljepotom, opčinila sve koji je gledaju i *kolo igraju*. Hata je izgubila hamajliju koju je našao Hasan te tako postao njen dragi. Naime, svojom formom ova pjesma podsjeća na pjesme o epskim junacima (ispjevana je epskim desetercem, sastoji se iz 68 stihova što je čini i najdužom pjesmom objavljenom u časopisu, pjesma je ispjevala jedan događaj i ima glavnu junakinju), no karakterom i temom više bi odgovarala romansi s motivom vragolaste i preduzimljive djevojke koja se služi čarolijom kako bi sebi odabrala dragog.

Muharem Kurtagić zabilježio je pjesmu koja se pjevala u Prijedoru. *Smrt Budimlje Hase* pjesma je o vili i Hasi. Budimlju Hasu je, kad je izgradio Budim, ubila stijena. Vila ga je htjela izliječiti, ali je zauzvrat tražila *Desnu ruku majke iz ramena,/ Mile seke rusu kosu s' glave,/ Virne ljube đerdan od dukata*. Majka daje svoju ruku i sestra kosu, ali *virna ljuba* ne da svoga đerdana. Vila se naljutila i pustila Hasu da tako umre. Ova pjesma činila bi četvrtu skupinu pjesama objavljenih u časopisu, a to su mitološke pjesme. *Kako je vila vodeće lice u većini mitoloških pjesama, raznovrsni motivi prisutni u ovoj lirici kruže upravo oko vila i*

¹⁶⁹ Maglajlić, Munib (1991), *Usmena liriska pjesma, balada i romansa*, Institut za književnost, Svjetlost, Sarajevo, str. 298-299.

*njihovih odnosa sa ljudima.*¹⁷⁰ Jedan od motiva u ovoj skupini pjesama je i kada vila pomaže junaku a zauzvrat traži *neobičnu naknadu od njegovih najbližih.* (...) *Njihovom zahtjevu udovoljavaju redom članovi porodice, izuzev junakove ljube, koja ne pokazuje spremnost na žrtvu. Ova pjesma može se u jednoj od svojih sastavnica posmatrati i kao razvijena metafora o spremnosti na žrtvu u zajednici onih krvno bliskih, koja je očekivana, ali i o nespremnosti za samoprijegor tamo gdje takve bliskosti nema, u čemu su se nataložila brojna životna iskustva društvene zajednice iz čijeg života su pjesnici crpili svoje teme.*¹⁷¹

Smrt Budimlije Hase jeste mitološka pjesma jer, po definicije mitološke pjesme, sadrži: vilu koja je vodeće lice u pjesmi; ona traži naknadu od Hasinih najmilijih, a to su njegova majka, sestra i ljuba; zahtjevu udovoljavaju majka i sestra, ali ne i ljuba; zbog njene nespremnosti na žrtvu za svoga dragog, vila pusti Hasu da umre.

Uglavnom su sve zabilježene pjesme iz usmene književnosti imale formu lirskog dijaloga. Neke od njih su imale i lokalno obilježje (Budim, Sarajevo, Vrbas, Miljacka), a bilježe i imena znamenitih momaka i djevojaka koje inače pamti usmena poezija.

Usmena proza

Kad je u pitanju usmena proza objavljena u časopisu, našlo se nekoliko priloga. Prije svega zabilježena je anegdota o postanku jedne poslovice, *Bože mu tavfik kao Mula Abidovu vrancu*, potom *Priča o carskoj ptici* koju je iz *Istočnog folklor*a u časopis donio H. Poturović te tekst *Šeh Murat Delić i njegovo turbe* Muharema Šljive. U priloge usmene proze uvrštena je i grupa autorskih tekstova koji u sebi sadrže elemente usmene književnosti, a o kojima će više biti riječi u potpoglavlju *bilješke iz starih vremena*.

Anegdota o postanku jedne poslovice, *Bože mu tavfik kao Mula Abidovu vrancu*, u časopisu je potpisana inicijalima A. M. Prema definiciji, anegdota je kratko i obično jednoepizodično usmeno kazivanje. *Nakon uvoda, u kojem se situira određeni događaj, odmah slijedi najvažniji njen dio – poenta, na koju je sve sračunato i koja mora biti jezgrovita i izuzetno efektna.*¹⁷² Međutim, ovoj definiciji ne bi u potpunosti odgovarao navedeni prilog jer nije u

¹⁷⁰ Efendić, Nirha (2015), *Bošnjačka usmena lirika – Kulturnohistorijski okviri geneze i poetička obilježja*, Slavistički komitet, Sarajevo, str. 44.

¹⁷¹ Isto, str. 47.

¹⁷² Softić, Aiša (2004), *Usmena proza Bošnjaka*, Preporod, Sarajevo, str. 26.

pitanju samo jedna epizoda i nakon uvoda ne slijedi odmah poenta. *Bože mu tavfik kao Mula Abidovu vranču* bi prema tome više bila šaljiva priča. Šaljive priče su kratke priče koje također za okosnicu imaju tačno određeni događaj ili situaciju. *Odslikavaju ljudske slabosti – nespretnost, glupost, nesnalazljivost, ali i vrline – dovitljivost, umijeće, lukavstvo.*¹⁷³Ova zabilježena priča ima siže koji je stvarna životna situacija, ali ipak je u nekim svojim elementima osobena. To se vidi, naprimjer, na samom početku gdje nakon uvoda kojeg donosi autor, slijedi opis lokaliteta za koji je vezana sama poslovice i njen nastanak – a u pitanju je Livno. Šaljivima pričama svojstveno je i da imaju izražena lokalna, odnosno regionalna obilježja što, također, ide u prilog činjenici da je navedeni prilog više šaljiva priča nego anegdota. Ovom šaljivom pričom odslikava se Mula Abidovo umijeće da vrati ono što je njegovo, a i sam kraj humorističnog je karaktera:

Neki su pravili i šalu, dobacujući: slatkohran je, a punije su jaslje u Mula Abida, pa ako je ikad bio za njegovim jaslama, potegnuće vranac tamo...Tako je i bilo. Vranac se odlučio najposlije za punije jaslje i krenuo Mula Abidovoj kući.¹⁷⁴

Priča o carskoj ptici bajka je koju je zabilježio i donio u časopis H. Poturović. Bajka se definira kao čudesna, čarobne pripovijetka, ona usmena priča koja ima naglašeno estetsku funkciju, koja je, ako je nekada i imala poučni ili saznavni karakter, odavno postala „igrarija duha“, ispričana u prvom redu da zabavi. Bajka svojim sadržajem odvodi u jednu novu stvarnost, koja je sva satkana od nestvarnog i nemogućeg, u neodređeno, daleko, „bilo nekad“, u vremenski i prostorno nejasno definirano – jednom davno, nekada; u nekoj kraljevini, u nekom carstvu, u jednom gradu. Otud su i likovi bajki u najvećem broju slučajeva bezimeni ili su njihova imena simboličkog značenja.¹⁷⁵ Jedan car neizmjereno je volio ptice, a nagradio je svakog ko mu je donio neku lijepu pticu. Jednom je caru pobjegla njegova omiljena ptica te je on obećao nagradu onome ko mu je vrati. Pticu je pronašao jedan siromah, no njegova žena mu se smijala jer nije vjerovala da je on takve sreće i zabranila mu je da ide do cara. Siromah se mudro raspitivao o ptici dok se nije uvjerio da ju je zaista pronašao. Kad je zatražio od berbera da mu pomogne doći do cara, berber je tražio polovinu nagrade koju će siromah dobiti. Isto je tražio i čuvar pored kojeg su morali proći kako bi ušli u dvor te i čuvar koji je bio ispred samog ulaza u carevu dvoranu. Tako je siromah svoju nagradu podijelio prije već je dobio. Kad je car čuo siromahovu priču o tome kako su drugi

¹⁷³ Isto, str. 23.

¹⁷⁴ A. M. „Bože mu tavfik kao Mula Abidovu vranču (Anegdota o postanku jedne poslovice)“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 22, str. 10,

¹⁷⁵ Softić, Aiša (2004), *Usmena proza Bošnjaka*, Preporod, Sarajevo, str. 11-12.

uzeli njegovu nagradu koju još nije dobio, naredio je da dobiju onoliko batina koliko su tražili dukata od siromaha.

Vladimir Propp je u svojoj knjizi *Morfologija bajke* izdvojio četiri osnovne teze (1. *Stalni nepromjenjivi elementi bajke jesu funkcije likova nezavisno od toga ko i kako ih izvodi. Oni čine osnovne sastavne delove bajke*; 2. *Broj funkcija za koje bajka zna jeste ograničen*; 3. *Redosled funkcija uvek je istovetan*; 4. *Sve bajke imaju struktru istoga tipa*)¹⁷⁶ do kojih je došao izučavajući strukturu, značenje i funkcije bajke. U navedenoj bajci koju je zabilježio Poturović mogu se jasno uočiti funkcije bajke, počevši od one prve i osnovne da se glavni junak udaljava od kuće, da mu se izriče zabrana da nešto uradi, potom, junak krši zabranu i pokušava da se obavijesti, raspituje, junak nailazi na prepreke pri rješavanju zadatka i zadatak se rješava. Kao i sve bajke, i ova bajka ima sretan kraj. Siromah koji je pronašao izgubljeniu carevu pticu dobio je obećanu nagradu – zlato.

U ovom dijelu rada bit će još govora o tekstu *Šeh Murat Delić i njegovo turbe* Muharema Šljive. Tekst sadrži uvod u kojem se saznaje područje za koje je značajna pojava šeh Murata Delića (područje Foče), potom slijede biografski podaci (porijeklo mu se vezuje za Sarajevo) o ovoj ličnosti koji su „isprekidani“ s nekoliko predaja. Narod je šeh Murata smatrao za evliju pa je onda i opravdano postojanje predaja o njemu, a Šljivo u obrazloženju na kraju teksta navodi da je zabilježio te predaje

da ne bi ovaj čovjek, koji je inače vrlo poštovan i poznat kao evlija pao u zaborav, jer koliko se sjećam, da do sada niko ništa o njemu nije zabilježio.¹⁷⁷

Jedna od pet navedenih predaja o šeh Muratu je ona koja opisuje kako je šeh Murat mahao vilama na gumnu pomažući tako Bećir paši Čengiću, u čijoj vojsci je bio i šeh Muratov sin Turčin, da pobijedi Crnogorce. Istu predaju nalazimo u zabilježenim predajama u bošnjačkoj književnosti o Hamza-dedi¹⁷⁸.

¹⁷⁶ Propp, Vladimir (1982), *Morfologija bajke*, Prosveta, Beograd.

¹⁷⁷ Šljivo, Muharem „Šeh Murat Delić i njegovo turbe“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 140, str. 7.

¹⁷⁸ Više o Hamza-dedi u: *Dobri (evlija) Hamza dedo* u Softić, Aiša (2004), *Usmena proza Bošnjaka*, Preporod, Sarajevo, kao izvor ove predaje navodi se tekst *Tekija kraj Zvornika – postojbina bosanskih hamzevija?* Muhameda Hadžijahića objavljen u *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 10-11/1960-61, Sarajevo 1961, str. 196-197.

Bilješke iz starih vremena

U ovo grupu svrstano je nekoliko prozних priloga iz časopisa. Tri teksta napisao je i objavio Mustafa Mujagić¹⁷⁹: *Iz starog Vakta i Zemana (uspomena na Hadži Avdiju Limundžiju), Iz starog Sarajeva, Na obalama Usore i Ukriine (Iz tešanjskog života prije i poslije okupacije)*. U ovu grupu svrstana su još dva teksta koja u formi sjećanja govore o starim vremenima, uz opise nekih događaja i likova. Munir Šahinović Ekremov napisao je tekst *Age Sarajlije!*, dok je drugi tekst iz ove grupe nepotpisan te uz naslov *Razmrskana lula Ali paše Rizvanbegovića* ima podnaslov *Iz nedavne naše prošlosti*.

Prvi Mujagićev tekst jedna je uspomena na Hadži Avdiju Limundžiju u kojem je opisan njegov izgled, odjeća koju je nosio, ponašanje kako se ophodio prema svima, njegovo znanje koje je posjedovao i putovanja na koja je išao itd. U samom časopisu u digitaliziranoj formi stranice su prekrivene drugim papirom te nije moguće iščitati tekst do kraja na taj način.

Drugi njegov tekst *Iz starog Sarajeva* jedna je idilična slika Sarajeva prije okupacije. Priča o Sarajevu toga doba počinje razgovorom četverice Sarajlija, Džafer, Šefket, Kemal i Salih, o klanjanju džume u mahalskim i gradskim džamijama. Nakon Džaferove pripovijesti o dvojici mladića koji su razgovarali o svome obrazovanju (Mehmed koji je pohađao medresu u tramvaju se sreo s drugom Ivanom i žali mu se na učitelja koji *ne klanja, ne posti, ne zalazi među naš stariji svijet, pije i ne pazi šta jede*¹⁸⁰.) opisan je jedan petak i vrijeme poslije džume kad su se muškarci skupljali u baščama da popiju kahvu, a sve to prati sevdalinka koju pjevaju ili djevojke iz drugih avlija ili Huseinaga Čavka. Narator potom opisuje u nekoliko rečenica vrijeme okupacije, a na samom kraju susret Džafera, Šefketa, Kemala i Saliha pet godina nakon rata kako gledaju *na tužno Sarajevo, na izvraćene kuće, sokake i na okolne baščeluke, na izglednjeli, otrcani i izmučeni jadni naš svijet*.¹⁸¹ Mujagić na kraju ovog svog teksta navodi stihove iz Gundulićevog *Osmana: Kolo od sreće u okoli vrteći se ne pristaje: ko bi gori, eto j' doli, a tko doli, gor' ustaje!*¹⁸².

Treći Mujagićev tekst *Na obalama Usore i Ukriine (Iz tešanjskog života prije i poslije okupacije)* detaljan je opis tešanjskog života, skladnog življenja zemljoposjednika i njihovih

¹⁷⁹ „Mustafa ef. Mujagić računarski inspektor u miru, odlični prijatelj „Islamskog Svijeta“ i njegov redovni suradnik. Njegovi književni radovi, mahom bilješke iz dobrih starih vremena, odlikuju se neposrednošću i svježinom.“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 79. str. 19.

¹⁸⁰ Mujagić, Mustafa „Iz starog Sarajeva“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 79, str. 19.

¹⁸¹Isto, str. 20.

¹⁸²Isto.

radnika, ali i skladnog života sa ostalim religijama. Izdvojeni prvi dio teksta opis je takvog života i svakodnevnice prije dolaska Austro-Ugarske. Drugi dio jedna je vrsta sinagoge gdje je kroz jedan događaj opisana cijela historija dolaska Austro-Ugarske i života prilikom okupacije. Trgovci iz Tešnja otišli su u nabavku robe u Bosanski Brod i tu sreli jednoga koji im je rekao da *dolazi Švabo u Bosnu. (...) da oslobodi(mo) kršćane ispod turskog zuluma.*¹⁸³ Ubrzo nakon toga desila se okupacija i svi dobri odnosi s drugim vjerama bili su uništeni. Na kraju teksta Mujagić donosi opis čitanja jednog odlomka iz Kumičićeve knjige *Pod puškom* u kojem se hvali bosanska gospoda te svi pomno slušaju i uživaju u takvom pričanju. Na primjerima prethodna dva navedena književna priloga vidi se utjecaj hrvatskih književnika na bošnjačke, na način da su se ugledali, „komunicirali“ te citirali značajna književna djela hrvatske književnosti, kako iz starije hrvatske književnosti tako i iz one nešto novijeg datuma.

Šahinovićev tekst *Age Sarajlije!* definira titulu age kao *nujan pojam, pun duhovne krasote, pun nesvjesne draži...* i opisuje sarajevske age u njihovom najljepšem svjetlu kroz lik jednog sarajevskog age Safeta u čijem je pričanju prošlost glorificirana, osjeti se žaljenje za minulim vremenima te neprihvatanje svega što je Švabo donio sa sobom.

Posljednji tekst iz ove grupe je *Razmrskana lula Ali paše Rizvanbegovića* koji opisuje okupljanje znamenitih *ajana i kapetana ponosne Bosne, kršne Hercegovine i junačke Krajine*¹⁸⁴ u Travniku. Najviše je to priča o Husein-kapetanu Gradaščeviću koji je na tom okupljanju izabran za vezira Bosne i Hercegovine. Prilikom svog govora, užurbano se krećući po prostoriji Husein-kapetan je slučajno zgazio skupocjenu lulu Ali paše Rizvanbegovića koji mu je to oštro zamjerio. Kada je sultanov veliki vezir s vojskom napao Bosnu, Husein-kapetan se borio s mnogo manjom vojskom. Onog trenutka kad je bila evidentna pobjeda Husein-kapetanove vojske, Ali paša je napao vojsku i tako pomogao Osmanlijama da pobijede. Na kraju teksta nalaze se informacije o grobovima Husein-kapetana i Ali paše.

Uvidom u ove književne priloge vidljivo je koliko je prošlost bila značajna za, prije svega narod, a potom i same autore ovih tekstova koji su se odlučili pisati o događajima i ličnostima iz prošlosti. Sama činjenica da su se bilježili oni trenuci koji su oslikavali bezbrižne i idilične dane bošnjačkog stanovništva prije dolaska okupatora dokaz je da je na prošlost uvijek gledano s nostalgijom jer čovjek po svojoj prirodi teže prihvata novitete, radije ostaje u rutini, i smatra da su vremena prije uvijek bolja od novog i trenutnog vremena.

¹⁸³ Mujagić, Mustafa „Na obalama Usore i Ukine (Iz tešanjskog života prije i poslije okupacije)“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 133, str. 13.

¹⁸⁴ „Razmrskana lula Ali paše Rizvanbegovića“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 122, str. 4.

Ovim pričama može se dodati i *Vječni bohem – sličica iz Ćazimovog bohemskog života* Munira Šahinovića. To je tekst u kojem Šahinović opisuje djelovanje i život pjesnika i književnika koji su živjeli u tom periodu. Tekst je svojim većim dijelom priča o života Muse Ćazima Ćatića, njegovom *bohemskom životu* i robovanju piću te kako je zbog pića rasprodao sve što mu je *mecena nad mecenama* Ademaga obezbijedio (sobu i stvari u njoj), a s ciljem da ga privole da počne raditi i okani se pića. Ova priča funkcionira kao jedan fragment, jedna sličica, iz života jednog od najznačajnijih pjesnika ali jer bilježi prošlost, smještena je u ovu grupu.

Književnokritički i književnohistorijski prilozi iz usmene književnosti

U časopisu je nekoliko priloga iz usmene književnosti koji su književnokritičke prirode. Neki od navedenih tekstova sadrže predaje koje, kako je primijetila Esma Smailbegović, *osobito pogoduju novinskom mediju*¹⁸⁵, potom su tu i obavijesti o izlasku iz štampe nekih od najznačajnijih knjiga iz oblasti usmene književnosti te pokušaji teorijskog određenja usmene lirske poezije, konkretno, sevdalinke.

Jedan od članaka koji je smješten u ovu grupu priloga je članak o drugom izdanju *Narodnih pjesama muslimana u Bosni i Hercegovini* Koste Hermana¹⁸⁶ koji je ujedno i obavijest da je knjiga izašla iz štampe ali je i književno-teorijsko određenje skupljanja narodnih pjesama. Tekst je potpisan inicijalima *H-E*. U tekstu se konstatuje da su se davno skupljale hrišćanske ali ne i muslimanske pjesme koje imaju ustvari zajedničku osnovu, a to je srednjovjekovni feudalizam, potom se objašnjava da su muslimanske narodne pjesme one koje opisuju *mirniji i staloženiji život za razliku od drugih narodnih pjesama*. Spomenute su i neke od znamenitih porodica koje su opjevane u narodnim pjesama, a čiji su potomci još bili živi (Čengići, Kajtazi, Atlagići, Sokolovići, Ljubovići itd.).

Također, drugo izdanje Hermanovih *Muslimanskih junačkih pjesama u Bosni i Hercegovini*¹⁸⁷ bilo je u istoj godini kad i drugo izdanje *Narodnih pjesama muslimana u Bosni i Hercegovini*, 1933. godine. U kratkom članku stoji da je prvo izdanje objavljeno prije 45 godina te da su ove pjesme jako popularne radi opisa junaka i njihovih junaštava, potom zbog opisa svadbenih običaja, kićenja djevojke i sl.

¹⁸⁵ Smailbegović, Esma (1986), *Narodna predaja o Sarajevu*, Institut za jezik i književnost, Sarajevo, str. 42.

¹⁸⁶ H. K. „Narodne pjesme muslimana u Bosni i Hercegovini“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 67, str. 3.

¹⁸⁷ „Muslimanske junačke pjesme u Bosni i Hercegovini, sabrao Kosta Herman, drugo izdanje I. knjiga“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 62, str. 4.

Tekst Saita Orahovca *Sevdalinke albanskih muslimana*¹⁸⁸ govori o uticaju bosanskohercegovačkih umotvorina na albanske; iako su Albanci narod koji je imao tešku prošlost, uspio je i znao izgraditi svoju narodnu kulturu:

Njihove sevdalinke, izuzevši neke čisto erotičke, slične su našim, a u junačkim pjesmama, isto kao Bosanci, s naročitom ljubavlju i simpatijama pjevaju i opisuju junaštva naših ljudi počevši od Muje i Halila, Kraljevića i Đerđeleza, Tankovića i Ličkog — spominju se u njihovom epu i naši junaci iz naše novije historije kao što su Smailaga Čengić i drugi.¹⁸⁹

Iz ovakvog tumačenja i viđenja uticaja jedne usmene kulture na drugu, Orahovac je zaključio da je bosanskohercegovačka usmena kultura imala uticaje na albansku, a na primjerima dviju sevdalinki koje je on sam preveo¹⁹⁰ želio je pokazati umjetničku vrijednost albanskih sevdalinki. Kada je riječ o lirskim pjesničkim vrstama, u časopisu je objavljen i jedan kratki osvrt na brošuru *Umjetnička vrijednost bosanskohercegovačkih sevdalinki* Hasana

¹⁸⁸ Orahovac, Sait „*Sevdalinke albanskih muslimana*“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 148, str. 2.

¹⁸⁹ Isto.

¹⁹⁰ VOLIMO SE.

Ja i ona, ruža procvjetana,
Volimo se tri godine dana
Za ljubav nam niko i ne znade
Osim Boga i mj'eseca sjaj'nog.
»O mj'esече tvojega ti stada,
Našu tajnu nemoj kazat' kome
Kupiću ti đerdan kod sarafa
I tebi ga poslat' na visine
Da ga zv'jezdi pokloniš Danici
I objesiš njojzi oko vrata
Ko ja dragoj ruke oko struka.«

DVIJE MLADE.

Dvije mlade rano podranile
A na izvor na vodu bisernu,
Jedno cura mlada neljubljena,
Druga snaha skoro dovedena.
Dok ti eto bećar momče mlado,
Pa ovako curi progovara:
»Tvog ti srca ljepotice draga,
Ti me svojoj snahi preporučī,
Jer mi srce izgore za njome!« —
Odgovara materino zlato:
»Bećarino, grdna sarhošino,
A što će ti oči izljubljenje,
Kad ti evo drugi ne ljubljene.
A što će ti grlo istančano
Kad ti evo grlo odgojeno
A što će ti uvehnule grudi,
Kad ti evo grudi netaknute«.

Kadragića¹⁹¹ koju je izdao kako bi od prihoda prodaje mogao *nastaviti svoje Studije na muzičkoj akademiji*.¹⁹²

U ovoj grupi tekstova našli su se oni koji govore o znamenitim mjestima i događajima, a istovremeno imaju i elemente narodne tradicije, neki sadrže i predaje te su tako jasno vidljivi i elementi usmene književnosti.

Omer Sefić piše o Mostaru i njegovoj prošlosti¹⁹³. Članak ima nekoliko dijelova: *Zulumi paše Dakare* (koji se vezuje za polovicu 18. stoljeća), *Sahat kula*, *Stara ćuprija*, *Esnafi u Mostaru*, *Postanak Mostara*. Sefić donosi ustvari priče o tome kako je koja znamenitost nastala u Mostaru i kako je izgledao sam Mostar u prošlosti uobličujući svoj iskaz u velikoj mjeri pričama iz naroda.

Slične tematike je i članak *Narodna tradicija o sarajevskom gradu* Seida Mustafe Traljića koji u uvodu već naglašava da će to biti tekst koji sadrži dosta priča koje povijest nije zabilježila te da su to *priče koje priča narod*¹⁹⁴. Traljić prije svega donosi najviše usmenih predaja koji kruže u narodu, ali isto tako primjećuje da dosta gradova ima slične priče. To će reći da je narodna tradicija bila toliko rasprostranjena da su se u pričama, predajama i dr. samo mijenjala imena, a da je sadržaj priče ostajao isti. Značajan je još jedan tekst Seida Mustafe Traljića, također, o narodnoj tradiciji sarajevskih muslimana.¹⁹⁵ U ovom tekst Traljić donosi predaje i anegdote o pirovima, evlijama te o posjećivanju njihovih grobova zarad ispunjena murada (želje). Najviše mjesta u tekstu posvećeno je Žutom Hafizu, jednom od napoznatijih evlija u Sarajevu. Još su spomenuti Hitri Sulejman i Merdžan kaduna, uz koje su donijete predaje te ostala važna imena usmeno-književne tradicije vezana za predaje o evlijama:

Ima još dosta lica, koja narod poštuje i u dovama spominje. Ako bismo pisali o svima daleko bi nas to odvelo, ali ćemo spomenuti ona imena koja su najinteresantnija. Ta su imena: Igljen hodža, Igljen kaduna, Bejan kaduna, Murad kaduna, ćorava Ajka, Oganj, Ognjev pir, Tiro, Tirnica, Sita Nefa (Nefisa), Hadži Kasap, Hadži Kasapinca; Alija na jaliji, Alija na galiji (ovoga spominju u dovi poslije podne namaza), Pravanski pir itd.¹⁹⁶

¹⁹¹ Kadragić, Hasan „Umjetnička vrijednost bosanskohercegovačkih sevdalinki“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 70, str. 15.

¹⁹² Isto.

¹⁹³ Sefić, Omer „Mostar - nekoliko crtica iz njegove prošlosti“ u *Islamski svijet*, 1933, br. 22, str. 15-16.

¹⁹⁴ Traljić, Seid Mustafa „Narodna tradicija o sarajevskom gradu“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 79, str. 18.

¹⁹⁵ Traljić, Seid Mustafa „Iz narodne tradicije sarajevskih muslimana“ u *Islamski svijet*, 1935, br. 133, str. 6.

¹⁹⁶ Isto.

Husein Šehić-Ahmedov napisao je tekst o znamenitom Hasanu Kaimiji¹⁹⁷ i to o njegovom turbetu i kulturi turbeta u Bosni kod muslimana. U uvodnom dijelu čitalac može saznati ukratko šta su to turbeta i za koga se vezuju, a donesena je i predaja o *šehitu*

koji je svoju odrubljenu glavu u rukama nosio više od stotinu metara, i pao na onom mjestu, gdje mu je danas grob.¹⁹⁸

Ostatak teksta posvećen je Hasanu Kaimiji i njegovom turbetu. Autor je u svoj tekst uvrstio i nekoliko predaja o Kaimiji, njegovom životu i smrti te sudbini turbeta nakon Kaimijine smrti.

Tako se u tekstu našla predaja o *zločestim* ljudima koje je u glavu udarila levha u turbetu, a što je bio dokaz da su nepoželjni; potom, predaja o bajraku kojeg je Hasanaga Ketičić trebao ponijeti u boj, ali je sedam dana prvo pohodio Kaimijin grob te nakon sedam dana pronašao bajrak pored vrata, što je bio znak da ga može iznijeti. Također, jedna od navedenih predaja je i ona kako je Kaimija puno vremena prije svoje smrti pohodio mjesto gdje će mu biti grob. Nakon Kaimijine smrti, turbe je ostalo netaknuto čak i za vrijeme svjetskog rata (misli se na Prvi svjetski rat).

¹⁹⁷Šehić, Husein Ahmetov „U turbetu Hasana Kaimije – Bajrak pod kojim su naši djedovi divovski branili slobodu svoje domovine“ u *Islamski svijet*, 1934, br. 117, str. 6.

¹⁹⁸ Isto.

7. Zaključak

Cilj ovog istraživanja bio je da se vidi šta je to od književnosti objavljivano u jednom časopisu koji je okarakteriziran kao politički, kako su ga određivali dosadašnji istraživači, odnosno, vjerski, kako ga je često određivalo uredništvo časopisa. Tzv. *dijagonalnim čitanjem* bilo je vidljivo da časopis sadrži književne priloge, a pomnijim istraživanjem utvrđeno je da se radi o stotinjak književnih priloga koji su razvrstani u četiri velike cjeline: poeziju, prozu, književnokritičke i književnohistorijske priloge te na folklorističke zabilješke (pjesnički i prozni oblici te prilozi književnokritičkog i književnohistorijskog karaktera, a koji su vezani za usmenu književnost).

Kad su u pitanju vrste tekstova koji su objavljivani u časopisu, može se zaključiti da se u časopisu nalaze autorski pjesnički i prozni oblici, svega nekoliko priloga koji su prevodi te tekstovi koji su bili pokušaji književne kritike, a ustvari su više neka vrsta izvještaja o pojedinim kulturnim radnicima ili književnicima i njihovom književnom radu.

Može se zaključiti, također, da su tekstovi objavljivani u ovome časopisu, a književne su prirode u najširem smislu, pogodni za izučavanje različitih segmenata nauke o književnosti.

Poetički se književne priloge objavljene u časopisu *Islamski svijet* može odrediti kao socijalno angažirano pisanje i tendenciozno pisanje okrenuto tradiciji. Pod okrenutosti tradiciji misli se prije svega na ponavljanje tema i motiva iz ranijih razdoblja, odnosno, obnavljanje doživljaja života koji je nekad „vladao“. Književni prilozi nemaju elemenata neke određene stilske formacije, što bi se možda očekivalo u književnosti toga doba, ako se ima na umu da je međuratni period u književnosti imao tendenciju vraćanja Evropi u kulturnom smislu počevši sa evropeizacijom, što nije bio jednostavan proces (sam proces evropeizacije počeo je sa austrougarskom okupacijom kad je književnost imala tendenciju da „sustigne“ evropske književnosti, s obzirom da je stoljećima bila u drukčijem književnom i kulturnom kontekstu).

Zajednička karakteristika cjelokupne poezije objavljivane u časopisu *Islamski svijet* jeste da je ona uglavnom ostala u okvirima tradicijskog, da se nije približila evropskim tokovima književnosti već da je vršila neku vrstu potvrđivanja već odavno prisutnih obrazaca, tema i motiva dotadašnjeg književnog stvaralaštva u bosanskohercegovačkoj književnosti.

Autori koji su objavljivali u časopisu svoja pjesnička i prozna uobličjenja uglavnom su bili naklonjeni tradiciji, kasnije će se pokazati da to poetsko stvaralaštvo i nije značajno u

književnoumjetničkom smislu unutar bosanskohercegovačke književnosti od 1918. do 1941. godine, ali da itekako jeste značajno za književnohistorijski kontinuitet postojanja bošnjačke književnosti.

Kako je i Rizvić istakao u svojoj knjizi *Panorama bošnjačke književnosti* da je osnovni smisao proučavanja bošnjačke književnosti (u posljednjih dvadesetak godina – misli se na period šezdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća) bio (je) da se pokaže njena posebna egzistencija, postojanje ove književnosti u historijskom kontinuitetu od 15. stoljeća do danas, i da se predoči identitet njena osobnog književnog fenomena (...) ¹⁹⁹ tako i ovo istraživanje može dati uvid u korpus priloga bošnjačke književnosti koji su objavljivani u časopisu *Islamski svijet*. Knjige i publikacije koje su tada izdavane u većini slučajeva bile su utilitarne i skućene u svojoj namjeni; one su važnije kao dokument o jednom vremenu čiji je duhovni i kulturni život još uvijek sputavan unutrašnjim raskolima i protivurječnim ideologijama (nacionalnim, vjerskim i političkim) ²⁰⁰, pa se tako i za književne priloge objavljene u časopisu *Islamski svijet* može reći da su također, uglavnom, bili utilitarni.

Na kraju, ovaj rad može se okarakterizirati i kao temeljni rad od kojeg se može krenuti kako bi se uradila detaljnija izučavanja književnih priloga, a čija poglavlja mogu poslužiti kao teme novih radova o bošnjačkoj književnosti.

¹⁹⁹ Rizvić, Muhsin (1994) *Panorama bošnjačke književnosti*, Ljiljan, Sarajevo, str. 7.

²⁰⁰ Gajević, Dragomir (1991), *Kulturno-istorijski okviri novije književnosti*, Svjetlost, Sarajevo, str. 290.

8. Bibliografija književnih priloga u časopisu *Islamski svijet*

1. Alić, Salih S. *Sobarica* (1934, br. 79, str. 15)
2. A. M. *Bože mu tavfik kao Mula Abidovu vrancu (Anegdota o postanku jedne poslovice)* (1933, br. 22, str. 10)
3. Bakamović, Salihbeg *Istina o tajni života (Prijevod Hafizove romance u prozi)* (1934, br. 79, str. 15) (slobodan prevod s perzijskog)
4. Bakamović, S. J. *Sreća u nesreći (burleska)* (1935, br. 125, str. 2)
5. Bašić, Mustafa A. *Udijelite siromahu (Crtice iz rata)* (1935, br. 140, str. 2; br. 141, str. 2; br. 142, str. 2; br. 143, str. 2; br. 144, str. 2; br. 145, str. 2; br. 146, str. 2)
6. Ben-Sarri *Isti cilj* (1934, br. 70, str. 10)
7. Ben-Sari *Ljubavna poruka* (1934, br. 70, str. 12)
8. Burina, Safet *Kraj lika jednog gašenja* (1933, br. 31, str. 14)
9. Čampara, Omer F. *Muhamed a. s.* (1933, br. 51, str. 4)
10. Čaušević, Halid Dž. *Dvije crtice naših najmlađih: Na straži* (1935, br. 153, str. 2)
11. Čavkić, Fejzullah *Hata Dizdareva* (1933, br. 63, str. 5) (zabilježeno)
12. *Današnja generacija pionira muslimanske književnosti* (1933, br. 22, str. 15)
13. Dizdar, Hamid *Kasaba šapće* (1933, br. 45, str. 4)
14. Dobardžić, Ilijas *Pjesme za gorom* (1933, br. 22, str. 16)
15. Dobardžić, Ilijas *Siromasi u kasabi* (1933, br. 31, str. 14)
16. Dobardžić, Ilijas *Žalost Tahirage Srnalića* (1935, br. 125, str. 2)
17. E., Miralem *Motivi iz Bosne* (1933, br. 61, str. 4)
18. Filipović, Rasim S. *Sait Orahovac: Usponi* (1932, br. 15, str. 6)
19. Filipović, Rasim S. *Škandal u vozu (burleska)* (1934, br. 79, str. 12)
20. Filipović, Rasim *Muslimani u našoj poratnoj književnosti* (1935, br. 133, str. 10-11)
21. Grabčanović, Mustafa H. *Urnek iza mušebaka* (1933, br. 22, str. 16)
22. Grabčanović, Mustafa H. *Pod žrvnjem vremena* (1933, br. 31, str. 14)
23. Grabčanović, Mustafa H. *Ramazanska noć* (1933, br. 32, str. 2)
24. Grabčanović, Mustafa *Ljudi s bilečkih krševa* (1934, br. 80, str. 2)
25. Gujić, Kasim Dr. *Safvetbeg Bašagić-naš učenjak i književnik* (1932, br. 10, str. 4)
26. H. K. *Narodne pjesme muslimana u Bosni i Hercegovini* (1933, br. 67, str. 3)
27. Hadžić, Enver *Smrt slijepca Bahrije* (1935, br. 152, str. 2)
28. Hadžihasanović, Salim K. *Rudar Martin* (1935, br. 137, str. 2) kraj u (br. 138, str. 2)
29. Hadžijahić, Muhamed *Dženetića Diša* (1933, br. 22, str. 11) (zabilježeno)
30. Hadžijahić, Muhamed *Umihana Hadži Jusufova* (1933, br. 22, str. 12) (zabilježeno)
31. Hadžijahić, Muhamed *Kad junaci umiru* (1933, br. 31, str. 12)
32. Hadžijahić, Muhamed *Sto trideset-godišnjica smrti Mula Mustafe Bašeskije (1803—1933)* (1933, br. 44, str. 4)
33. Hadžijahić, Muhamed *Alija Nametak: Karađozbeg i njegovo doba* (1933, br. 57, str. 2)
34. Hadžijahić, Muhamed *Goražde – kratak pogled na njegovu povijest* (1934, br. 79, str. 13)
35. Hadžijahić, Muhamed *Nevjerni pobratim* (1934, br. 79, str. 17) (zabilježeno)
36. Hadžijahić, Muhamed *Sumbul-udovica* (1934, br. 79, str. 17) (zabilježeno)

37. Hadžijahić, Muhamed *Smrt i biografija Safvetbega Bašagića* (1934, br. 81, str. 5 i nastavak na str. 8)
38. Hadžijahić, Muhamed *Tridesetgodišnjica književnog rada Profesora Hamdije Kreševljakovića (1904. - 1934.) Povjesnik Sarajeva i Bosne* (1934, br. 85, str. 4)
39. Hadžimehanović, Refik *Tucin život (slika iz života)* (1935, br. 129, str. 2)
40. Hadžimehanović, Refik *Akifova ženidba* (1935, br. 133, str. 14)
41. Hamidović, Muhamed Ahmetov *Na Kurban bajram* (1935, br. 133, str. 9)
42. Ibni Muhamed *Vasvijina ljubav (slika iz života)* (1935, br. 130, str. 2; br. 131, str. 2; br.132, str. 2; br. 133, str. 2; br. 134, str. 8; br. 135, str. 2)
43. Islamović, Ismet *Bajramska zora* (1935, br. 133, str. 9)
44. Iz nedavne naše prošlosti, *Razmrskana lula Ali paše Rizvanbegovića* (1934, br. 122, str. 4)
45. Kadić, Rešad *Ruža vene* (1935, br. 133, str. 12)
46. Kahvedžić, Safvet *Njoj* (1933, br. 22, str. 11)
47. Kahvedžić, Safvet *Pred njeno vjenčanje (jedno pismo)* (1933, br. 22, str. 17)
48. Kaimija, Hasan *Kasida o duhanu* (1933, br. 31, str. 4)
49. *Književni rad bos.-herc. Muslimana* (Knjiga H. Mehmeda Handžića) (1934, br. 97, str. 7)
50. Kreševljaković, Hamdija *Sjećanje na jednog zaslužnog Sarajliju: pjesnik i povjesni istraživač grada Sarajeva (1864— 1917.)* (1934, br. 100, str. 6)
51. Kurtagić, Muharem *Biserbegovica* (1934, br. 79, str. 15)
52. Kurtagić, Muharem *Smrt Budimlije Hase* (1934, br. 79, str. 15)
53. Lejla, *Čekanje* (1934, br. 123, str. 2)
54. M. M. *Majka* (1933, br. 22, str. 15)
55. M. M. *Mati i žena s djetetom u naramku (svakidašnja priča)* (1933, br. 22, str. 18)
56. Mašić, Muhamed Seid *Sjećanje* (1935, br. 133, str. 12)
57. Mašić, Muhamed Seid *Serha, zdravo!* (1935, br. 133, str. 12)
58. Mašić, Muhamed Seid *Plavki- Vranki* (1935, br. 144, str. 7)
59. Mujagić, Mustafa *Iz starog Vakta i Zemana (uspomena na Hadži Avdiju Limundžiju)* (1933, br. 31, str. 14)
60. Mujagić, Mustafa *Iz starog Sarajeva* (1934, br. 79, str. 19- 20)
61. Mujagić, Mustafa *Na obalama Usore i Ukriine (Iz tešanjskog života prije i poslije okupacije)* (1935, br. 133, str. 13-14)
62. Muradbegović, Husein *Refleksije* (1934, br. 79, str. 11)
63. Muradbegović, Husejn *Kolegica* (1935, br. 136, str. 2-3)
64. *Muslimanske junačke pjesme u Bosni i Hercegovini, sabrao Kosta Herman, drugo izdanje I knjiga* (1933, br. 62, str. 4)
65. Nametak, Alija *Hrvatski prijevodi turske beletristike* (1935, br. 156, str. 4)
66. Narodne umotvorine, *Djeisija aga Sarajlija* (1922, br. 22, str. 10)
67. Omanović, Salih, *Prirodne ljepote Bosne i Hercegovine* (1934, br. 105, str. 4; br. 106, str. 7; br. 109, str. 7; br. 110, str. 7; br. 111, str. 2 i str. 7; br. 112, str. 7; br. 114, str. 7; br. 115, str. 7; br. 116, str. 7)
68. Orahovac, Sait *Musa Ćazim Ćatić kao vjerski pjesnik* (1932, br. 1, str. 6)
69. Orahovac, Sait *Šemsudin Sarajlić – povodom zbirke pripovjedaka „Iz bosanske romantike“* (1932, br. 2, str. 6)

70. Orahovac, Sait *Ahmed Muradbegović* (1932, br. 6, str. 7)
71. Orahovac, Sait *Udovica* (1933, br. 22, str. 9)
72. Orahovac, Sait *Jednoj radnici Muslimanki* (1934, br. 70, str. 15)
73. Orahovac, Sait *Dr. Safvetbeg Bašagić u historijskoj perspektivi (Godišnjica Mirzine smrti)* (1935, br. 136, str. 4)
74. Orahovac, Sait *Sevdalinke albanskih muslimana* (1935, br. 148, str. 2)
75. Pandžo, Šukrija *Naša romanca* (1933, br. 22, str. 17)
76. Pandžo, Šukrija *Bajram siročeta* (1933, br. 31, str. 11)
77. Poturović, M. *Priča o carskoj ptici (iz Istočnog folklora)* (1934, br. 79, str. 20)
78. Prohić, Husejn *Derviševa mudrost – Ernst Alfred Neumann (prevod s njemačkog)* (1934, br. 119, str. 2)
79. Rumi, Dželaludin, *Prevod u prozi – mistično-alegorična priča u stihovima iz Mesnevi-i šerifa, Uobraženi Turkuša i dovitljivi Čeker Oglu* (1935, br. 140, str. 7) kraj u (br. 141, str. 7)
80. Sefić, Omer S. *Mostar - nekoliko crtica iz njegove prošlosti* (1933, br. 22, str. 15-16)
81. Sefić, Omer S. *Jedan zaboravljeni dobrotvor Mostara* (1933, br. 31, str. 10)
82. Sefić, Omer S. *Ljubav jedne Ruskinje (novela)* (1934, br. 70, str. 13-14)
83. Sefić, Omer S. *Hajrija (novela)* (1934, br. 121, str. 4 i str. 6)
84. Smailagić, Hajrudin *Na Bajram* (1934, br. 70, str. 15)
85. Šahinović, Munir Ekremov *Bajramski akordi* (1933, br. 22, str. 9)
86. Šahinović, Munir Ekremov *Sarajski kadija* (1933, br. 22, str. 9)
87. Šahinović, Munir Ekremov *Epitafij nad grobom bosanskog pjesnika šejh Ilmije* (1933, br. 22, str. 10)
88. Šahinović, Muhir Ekremov *Ibu-Jussuf — mudroslovac bagdaski (Elegija sa Istoka)* (1933, br. 22, str. 13-14)
89. Šahinović, Munir Ekremov *Vječni bohem (sličica iz Ćazimovog bohemskog života)* (1933, br. 31, str. 10-11)
90. Šahinović, Munir Ekremov *Age Sarajlije!* (1934, br. 79, str. 11)
91. Šehić, Husein-Ahmedov, *Tale Ličanin* (1933, br. 22, str. 10)
92. Šehić, Husein-Ahmedov *Žalba* (1933, br. 22, str. 11)
93. Šehić, Husein A. *Na grobovima krupskih kapetana (Badnjevića i Krupića)* (1934, br. 70, str. 11)
94. Šehić, Husein A. *Ah, gdje si?* (1934, br. 70, str. 11)
95. Šehić, Husein A. *Njoj* (1934, br. 70, str. 11)
96. Šehić, Husein-Ahmedov *Musa Ćazim Ćatić* (1934, br. 79, str. 14)
97. Šehić, Husein-Ahmedov *Pred njenu udaju* (1934, br. 79, str. 18)
98. Šehić, Husein-Ahmedov *U turbetu Hasana Kaimije – Bajrak pod kojim su naši djedovi divovski branili slobodu svoje domovine* (1934, br. 117, str. 6)
99. Šehić, Husein Ahmedov *Emigracija* (1934, br. 120, str. 2-3)
100. Šehić, Husein Ahmetov *Šetnja kroz život (jedno pismo)* (1935, br. 127, str. 2)
101. Šehić, Husein-Ahmetov *Hrnjica Mujo* (1935, br. 133, str. 13)
102. Šehić, Husein-Ahmedov *Porušeni konaci* (1935, br. 140, str. 7)
103. Šehić, Husein Ahmedov *Komšijsko zlo (crtica)* (1935, br. 161, str. 6)
104. Šljivo, Muharem *Šeh Murat Delić i njegovo turbe* (1935, br. 140, str. 7)

105. Šuvalić, Murat *Šturlički dizdar (Anegdota sa Serhat-Krajine)*
(1933, br. 22, str. 14)
106. *Topovi Avde Jabučice (iz vremena austrijske okupacije Sarajeva)*
(1934, br. 123, str. 4)
107. Traljić, Seid Mustafa *Narodna tradicija o sarajevskom gradu*
(1934, br. 79, str.18)
108. Traljić, Seid M. *Iz narodne tradicije sarajevskih muslimana*
(1935, br. 133, str. 6)
109. Trebinjac, Hamid *Žrtve (ulomak iz bosanske tragedije)* (1935, br. 158, str. 6-7)
110. Zekić, Đemila *Kur' ani (a. š.)* (1933, br. 32, str.4)
111. Zekić, Džemila *Islam* (1933, br. 51, str. 4)
112. Zekić, Džemila *Muslimanka* (1933, br. 51, str. 4)
113. Žunić, Ismet *Uoči Bajrama* (1934, br. 79, str. 16)
114. Žunić, Ismet *Smrt hazreti Omera* (1935, br. 133, str. 13)

9. Literatura

1. Ademović, Fadil (1998), *Bosanskohercegovačka štampa (1918. – 1941.)*, Sarajevo
2. Butković, Redžo (2009), *Saputništva i predvorja bosanskohercegovačke lirike od 1918. do 1941*, Bosanska riječ, Tuzla
3. Cvijetić, Ljubomir i ostali (1984), *Savremena književnost naroda i narodnosti u BiH u književnoj kritici*, Svjetlost, Sarajevo
4. Duraković, Enes (2012), *Obzori bošnjačke književnosti*, Dobra knjiga, Sarajevo
5. Efendić, Nirha (2015), *Bošnjačka usmena lirika – Kulturnohistorijski okviri geneze i poetička obilježja*, Slavistički komitet, Sarajevo
6. Gajević, Dragomir (1991), *Kulturno-istorijski okviri novije književnosti*, Svjetlost, Sarajevo
7. Hadžijahić, Muhamed (1974), *Od tradicije do identiteta: Geneza nacionalnog pitanja bosanskih Muslimana*, IP Svjetlost, Sarajevo
8. Lampić, Mario (1999), *Mali rečnik tradicionalnih simbola*, Libretto, Beograd
9. Leovac, Slavko (1991), *Književna kritika Bosne i Hercegovine (1878-1941)*, Prilozi za istoriju književnosti Bosne i Hercegovine, Institut za književnost, Svjetlost, Sarajevo
10. Kodrić, Sanjin (2018), *Bošnjačka i bosanskohercegovačka književnost*, Dobra knjiga, Sarajevo
11. Kršić, Jovan (1979), *Sabrana djela, knj. 1, Književnosti naroda Jugoslavije*, Svjetlost, Sarajevo
12. Lešić, Zdenko (2005), *Teorija književnosti*, Sarajevo Publishing, Sarajevo
13. Maglajlić, Munib (1991), *Usmena lirska pjesma, balada i romansa*, Institut za književnost, Svjetlost, Sarajevo
14. Martinović, Juraj (1984), *Kritička i teoretska misao savremene književnosti u Bosni i Hercegovini u Savremena književnost naroda i narodnosti u BiH u književnoj kritici*, Svjetlost, Sarajevo, str. 443
15. Memija, Minka (1996), *Bosanski vjesnici: počeci štampe kod bosanskih muslimana*, El-Kalem
16. Propp, Vladimir (1982), *Morfologija bajke*, Prosveta, Beograd
17. Pejanović, Đorđe (1961), *Bibliografija štampe Bosne i Hercegovine (1850-1941)*, IP Veselin Masleša, Sarajevo
18. Rizvić, Muhsin (1994), *Panorama bošnjačke književnosti*, Ljiljan, Sarajevo

19. Smailbegović, Esma (1986), *Narodna predaja o Sarajevu*, Institut za jezik i književnost, Sarajevo
20. Softić, Aiša (2004), *Usmena proza Bošnjaka*, Preporod, Sarajevo,
21. Vučković, Radovan (1991), *Razvoj novije književnosti*, Institut za književnost, Svjetlost, Sarajevo
22. Zukorlić, Mensur (2008), *Muslimanska lijepa imena*, Novi Pazar
23. Živković, Dragiša i ostali (1985), *Rečnik književnih termina*, Nolit, Beograd

Elektronski izvori

1. Avdo Jabučica: https://en.wikipedia.org/wiki/Avdo_Jabučica
2. Enciklopedija <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52212>
3. Gačanin, Sabaheta, *Hafiz Širazi – Kanonski pjesnik od Balkana do Bengala* u *Živa baština*, br. 7, god. 3., 64-72
(https://www.academia.edu/34168021/Hafiz_%C5%A0irazi_-_kanonski_pjesnik_od_Balkana_do_Bengala_Hafiz_Shirazi-canonical_poet_from_the_Balkans_to_Bengal_%C5%BDiva_ba%C5%A1tina_7_2017_64-73)
4. Hasan Kaimija: <http://www.camo.ch/kaimija.htm>
5. Hasan Kaimija: *Pjesma šejh Hasan Kaimije (preselio 1680.) o štetnosti pušenja duhana, dalekovidnost i oštroumnost autora koji još prije 350 godina upozorava na ovu štetnu pojavu* (tekst objavljen 11. 9. 2016. godine) dostupno na <https://hanefijskimezheb.wixsite.com>
6. *Historija Bosanske Krupe* na <http://opcinabosanskakrupa.ba/opcina/historija-bosanske-krupe/>
7. *Hrvatska opća enciklopedija* (2008), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=51177>
8. Rebihić, Nehrudin *Književnica Džemila Hanumica Zekić* na <http://preporod.ba/wp-content/uploads/godisnjak-2014.pdf>
9. Rebronja, Ismet *Setna lirika Ilijasa Dobardžića* na <http://sandzackaknjizevnost.com/ismet-rebronja-setna-lirika-ilijasa-dobardzica/>
10. Redžepagić, Jašar *Bitna obeležja poezije Saita Orahovca i njegov doprinos folkloristici* (dostupno na: <http://sandzackaknjizevnost.com/jasar-redzepagic-bitna-obelezja-poezije-saita-orahovca-i-njegov-doprinos-folkloristici/#more-1035>)